

KRISTOFOI
A - NYONMO - DŠAMO HE
TŠŌMO

YE EVANGELIMEI ASAFO TŠŌMO LE NA

boni

I. H. Kurtz
tšōo ye Tuski mli.

THE DOCTRINES
of the
CHRISTIAN RELIGION.

Translated from the German into Akra
by the

Rev. G. Zerweck.

Stuttgart, 1874.

Printed for the Evang. Missionary Society.

J. F. Steinkopf, Printer.



N o k w e m o .

Nyoŋmo-dšamo he tšōmo mlibotemo.	1
Nyoŋmo- dšamo § 1. 2. — Nyoŋmo-dšamo he tšō- mo § 3. — Nmāle kroŋkroŋ § 4—6. — Evange- limei asafo he tšōmo § 7. 8. — Nyoŋmo-dšamo he tšōmo mlidšai srotai § 9. 10.	

Kleŋkleŋ mlidša.

Nyoŋmo mla le. § 11—145.

Mla le § 11—16. — Dekalogo § 17—21. — De- kalogo mlibotemo § 22. 23.	7
Kleŋkleŋ kitā: § 24—38	11
Wōndšamo § 24—29. — Kitā § 30—37 (Nyoŋmo gbeyešemo § 31. 32; Nyoŋmo suomō § 33—35; Nyoŋmo dānmō § 36. 37). — Kleŋkleŋ kitā šida- mo § 38.	
Kitā II: § 39—41	15
Amagādšamo.	
Kitā III: § 42—54	16
Nyoŋmo gbei § 42. — Nyoŋmo gbei abulemo § 43 —49. — Nyoŋmo gbei ahe niitšumo kpakpa § 50—54.	
Kitā IV: § 55—75	20
Otši mli niitšumo § 56. — Hedšomogbi hedšomō § 57—59. — Gbūdšūdši § 60. — Hedšomogbi nō- tōmo § 61—63. — Hedšomogbi kroŋkroŋyeli § 64. 65. — Kristofoi asafo afi § 66—75.	
Kitā V: § 76—84	28
Foļoi § 77—79. — Onukpai krokomei § 80. 81. — Kitā ne mli dšomō ke lōmō § 83. — Kitā ne ši- šitō § 84.	

- Kitā VI: § 85—95 31
 Nanyosuomō § 85. 86. — Nanyo wala § 88. 89. —
 Noni kitā ne guo (gbele, hī enyo ta, hefāmo, ta)
 § 90. — Mumōn gbele § 91. — Kitā dientše § 92.
 Modientše mohe dšēnagbē lo awuiyeli § 93. —
 Nufemō § 94. — Bonii ayibamō § 95.
- Kitā VII: § 96—108 34
 Gblā su ke oti § 96—100. — Gblāfitemō § 101—
 106. — Gblā hetšemō § 107. 108.
- Kitā VIII: § 109—116 39
 Wōdientše wōnii anō gbena ke akpoi § 109—113.
 Wōnii afitemō § 114. 115. — Wōnii ahe niitsumō
 kpakpa § 116.
- Kitā IX: § 117—124 42
 Anōkwale ke amale § 117—119. — Wiemō § 120.
 121. — Fimō-amale § 122. — Anōkwale kitāwō
 § 123. 124.
- Kitā X: § 125—130 44
 Sedī foñ § 125—127. — Noni aguō § 128. — Noni
 afāā § 129. 130.
- Kitāi nyoñma le nagbē: § 131—145 47
 Dšēnbā gbedšianōtō § 131—140 (kodšomō su ke
 oti § 133—138. — Mla leñ dšomō § 139. 140). —
 Mla leñ lōmō § 144. — Mla le tšōsemō § 145.

Mlidsā ni dsi enyo le.

- Kristofoi ahemō-ke-yeli § 146—307 52
- Klenkleñ mlidsā ke nō ní dsi enyo le nōtšamō
 § 146. 147.
1. Nyoñmo su § 148—166 53
 Nyoñmo ye § 148. — Nyoñmo heniilē § 149. 150.
 — Nyoñmo su § 151. — Nyoñmo gbei § 152. —
 Mei etē ekomefemō § 153—161. — Nyoñmo sunii
 § 162—166.

- II. Nyoŋmo niitšumo § 167—307 61
 Nyoŋmo niitšumo § 167. 168.
1. Kleŋkleŋ kuku: Dšeŋbo le § 169—192 62
 A. Dšeŋbo le: § 170—172.
 B. Bŋnii: § 173—187 63
 Mumo ke nō ní be mumo § 173. 174. — Nwei-
 bofoi § 175—178. — Gbomo § 179—185. —
 Bŋnii ní be mumo § 186. 187.
 D. Dše le yibamo ke noyeli § 188—190 68
 E. Nyoŋmo dšeŋbo he yibamo ke noyeli 69
 no hemo-ke-yeli ní sa § 191. 192.
2. Kuku ní dši enyo le: Kpōmo le § 193—258 70
 A. Kpōmo hi amo ke nyēmogbe § 193—205.
 Efoŋ ye ŋweibofoi atē § 195. — Efoŋ ye
 gbomei atē § 196—203. (Ka ke ŋigbemo
 § 196. 197. — Fomoŋeša § 198. — Ešanoyeli
 § 200. — Gbelenoyeli § 201. — Abonsam no-
 yeli § 202. — Efoŋ ye nō ní be mumo le
 teŋ § 203.) — Kpōmo nyēmogbe § 204. 205.
 B. Kpōmo le samo-ke-to § 206—218 77
 Kpōmo le yintō § 206. — Gbomei adesaī atšo-
 semo § 207. — Šiwōi § 208—213. — Okadii
 § 214—217. — Mla le § 218.
 D. Kpōlo le gbena: § 219—222. 81
 Kleŋkleŋ Adam ke mo ní dši enyo le § 219—222.
 E. No mo ní kpōlo le dši § 223—229 82
 Anokwa Nyoŋmo § 223—225. — Anokwa gbo-
 mo § 226. 227. — Nyoŋmo ke gbomo § 228.
 229.
 F. Kristo niitšumoi ete le § 230—235 85
 Gbalō § 230. 231. — Osofonukpa § 232—234.
 Maŋtše § 235.
 G. Kristo ŋihilei enyo § 236—252 88
 Hešiba ŋihile § 237—242 (fomo, kā, ohīa ke
 hešiba; gbele ke fū). — Henowomo ye hešiba
 mli (okadii) § 243. 244. — Henowomo ŋihile

- § 245—251 (gbohĩadšeya, šitē, ņweiya, nine-
dšurō šitamō, babē). — Mesia niitšumō nagbē
le § 252.
- H. Kpōmōniitšumō senámō § 253—258 95
Kpōmō ye eša fē § 254 — gbele § 255 —
abonsam § 256. 257 hewale le mli. Kpōmō
ní hĩ ke-wula ši § 258.
3. Kuku ní dši ete le: Krońkrońfemō § 259
—307.
- A. Mumō krkr. niitšumō le § 258—285 97
Yiwalaheremō hāmō § 259. 260. — Mumō krkr.
niitšumō ye Kp. M. ke Kp. H. le mli § 261
—265. — Yiwalaheremō gbedšianōtō § 266—
284 (tšemō § 266—269; noťšō § 270 —
kpalemō § 271 — tšuitšakemō § 272 — hemō-
ke-yeli § 273 — bembu § 274—278; kroń-
krońfemō § 279—283; mlihiemō § 284) —
eša ní ake-šiq Mumō krkr. le § 285.
- B. Kristo asafo krońkroń le § 286—295 109
Kristo asafo § 286. 287. — Kristo asafo yiba-
mō § 288. — Asafo ní anaä ke nõ ní anaa
le § 289. 290. — Meikrońkroĩ ananyobō le
§ 291. — Kristo asafo ní yō hefēhe le § 292
—294. — Asafo tawū ke noyeli § 295.
- D. Walaheremō nagbē le § 296—307. 113
Ebā ne be ke ying § 297.
1. Helo šitē le § 298—303 115
2. Nanō wala ke nanō gbele le § 304—307 117

Mlidsā ní dši ete le.

- Kristo dromōnii le § 308—350 120
Dromōnii § 308. — Nyońmo wiemō § 309. — So-
lemō § 310—320. — Nontšō le solemō § 321.
Sakramentoi krońkroĩ § 322—325 130

I. Baptisimo krońkroń le § 326—338	132
1. Menj dši baptisimo le? § 326. 327.	
2. Meni dši baptisimo mli senámo? § 328—330	133
3. Te afe teń ni nu anyě nibii wudši ne afe? § 331	136
332. (Fomó hě § 331. — Gbomo momo ke gbomo hě le § 332.)	
4. Meni dši baptisimo ne šiši? § 333—335. — (Ta	138
ni gbomo momo ke gbomo hě le wuo § 333; baptisimo kpáńmo ehěfemo § 334; tšiemó ke kpalemó § 335.) Gbekebii abaptisimo § 336. 337. — Wadšemó § 338.	
Osofo hie ešaidšadšemó ke ņwei mańtšeyeli na samfei § 339—341	141
Ešaidšadšemó § 339. — Ešahememo § 340. — ņiemó § 341.	
II. Nontšo niyenii le § 342—350.	
1. Meni dši Nontšo niyenii le? § 342—345	143
2. Meni dši neke niyenii ne senámo? § 346. 347	146
3. Te afe teń ni gbomotšo niyeli ke numó le atšu nakai nibii wudši le? § 348.	147
4. Namó heq neke sakramento ne bqni sa le? § 349. 350.	148

Kristofoi a-Nyoŋmo-dšamo he tšōmo mlibotemo.

§ 1.

Nyoŋmo dšamo dši gbomo ke Nyoŋmo nanyobo, ni noni ataoq ye neke nanyobo ne mli dši: ake gbomo aná Nyoŋmo kroŋkroŋfemo, enumnyám ke ehedšole eko. Neke nanyobo ne hewo abo gbomo ni ake-dšiele ato; fē gbē ní wa yeo enē he odase ye wotšuii amlí ní náa anokwa hedšole ke hedšomo ke-yaši beyingó ní woke Nyoŋmo bo nanyo teleŋ. Ši neke gbē ne noni yeowo odase, ake gbomo ke Nyoŋmo teŋ etšere; ni hīe ní tē ana oyá ake gbomo he eša dši neke mlitšeremo ne šiši. Nohewo le Nyoŋmo-dšamo šiši dši gbomo ke Nyoŋmo nanyobo ní eša etšere mli le tšamo. 1 loh. 1, 3.

§ 2.

Amale dšamo dši dšamo fē dšamo ní taoq neke nanyobo ne kē, ši ebe noni atšōo no ke-náa hewo le, enáa ni enine šee no le. Anokwa dšamo ní eye emū le dšee taomo etaoq nanyobo ne keke, ši moŋ enáa ni ešeo mli ke-wulaä ši. Kristofoi adšamo mli wonáa neke ye, no mli ana Nyoŋmo ke gbomei atšamo ye, ye Nyoŋmo gbomotšōmo ní yo Kristo mli le mli.

Hef. Israelbii a-Nyoŋmo-dšamo dši anokwa dšamo moŋ, ši enáko eye emū; etamo afofro ní Kristofoi adšamo dši yibii. loh. 17, 3.

§ 3.

Kristofoi adšamo he tšōmō niitšumō dši; ake etšōowo 1) boni Nyoŋmo ke gbomei ananyobo ní tšō Kristo no ke-ba le yo hāā; 2) noni atšōo no ke-šeo mli; 3) noni woŋe dāni woŋše mli. Tšōmō ne dšee gbomo yitšōn, ši edše Ņmāle kroŋkroŋ le keke mli, no mli anaā Kristofoi adšamo he odaseyeliū fē ye le. Edšake Kristofoi adšamo le dši sane ní ba mli ni edamō nii ní afe ekomekome lo fiofio le anō; ši edše gbomo dfeŋmō keke mli, kŋle anān gbikogbiko. Kēle woŋfeŋmō dši noni woŋe-naā Ņmāle krkr. le mli sādši le ana; woŋe-naā, boni emli kā ši faŋn, boni eyo gbedšianō ke boni efeo ekome. — 1 Kor. 2, 12—14.

§ 4.

Ņmāle kroŋkroŋ mli sādši le, gbomei dši mei ní űmā, ni eye afe afii 1500 dāni agbe fē űmāle na. Amemli sane titri dši yiwalaheremō, no dši mādšimādši akpōmō ke hedšole ní tšō Nyoŋmo ke gbomei ananyobo hē no ke-ba le. Ši Ņmāle krkr. le mli sādši le nyie srōtoi enyo: sanegbā ke tšōmō; ni tšōmō le ye mlidšai enyo ekoŋ: mla ke sanekpakpa (sanekpakpa le mli ni wōnaā šiwo ke noni eba mli le šiēmō ye). Mla le tšōo, noni Nyoŋmo taoŋ ye gbomo deŋ; sanekpakpa le tšōo, noni Nyoŋmo ke-hāā gbomei, alo noni Nyoŋmo sumoŋ ake eŋōo hāāame. — Ioh. 5, 39. 40.

§ 5.

Ņmāle kroŋkroŋ le adša mli mlidšai wudši enyo: Kpāŋmō momo ke Kpāŋmō hē; ameteŋ husu dši Nyoŋmo gbomotšōmō ye Kristo mli. Soro Kp. M. le űmāle be ke boni aŋmā ahā ke emlinii le, ni soro Kp. H. le nō. Kp. M. le mli sādši yeo Kpāŋmō momo le he odase, no dši kpāŋmō ní Nyoŋmo ke Abraham ke esešibii kpāŋ ní ake-sa yiwalaheremo ni baba le ato, ni ake-dše gbe ahā le. Kp. H. le mli sādši yeo Kpāŋmō hē le he odase, no dši kpāŋmō ní Nyoŋmo ke mādšimādši fē kpāŋ ye Iesu Kristo mli yiwalaheremō le na, koni amemō neke yiwalaheremō ne mli, ni ake-hāame.

Hef. Atšeo Kp. M. ke Kp. H. le mli wodši le ake Kannon, ešiši dši; neŋtšo, susumōtšo lo susumōkpā, edšake

emlisane d̄si Kristofoi ahemo-ke-yeli ke d̄senbā fē Nyonmo-susumọkpā.

Kpānmọ momo mli wod̄ši le ne:

- I. Nii ní wiew Kp. M. le šisidšē le he, nomei d̄si Tora („m̄la, t̄šomo“) alo Pentateuko (wod̄ši enumo ní Mose ūmā le). 1. Genesis („šisidšē“); 2. Eksodus („kpodšē“); 3. Lewitikus (Lewibii ahe sād̄ši awolo); 4. Numeri („kanemo“); 5. Deuteronomium („m̄la le n̄tō“).
- II. Nii ní wiew Kp. M. le mli sanegbā le he d̄si: 1. Iosua; 2. Kodsoloi; 3. Rut; 4. Samuel wod̄ši enyo; 5. Mañtšemei awod̄ši enyo; 6. Kronika („yinq sād̄ši“) wod̄ši enyo (*Paralipomena* = „nii ní aši ye mañtšemei awod̄ši le aml̄i nād̄šiantō“); 7. Esra; 8. Nehemia; 9. Ester.
- III. Nii ní wiew Kp. M. mli heyeliloi le amumọ́n wala he: 1. Hiob; 2. Lalai (*Psalmi*); 3. Salomo Abei (*Proverbia*); 4. Salomo d̄šad̄šelo (*Ecclesiastes*); 5. Salomo lalai alala (*Canticum canticorum*).
- IV. Nii ní Kp. M. le mli gbale yon̄ d̄si ne:
 - A. Gbaloi wod̄ši: 1. Iesaya; 2. Ieremia (gbalei ke yafle); 3. Hesekiel; 4. Daniel.
 - B. Gbaloi bibii: 1. Hosea; 2. Ioel; 3. Amos; 4. Obadia; 5. Iona; 6. Mika; 7. Nahum; 8. Habakuk; 9. Zefania; 10. Hagai; 11. Sakaria; 12. Malaki.

Kpānmọ hē mli wod̄ši le ne:

- I. Kp. H. šisidšē he sād̄ši, alo sanekpakpai edfe ní Mateo, Marko, Luka ke Iohane ūmā le.
- II. Wolo ní wiew Kp. H. le mli san̄e le he, alo Bofoi le asād̄ši (*Acta apostolorum*).
- III. Wod̄ši ní wiew Kp. H. le mli t̄šom̄oi ke d̄senbā he.
 - A. Paulo wod̄ši le: No ní eñmā eyahā: 1. Romafoi; 2. Korintobii wod̄ši enyo; 3. Galatamei; 4. Efesobii; 5. Filipoibii; 6. Kolosaibii; 7. Tesalonikamei wod̄ši enyo; 8. Timoteo wod̄ši enyo; 9. Tito; 10. Filemon; (8–10 d̄si asafo n̄kweloi awod̄ši).
 - B. Mei fē wod̄ši (wod̄ši ní añmā ake-yahā Kristofoi asafoi babao, ši d̄see asafo komekome keke): 1. Hebrimei wolo le; 2. Petro wod̄ši enyo le; 3. Iohane wod̄ši ete le; 4. Iakobo wolo le; 5. Iuda wolo le.
- IV. Kp. H. mli gbale d̄si Iesu Kristo alo Iohane kpodšiemọ le (*Apokalipse. Revelation*).

§ 6.

Gbomei d̄ši mei ní ñmā Ñmāle krkr. le, asan ańmā ahā gbomei, ni gbomei noń bua na moń, ši kēle Nyońmo wiemo krońń ni. Edšake Nyońmo gbomei (gbaloj ke bofoi) le ní ñmā le, amekẹ amedientše ameniilē woo mli, ši niilē ke ñā ní d̄še Mumọ krkr. le mli ní gble amehleńmeii ni etšoo ye amemumo mli (*inspiration*) dientše ni. Kristofoi ańā, amehemo-ke-yeli ke amedšeńbā fē damọ wiemo le no (1 Kor. 2, 5), hewọ le esa ake Mumọ krkr. le dientše ahā ameńmā bõni sa, koni ana Nyońmo anọkwale ye mli d̄šogbā, ni gbomo tōmọ akafutu mli. Ni Mumọ krkr. ní hā ańmā Ñmāle krkr. le, koni efe walaheremo he sanešiemọ ke ñā šiši ye be ní baā fē mli le, le noń d̄ši moni kwe ni ake nakai noń ní he be kpa ko bahā yingõbii fē ní nyieg se le. Emlidšai enyo le Kp. M. (2 Petr. 1, 21; 2 Tim. 3, 16) le ke Kp. H. (Mat. 10, 20; loh. 14, 26; 16, 13; Gal. 1, 11. 12; 1 Kor. 2, 10—13) le fē, ene ká ši hā. Kw. § 264 ke § 309.

§ 7.

Ši ake ní wod̄ši Evangelio asafo le mli eko hewọ le ańmā Kristofoi a-Nyońmo-d̄šamọ t̄šomọ ne, bõni at̄šõ šiši ahā ye Evangelimej asafo le mli, tamọ bõni wõnaā ye amehemo-ke-yeli d̄šadšemo wod̄ši srotoi (*Symbola*) amlj (§ 288). Neke hemo-ke-yeli d̄šadšemo wod̄ši ne d̄šee anọkwale dientše yitšo alo edšehe ni, ši eyeg Nyońmo wiemo le mli anọkwale he odase, etšoo bõni Evangelimej asafo le na šiši ye mlitaomọ (§ 309) ke Mumọ krkr. mumõnt̄šõ le na (§ 270).

Hef. Evangelio Kristofoi ahemo-ke-yeli d̄šadšemo-wiemõj nyie srotoi enyo:

I. nii ní Kristofoi fē hie mli le na šiõ srotoi ete:

1. Bõfoi a hemo-ke-yeli d̄šadšemo-wiemõ d̄ši baptisimõ šē henibii (Mat. 28, 19) ní ke wiemoj kukud̄ši t̄šõ Kristofoi ad̄šamọ mli anọkwalej titri;
2. Nikea hemo-ke-yeli d̄šadšemo-wiemõ d̄ši bõfoi anõ le henibii ní ańmā ye Nikea a. 325 ke Konstantinopoli a. 381 osofoi-akpē le mli; ake woo Bi le ke Mumọ krońkroń le anọkwa Nyońmoyeli t̄šomọ le hewalej;

3. Athanasio hemọ-ke-yeli dšadšemọwiemọ. Ake Athanasio, † a. 373, asafo tšölọ agbo le, gbei wo ene, ši dšee ledientše eñmā. Etšöọ Tše le ke Bi le ke Mumọ krkr. le ekomefemọ ke Kristo mli sui enyo le hũ ní awiewie he ye Athanasio gbele se le dšogbañ.

II. Hemọ-ke-yeli dšadšemọ-wiemọi ní tšöọ Kristofoi asafo komekome tšömö.

Sanekpakpa asafo ní yeọ Luther tšömö le nọ le nọ dši ne:

1. Augsburg hemọ-ke-yeli dšadšemọ (*Confessio Augustana*). No dši amehemọ-ke-yeli dšadšemọ titri ní atšö nọ ato no ake asafo ekoro gbędšiangọ. Melanton dši mo ní ñuā, ni akane ye Augsburg mañtšeyeli-kpẹ le mli (a. 1530), ni ake-hā Kaisere Karl V. Ehie sādši 28: amemli 21 wieọ hemọ-ke-yeli ke tšömö he, amemli 7 wieọ sādši ní ehii ní ašere afie le ahe.
2. Apologia alo hefāmọ wiemọ ní fāā Augsburg hemọ-ke-yeli dšadšemọ le he. Melanton ñmā no hũ.
3. Luther Katekismo alo (tšömö-ke-) kasemọ-wolo wulu ní eñmā ehā sanekpakpa dšadšelọi.
4. Luther Katekismo alo tšömö mli sané titri wolo bibio ní eñmā ehā mei fẹ ke gbekebi.
5. Šmalkalde sādši ní Luther ñmā ehā Protestantebii amañtšemei ní kpe ye Šmalkalden (a. 1537) le.
6. Formula Konkordiae alo ekomefemọ sane ní añmā a. 1579 ní Luther hefatalọi ke-tšö amesafo tšömöi le fẹ šiši ye niilē-tšömö na le. — Atšeo Luther asafo hemọ-ke-yeli dšadšemọi le fẹ Konkordia alo ekomefemọ wodši hũ.

Reformimei asafo (*reformed church*) le mli asafoi srotọi le hie amehemọ-ke-yeli dšadšemọ komekome mli ye amemādši srotọi aml. Eñlišimei ahemọ-ke-yeli dšadšemọ dši „*Articles of Religion*“ (Nyoñmo-dšamọ he sādši 39) a. 1562. Tuslimei komei hemọ-ke-yeli dšadšemọ titri dši Heidelberg Katekismo a. 1563.

Roma Katoliko Kristofoi ahemọ-ke-yeli dšadšemọ titri dši sādši ní añmā ye Tridento osofoi-akpẹ le mli (1545—1563). —

Helamei Kristofoi le ahemọ-ke-yeli dšadšemọ dši Konfessio Ortodoksa ní Petro Mogila ní yeọ osofonukpa ye Russia mā ko ní atšeołe Kiew leñ le ñmā le, a. 1642.

§ 8.

Kristofoi adšamo mli sane titri dši tšamo ní atša Nyoŋmo ke gbomei ananyobō ní eša etšere le, ye Nyoŋmo Bi le gbomo-tšomō le na (§ 3). Ene sorog Kristofoi adšamo ke dšamoj krokomei le fē. Ši Evangelimej asafo tšomō mli sane titri dši, ake dšee niitšumō sale nō, ši Nyoŋmo dromō ke hemō-ke-yeli keke nō wotšōg wonáá wala; ene sorog Evangelio asafo tšomō ke Kristofoi asafoj krokomei fē nii le. Neke sane titri ne dši wosafo hemō-ke-yeli šiši lo emlinii titrii (*material principle*); noni fata he, ní dši wosafo tšomō šiši lo esunii (*formal principle*), dši wotšomō, ake Nmāle krkr. le ní Nyoŋmo ke gbomei ananyobō he ná fē dše mli ní ake Kristofoi atšomōj fē tog he le keke dši Kristofoi aniilē fē bu ke dšehē kome le. Ni take bōni wōke wōdientše wōhewale ke niikpakpai-afemō nán wala le, nakai non wōke wōdientše wōdfeimō ke wōniilē nán gbe.

Hef. Mei ní nmā Formula Konkordia le tšōgwo nakai tšomō šiši le šiši ye wolo le mlibotemo le mli: „Wōheg wōyeo, asaŋ wotšōg, asaŋ wōhieo mli: ake Kp. M. ke Kp. H. le mli wodši ní gbaloi le ke bofoi le nmā le keke dši nii ní sa ake-to tšomō fē tšomō ní atšō he akodšo ake edša ni eye mli lo dšee nakai. Akeo ye Nyoŋmo wiemo le mli Lal. 119, 105 ake: „„Owiemo le dši kane hā minane ke la hū hā mitempō le.““ Paulo ke ake: „„Kedši bofo ní dšē ŋwei tele, dšadše saŋekpakpa kroko tsōnye le, musu etšō.““ Gal. 1, 8. — Wōhemō-ke-yeli mlinii titrii le, Augustana wie he ake: „Dšee wōdientše wōniitšumōj, asaŋ hū dšee wōhe ešai le anādšiaŋ ní woto lo nōfēno ní woná le na ni wōnine aše ešai fā ke dšale nō ye Nyoŋmo hīe, ši moŋ ye dromō na ye Kristo hewō ni wōke hemō-ke-yeli náá Nyoŋmo hīe dšale alo bembū; ene dši Kristofoi atšomō ke dšēnbā mlisane titri. Ene kome keke gbleo Nyoŋmo wiemo le na ni no keke ke tšui ní he ešai doŋle yeo gbō ní emī aše kwā le.“

§ 9.

Nobewō le Evangelio Kristofoi adšamo he tšomō ne gbe ní etšōg nō dši ne:

I. Etšoo ake wonyēn wọke wodientše wohewale ke woni-kpakpai-afemọ aše krońkrońfemọ ke hedšole mli (kleńkleń mli-dša ní wieọ Nyońmo mla le he).

II. Etšoo bọni atšo Nyońmo dromọ nọ asa Kristo mli yivalaheremọ ke hedšole ahāwọ ní wọke hemọ-ke-yeli keke yamoo mli le (mli-dša ní dši enyo le ní wieọ Kristofoi ahe-mọ-ke-yeli he).

III. Etšoo noni Nyońmo esa eto koni wohemọ-ke-yeli atšo nọ aná yivalaheremọ ne (mli-dša ní dši ete le ní wieọ Kristo dromonii ahe).

Hef. Nyońmo ke mādšimādši atšosemọ ke gbomo kome-kome tšosemọ hāā yivalaheremọ tšoo neke gbe ne nọ hū.

§ 10.

Luther tšomọ-ke-kasemọ wodši enyo le mli tšomọ le tsoo neke gbe ne nọ hū. Wodšie nomei amlí bibio le wọke miwo wọ-Kristofoi atšomọ ne šiši, edšake nọ tšoo sādši titrii le kukuo ke emüyeli ní mli tše ni emli wa ni kēle eye krońń, ní hāā wonaā Kristofoi ayivalaheremọ le na dšogbañ.

Hef. Luther dientše dšadšeọ neke kasemọ-wolo bibio ne etšoo dane hewọ le etšo efaikpamọ tete. Adšo mofemo ní ke emli wiemọi le leọ esusuma ni emoo mli ni eyeọ nọ le.

Kristofoi adsamọ he tšomọ.

Kleńkleń mli-dša.

Nyońmo mla le.

§ 11.

Mla (noni amāā ši šińń) ake-tšoo noni gbomo afe ke noni ekafe. Nyońmo mla le hī ke-wula ši ni edši krońkroń, ni asañ edši gbomei amlai fē yitšo ke šiši. Iak. 4, 12.

§ 12.

Nyoŋmo eñmā emla le ye gbomei fē kwa tšuiiāñ tšutšu. No dši gbomo heniilē ní ake-fole; gbomo misumgō, esumgō, edšieo ehe ši kē ye etšuiñ ake eniifemōñii ahe odasefonyo ke kodšolo. Rom. 2, 14. 15.

Hef. 1. Gbomei ní Nyoŋmo wiemo le tši ametā ní amehe sādši komei tšōo noni gbomo heniilē anyē afe dši Adam (1 Mos. 3, 7—11), Kain (1 Mos. 4, 13. 14), Iosef nyemimele (1 Mos. 42, 21), Dawid (Lal. 51), Herode (Mat. 14, 2), Iuda (Mat. 27, 3—5), Felike (Bof. 24, 25) k. n.

Hef. 2. Mēhewo ní ke ofe eša ogbe na le, oheniilē gbē ní buofo fo le mli wa fe gbē ní wofo nā dāni ofe le?

§ 13.

Nohewo le esa ake wōkwe dšogbañ ní wōkawole woheniilē lo ní wōhā eto mum, ši moñ wōtšile ehie, wōhā ehie akā ní ena aba la kē. Noni wōke-afe he eko dši: ake ke ewo ehe no bibio pe le, wōbo ewiemo toi, ni kedši ewowo nā ake wōfe noni hī, alo ekpalewo ke-dše noni ehī he le, wōke helo ke lá akahala mli dā, moñ wōbo toi oyá ni wōfe noni hī alo wōfō noni ehī le femo, Gal. 1, 16. Ši noni ake-wofo woheniilē hewale ní ena aba la dšogbañ moñ dši: ake wōke Nyoŋmo wiemo ní adšie kpo ahāwo le alele, koni emā ši šinñ ni emli sane afe anōkwale ní damo ši ni nwanedšē ko be he.

§ 14.

Ši eša hewo le woheniilē gbē hewale le no gbo ni meikomei ahe ešafemo ní wōnā dā ke wōdientše wōñišai-afemo ní kää no dā ni ehomowo hewo ni ehewale no kää no gbo. Nohewo le mla ní añmā ye wōtšuiiāñ le šee doññ, ni Nyoŋmo sa dšie esuomōñuñii kroñkroñ le kpo ni ehā añmā ye Nñmāle krkr. le mli, koni efe nanō odase ní atšakee hie doññ.

Hef. Blema ke nñmeneme dšēñmādši tšōo, heni gbomo ke eheniilē keke šeo le.

§ 15.

Mla le hie Nyoŋmo dšomō hā mo ní yeo no (3 Mos. 18, 5; Luk. 10, 28; Mat. 19, 17) ke Nyoŋmo lōmō hā mo

ní tóo no (5 Mos. 27, 26; Gal. 3, 10). Neke dšomo ke lomo ne atši tā ye Kp. M. le mli, ni asaŋ ato no ni awadseo ye Kp. H. le mli.

§ 16.

Nyoŋmo mla le dši afife hāwo ni edšieo womligbomo dšeŋba šihile etšooowo fañn, ni edši afābāñ (alo adabañ) ni tšio eša gbe, koni ekabote wotšuiian; ni asaŋ edši manyofle ní tšooowo walā gbe le ni ekplaāwo ke-dšeo fitemo gbe le no.

K i t a ĩ n y o ŋ m a l e.

(Luther Katekismo mli kleŋkleñ mlidša).

§ 17.

Kitaĩ nyoŋma le (alo Dekalogo) (2 Mos. 20, 1—17; kw. 5 Mos. 5, 6—21) ní Nyoŋmo wie ke-dšeo Sinai goñ le no etšo kpānmō momo le mañ ní ehala le, hie mla mū le fē mli sane titri (Neb. 9, 13). Ši dšee Israelbii le keke amekāmō ši amehā, moñ ameye amehā mādšimādši fē, blemabii ke ŋmenebii le (Dšads. 12, 13; Luk. 10, 25—28).

§ 18.

Kitaĩ nyoŋma mli kitā fē kitā hieo wodšeñbā mlidša mū ko fē mli ye wiemo kukuo ní na ba ni eboteo toii ke yitšon dšogbā leñ. Eta neke mlidša yitšo keke he; ši ke atšō šiši le, akwe ešišifaĩ ke nidši fē hū ye Nyoŋmo wiemo ke suomonanii le ala leñ.

§ 19.

Dšeñ ke wala sādši fē ní kitaĩ nyoŋma le hieo mli le ba yitšo kome šiši, no dši suomō, 1) Nyoŋmo suomō tšutšu, ke 2) nanyogbomo suomō ní dšeo mli le. Ene noñ kitaĩ 10 le mlidša ke tei enyo le no tō le toq he ehāa. Mat. 22, 37—40.

Hef. Wogbenanii ní sa ake wofeo wohāa wodientše wofe le lo wodientše wofe suomō ní dša ye Nyoŋmo hie le yo Nyoŋmo ke nanyogbomo suomō leñ momo. No noñ wofe suomō ní wosōmoq wodientše wofe dšogbā hū. Kw: § 85—87.

§ 20.

Kitaĩ nyoŋma le mli nii titrii dši gbetšiniĩ, ametšoo noni abe hegbe ake afeo, edšake eša sedĩ ye gbomo mli momo. Ši kitaĩ le anoyeli ke šiwulamø le edšee ake wofø ešafemø keke, moŋ esa ake wofe ekpakpa hũ ke-wula ši (Iak. 4, 17). Ene hewø le Luther ní tši gbenaniitšumø ní sa ake afe le ta titri le, efe dšogbaŋ.

§ 21.

Kitaĩ nyoŋma le wieø niifemøniĩ abewø, edšake nomei dši nii ní dšeo kpo. Ši niifemøniĩ dšee dfeŋmøŋ, ni ke dfeŋmø hĩ le, niifemøniĩ hũ hĩø, ni ke dfeŋmø ehĩ le, niifemøniĩ hũ ehĩ. Nohewø le ke dfeŋmøi fõdši ye, ni asaŋ niifemøniĩ fõdši enyiee se tete le, dfeŋmøi fõdši ne dši kitaĩ anøtømø. Nohewø le ke wøtšø kitaĩ nyoŋma le šiši le, esa ake wøkwe tšui mli sãdši ni ete ye gbomei ahĩe, ši ekã ši faŋŋ ye Nyoŋmo hĩe le hũ, 1 Sam. 16, 7; Lal. 7, 10; 139, 23; Mat. 12, 33. 35.

§ 22.

Wiemøi ní nyie kitaĩ 10 le ahĩe: „Midši lehowa o-Nyoŋmo“ le, dšee kleŋkleŋ kitã le he keke etaã, ši etaã kitaĩ 10 le fẽ he. Etsõø mlawøø le hegbe ní eke-taoo toibø ke emaŋ le gbena ní dši toibø.

§ 23.

Wiemø ní ake fata he ake: „Nĩ dšieo ke-dšee Mizraim ši kpoŋ le no, ke-dšee nyõdši awe“ le, edšraã hãawø hũ, take boni eyø hãã Israelbiĩ le. Wø hũ lehowa edšiewø ke-dšee nyõdši awe (ní dši eša nõ) le, ni ekewø aya ŋwei Kauaan le. Hefatamø ne tšoo, ake dšee wøgbena keke dši, ake wøye Nyoŋmo kitaĩ le anø le, ši wøke enẽ adale ši hũ. 1 loh. 4, 19.

Klenklen te le.

Gbenanii ye Nyoŋmo gbefań.

Klenklen kitā.

„Kaná nyoŋmei krokomei ye mihie!“

Te ene šiši yo teń?

Ake dša ake woše Nyoŋmo gbeye ni wosumole ni wodāńle fe nibii fia.

§ 24.

Klenklen kitā le guo wońdšamo fe. Wońdšamo dši ake gbomo tšoŋ etšui ke-dšeŋ Nyoŋmo hiekālo le he, ni esumoŋ, ewoŋ lo ešeŋ noko gbeye tamŋ anŋkwa Nyoŋmo kome le alo fele. Wońdšamo fańń dši: ake gbomo ní dfeńmo ewo duń, toŋ bonō fe bonō (hūlū, nyońtšere, ŋulamii, koloi, tšei, tei, gbomei aninenanijtšumo, gbomo ní hie kā, alo gbomo ní gbo, mumŋi sroti ni ye alo ní amebe he ko ake dša gbomo dfeńmoń keke le) ye boŋo le nādšiań ni edšaāle, ni ebuŋle take Nyoŋmo. (Kw. Ies. 41, 7. — Rom. 1, 23: — Lal. 135, 15—17).

Hef. Wońdšamoń ni yo fańń sroti ne eko dšee šišidše, ši edši šiŋbemo le yibii, ake gbomei kwa Nyoŋmo ni amebo ko ke-dše enō. Edše šiši ye tšui fitemŋ le mli, ni egbe na ye dfeńmo duńwō le mli. „Efite ye šišiumo sedii le ana le“ Ef. 4, 22; Kw. Rom. 1, 18—25. — Ši hefēhe ní Kristo dšamo šeŋ le, eke ela le fieŋ duń le. Kēle afe gbomei milioi 500 kā he lolo midša wodši ni ametšuo emli niibini. Esa ake Kristofoi abŋ sanekpakpa šiemo le he mōdeń ni amesole ye he dšogbań.

§ 25.

Tšuińwońdšamo dši: ake gbomo šeŋ dše neń nofēno gbeye lo esumoŋ lo edāńo take Nyoŋmo lo fele le, tše ele dšogba ake dšee Nyoŋmo ni, Tšuińwońdšamo dši tšuiń filamo

dientše, hewo le ehi emli fe woŋdšamo faññ le. Tsuiñ-woŋdšamo na šio sroti ete, no dši ake: gbomo buo ledientše ehe alo enanyo gbomo alo dšehn ke emli sedi take Nyoŋmo.

§ 26.

Boni gbomo ke ledientše ehe feo Nyoŋmo alo ehoq Nyoŋmo he edšaã ledientše ehe dši: ake esumoõ ledientše ehe fe Nyoŋmo alo eke ehe fõo ledientše chewale ke eniile ke enõkpakpafemo no fe Nyoŋmo dšomo ke ehfatamo ke edromo le. Ier. 9, 23. 24.

§ 27.

Boni moko ke enanyo gbomo feo e-Nyoŋmo alo ehoq Nyoŋmo he edšaã enanemei dši: ake ke ešeo tše lo nye, ñã lo bii, nanemei ke edšurõfelõ, mañtšemei ke gbomei agboi agbeye ni esumoõame ni edãõame fe Nyoŋmo le. Bof. 5, 29; Mat. 10, 28. 37; Ier. 17, 5.

§ 28.

Mo ni ke dšehn ke emli sedi feo e-Nyoŋmo dši moni sumoõ wõ ke gbomei ahie anumnyam, hetšõmo ke yakayakaniifemo, šihile fefeo ke sedinii, šika ke nii fe Nyoŋmo ke edšamo le, ni egboõ deñme ye nibii ne ahewo fe Nyoŋmo hiesale ke esusuma yiwalaheremo le. 1 Ioh. 2, 15—17; Fil. 3, 19.

§ 29.

Nyoŋmo dšamo ke bonii adšamo yee. Esa ake wosumoõ ni wõbuõ bonii ni Nyoŋmo anumnyam dšeo kpo ye mli hũ le moñ, kële dšee ye bonii le dientše hewo, moñ ye Nyoŋmo ni ñõame eto woŋo lo wõmasei lo wošiši le hewo. Mat. 6, 24; 2 Kor. 6, 15; 1 Mañtš. 18, 21.

§ 30.

Klenklen kitã le noyeli krede dši: ake woše Nyoŋmo gbeye ni wõsumõle ni wõdañle fe nibii fia.

a. Nyoŋmo gbeyešemo fe nibii fia.

§ 31.

Nyoŋmo gbeyešemo ní dši ná šišidšē le (Lal. 111, 10) dši: ake wọke wọdšēnbā fē, wọwíemọi ke wọniifemọnii fē baā Nyoŋmo hie la mli (Lal. 90, 8; 1 Mos. 17, 1) ni ake ni wọle dšogbañ ake Nyoŋmo, moni nyēmọ fē yo edeñ le, dši mokronkron ke dšalo, ni eye hefēhe, ni ele nii fia hewọ le wọhāā ene gblaawọ ni wọhī ešai fē, ni wọfe niikpakpai fē. Mat. 10, 28; Ier. 10, 6. 7; Kpodš. 15, 4.

§ 32.

Šē ní sa ake wọšeo Nyoŋmo gbeye le dšee nyōñ gbeyešemo ní hāā ešafelo ní nako atšake le dšoo Nyoŋmo hie foi. ni kodšomọ ní baba le hewọ le ehe kpokpoọ moñ, ši kēle eša le dientše edọle; moñ edši bi gbeye ní dšalo ní nyieọ Nyoŋmo hie le šeo, ake eke ešai hēi awo eñwei tše awyerghō, ni ēwole mlifū (1 Mos. 39, 9). Nyōñ gbeyešemo ke suomọ yee; ši bi gbeyešemo dši suomọ šišidšē. 1 Ioh. 4, 18.

b. Nyoŋmo suomọ fe nibii fia.

§ 33.

Suomọ su dši: ake wọkwaā wọhe, wọke wọhe hāā mokroko, wọkele boō nanyo, wọhe dšoowo ye eñō (1 Kor. 13). Nohewọ le anọkwa suomọ ní wọke-sumoọ Nyoŋmo le dši ake: wọhie tšoo ake wọkele ayafe ekome (Lal. 73, 25. 26; 42, 2. 3; Ies. 26, 8. 9), wọhe adšowo ye enanyobo leñ (Lal. 63, 7), wọkweọ boni wọke wọwíemọ ke wọniifemọnii adšie eyi ye dše le hie (Lal. 146, 2; 103, 1—5), wọboō dšēnbā ní sa ehie he mọdeñ (1 Ioh. 5, 3) ni egbei ke edaseyeli hewọ le wọke miše naā amane hū (Bof. 5, 41).

§ 34.

Wosuomọ ní wọke-sumoọ Nyoŋmo le hewale dše Nyoŋmo suomọ ní eke sumoowo le mli, ni neke suomọ ne mli le wosuomọ náā le ke hewale dā. Rom. 8, 35—39; 1 Ioh. 4, 10.

§ 35.

Esa ake wosumoo Nyoŋmo fe nibii fia le, edšake Nyoŋmo kome keke dši mokpakpa, ni le dši niikpakpai fē ši-šibū ke dšehē (Mark. 10, 18; Iak. 1, 17), asaŋ le tšutšu esumowo (1 Ioh. 4, 19) ni asaŋ suomō nī woŋe-sumoo Nyoŋmo le hāā wohe dšooŋwo ye bie ke dšei (Rom. 8, 28; 1 Tim. 4, 8).

d. Nyoŋmo dāŋmō fe nibii fia.

§ 36.

Nyoŋmo dāŋmō lo enō nī woŋe wohe fōo le dši: ake woŋe wohe woo Nyoŋmo deŋ ye miše ke tšuidšurō ŋa (Lal. 37, 5; Ier. 17, 7; Lal. 13, 6; 91, 1. 2), ni gbomotšo ke susuma hedšramoi fē mli, wala ke gbele mli le, wodšoo foi ke-baā Iehowa abo (Lal. 121, 1—4; 90, 1; Ier. 16, 19), ni kedši efataa wohe oyá le, wokweole gbe diō (Lal. 42, 12; Ies. 30, 15; 40, 31; Hebr. 10, 36) ni woheo woŋeo leleŋ ake eegbe nii fē na dšogbaŋ (Rom. 5, 4. 5; Lal. 77, 11; Ies. 28, 29).

§ 37.

Mo dientše he haomō ke Nyoŋmo dāŋmō yee kwrā. Edšake haomō mā yaka dfeŋmō nī dši eša no, ake dša moŋ ake moko aye abua ledientše ehe, ni asaŋ haomō mā won-dšaloŋ adfeŋmō nī mišedšemo be mli le no, take boni Nyoŋmo hiekālo ko be dše le mli kwrā. Haomō dšee wosane, Nyoŋmo nō moŋ ni. Wosane dši solemō ke niitšumo, ni ene ke haomō yee. Mat. 6, 25—34; 1 Petr. 5, 7; Fil. 4, 6; 1 Tes. 4, 11; Lal. 127, 1. 2.

§ 38.

Kleŋkleŋ kitā le hieo kitaŋ fē; edšake esa ake woniitšumo ke niifō fē adše Nyoŋmo gbeyešemō ke Nyoŋmo suomō le mli (Rom. 13, 10; 1 Tim. 1, 5; Mat. 22, 37—40. § 19). Noni dšee no mli dši eša ni esaa Nyoŋmo hie, tše hū ekpeo lo feo gbomei ahie feo (1 Kor. 13, 1—3). Nohewo hū nī Luther dšeo kitaŋ asišitšomoi nī efe le fē šiši ekomekome ake: „Woše Nyoŋmo gbeye ni wosumole k. n.“

Kitā ní d̄ši enyo le.

„Kafe amagā ko lo noko ní tamọ nii ní yo ñwei, lo nii ní yo šikpoñ le nọ, lo nii ní yo nu mli ye šikpoñ le šiši le ohā ohe; kadšaame, ni kasōmọame hū; ši mi, lehowa o-Nyoñmo le, midši Nyoñmo awu-ñayelo, ní woọ tšemei atōmọi anyōmọ ke-tšōo bii ano ke-yaši yinobii ní d̄ši ete ke noni d̄ši edfe, ní nyeomi le, anọ; ni minaa mei akpei abo ní sumoomi, ni amebuọ mikitaī le amọbo!“

Te ene šiši yo teñ?

Ake woše Nyoñmo gbeye ni wosumole, ni wokadša nokonoko d̄ša le kome keke, ni wosa wodšale ye ledientše ewie-mo le na, boni edšie ehe kpo etšōwo le.

§ 39.

Kleñkleñ kitā le guọ ake wokadša amale Nyoñmo alo won fē won; kitā noni d̄ši enyo ne guọ ake wokañō amale d̄šamo wodša anọkwa Nyoñmo, take boni wonaā Aaron (2 Mos. 32, 4. 5) ke Ierobeam (1 Mañtš. 12, 28—30), ake amefeọ eko le.

Hef. Luther buọ kitaī enyo ne ake mla le mli kleñkleñō, ni edša noni d̄ši nyoñma le mli enyo.

§ 40.

Mei ní feọ amagā amehāā anọkwa Nyoñmo d̄šamo, take boni Israelbii le d̄ša šika tšinabi le, amehie ekpa nọ: ake Nyoñmo le Mumọñ, ni etaọọ ake asolele ye mumọ ke anokwale le mli (Ioh. 4, 24), ni solemọ ni esa ake añō-sole Nyoñmo ní anaale le, amehō-soleọ mfonini ke okadi ní anaā.

Hef. Kpāñmọ momo mli le abe hegbe ake afeọ Nyoñmo he mfonini lo amagā ko, ni mbasroo d̄šamo ní aadša neke noko. Ši Kpāñmọ hē mli le, ake ní Nyoñmo ñō gbomo su ke bañ efō eno ye Kristo mli ní eke neke subañ ne hī ši ye woteñ ye šikpoñ le nọ, ena amane, egbo, ete ši ke-te ñwei hewo le, woye hegbe ake wofeọ ehewo mfonini ke nibii ní tšōo eseñmọ k. n. ni woke-kaiole. Solemọ ní ake-asoleọ neke mfonini ke nibii ne d̄ši noni wobe hegbe kwrā, tamọ Kpāñmọ momo le mli noñ.

§ 41.

Nyoŋmo kitā ne mli ye kọkọbọ ní he dšraā hāāwọ hū. Nyoŋmo he amagā ke mfonini ní keke yee gbọ ni esaa ake wofe le, dšee nine keke, asań dšee tšo ke te, dade ke ayawa, dfetei ke šika alo mfonini-tšofā keke ni ake-feo, ši gbomo dfeńmọ ke etšuiń. susumọ hū ni ake-feo; no dši ake: wosusuo Nyoŋmo su ke esubań, eniifemọ ke etaomọ he ní etamọọ boni ledientše edšie etšowọ ye Nyoŋmo wiemọ le mli le. — 2 Tim. 4, 3. 4.

Kitā ní dši ete le.

„Kahie lehowa, o-Nyoŋmo le, gbei amli yakayaka; ši lehowa ebuń moni hieo egbei amli yakayaka le bem!“

Te ene šiši yo teń?

Ake woše Nyoŋmo gbeye ni wosumole, ni wokabule egbei le ke musubo, lomo, kitakamọ, nkōnyayeli, amalemo ke šišiumọ; ši moń wofale ye amane fē amane mli, ni wodšale ni wowole ni wodšole ni wodale ši.

§ 42.

Kleńkleń kitā le wieo ye tšuiń Nyoŋmo-dšamo hewo; noni dši enyo le ye dfeńmọ mli Nyoŋmo-dšamo hewo; noni dši ete le wieo ye dań Nyoŋmo-dšamo hewo. Kleńkleń kitā le tšio Nyoŋmo su tā, noni dši enyo le tšio Nyoŋmo kpodšiemọ tā, noni dši ete le tšio Nyoŋmo gbei le tā. Noko gbei ake-kadiọ esu ke bań. Nyoŋmo gbei titri kadiọ ni etšōo Nyoŋmo su ke esubań mli nibii fē ní Nyoŋmo taoo ake edšieo etšōowọ. Egbei srotọi le tšōo esu srotọ ni enyieo no ke-dšieo ehe kpo etšōo le.

Hef. Nyoŋmo gbei šiši mli kwọ āhū ni efa ni ebe nagbē. Hefēhe ní atšio egbei le tā emū akeo ake: atše Nyoŋmo gbei le, agba mli kpō, ahe Nyoŋmo gbei le aye, afe noko ye Nyoŋmo gbei amli k. n., bēle eyo neke šiši ne.

§ 43.

Nyoŋmo gbei bulemo dŋi ake: wotŋio tã yakatfã ni wosusu he; alo wotŋio tã ye musubo mli ke-feo efoŋ fẽ efoŋ, tamø lømø, kitãkãmø, ñkõnyayeli, amalemø ke ŋiŋiumø.

§ 44.

Nyoŋmo gbei bulemo ní wotŋio etã yaka ni wofeo eŋa le dŋi ake: wowieø alo wonuø Nyoŋmo su, gbei ke wiemo le he, ŋi kële ekronkronfemø be wõhie ko, alo wofõø Nyoŋmo gbei le eko tãtŋi yaka ke yitŋoffleŋe ní dŋamø, wø ke gbeyeŋemø ko beŋ. Mat. 12, 36.

§ 45.

Lømø dŋi: ake atŋeo Nyoŋmo mlifũ ke ekodŋomø ke-bã modientŋe alo mokroko nø. Kedŋi ene dŋe gbomo mlifũ foŋ mli le, befẽbe ní fe le, efoŋ ke musubo ni. Iak. 3, 9, 10; Rom. 12, 14; Luk. 9, 54, 55.

Hef. Lømø ke oweletø le, Nyoŋmo dŋale kodŋomø kronkron le keke sane dŋi (Rom. 12, 19; Hebr. 10, 30). Kedŋi Nyoŋmo tŋø gbomo nø ke-lømø moko ni nakai gbomo le dŋadŋe noni Nyoŋmo ke-wo ena le, edŋee eŋa hãle (Noa, Iakob ke gbaløi). Asaŋ edŋee eŋa, ŋi moŋ anøkwa Kristofonyo fẽ anøkwa Kristofonyo gbena dŋi ake: eke Nyoŋmo wiemo le adŋadŋe Nyoŋmo lømøi ke ekodŋomøi atŋø eŋafelø ní ke yitŋoffleŋe yaã nø ye ehe eŋai le amlile, koni etŋake etŋui ni edŋø lømøi ní banyie ehe eŋai aŋe le ana foi 3 Mos. 17, 19: „Kã okã onanyogbomo, koni okalo ehewø eŋa ko.“

§ 46.

Kitãkãmø dŋi ake: atŋeo Nyoŋmo kronkron ní le nii fia le ake ebaye anøkwale he odase ni ewo amale he nyømø. Moni kãã amale kitã le, eyeø Nyoŋmo kronkron Ofe ní le nii fia le he feo faŋŋ, ñi ebõø musu ní yø gbeye naakpa (3 Mos. 19, 12; Hesek. 17, 19; Gal. 6, 7). Asaŋ kitãkãmø fẽ kitãkãmø hũ dŋe nõfoŋ mli (Mat. 5, 34—37; Iak. 5, 12). ŋi gbomo yeø esãdŋi fẽ ye anøkwale mli ye Nyoŋmo hie dŋi-kule, e-„hẽ“ lo e-„dabi“ afe anøkwa tamo kitãkãmø kpakpa,

ni mei hū ahe aye nakai noŋ; ni emli amale ko afele gbeye ke hlegble take amale kitākāmo. Ake ní gbomei pī be nakai, ši moŋ afoŋ amale ye gbomei amli hewo le (§ 119), gbīl-komei le ke sādši ní be dšraā ba ni kitākāmo beŋ le ehū le, woye hegbe kē (5 Mos. 6, 13; 10, 20; Hebr. 6, 16) ake wokāmo anokwale kitā.

Hef. Mat. 5, 34—37 Iesu ke: „Nyekakā kitā kwrā!“ ešiši dši ake: ke ka nye keke le kule kitākāmo ko aḡaba nyesādši ayeli mli. Dšee kitākāmo le dientše dši eša, ši noni ke kitākāmo baā le dši eša, no dši amale ní anaā ye gbomei fē mli (Lal. 116, 11; Rom. 3, 4). Keđši owiee anokwa ní dša ahāo kitā okā dā le, no le okitā ní oke-yeo anokwa tete le dši eša; ši keđši moko hewo ni maŋ onukpai hāo kitā okā ke-mitao anokwale, alo bodientše ona ake moko edšurōfemo hewo le kitākāmo he midšrao ni okā le, ofeko eša, tamo boni Iesu hū kā kitā ní osofonukpa le ke hāle le (Mat. 26, 63). Ši ke eflī ni efēe nine nakai le, hā o-„hē“ ke o-„dabi“ keke afe anokwa ní amale ke ŋwanedšē beŋ.

§ 47.

Ŋkōnyayeli ní ake-buleo Nyoŋmo gbei he le dši ake: moko ke Nyoŋmo gbei alo ewiemo alo edromonii nyieo noko ní le moŋ esumoo ni edšee hemo-ke-yeli mli le se, koni ena noni Nyoŋmo eŋō-te alo enine aše noni Nyoŋmo kamāā le no (1 Sam. 28, 7; Bof. 19, 13. 19; 16, 16). — Wōndšaloi ŋkōnyayeli ni amesusuo ake ameanyē ameke-ye mumo ko no ni amehā nii ní ametao fē aba mli le hū yeŋ, no dši noni Mose tši tā, 5 Mos. 18, 10—12: „Akana oteŋ ŋkōnyayelo ní yeo ŋkōnya, alo afaiyelō, alo okomfo, alo kramo alo moni kpeo mo, alo moni biḡ sisā ko, alo aye, alo moni biḡ gbohī le.“

Hef. Biḡ le abii ake moko anyē atšō neke nibii ne ano aná noni etaog lo enán; ši noni atšōo kē dši ake: noko yeŋō, noko beŋō, nakai nibii le fē femo ke amemli niibinḡi fē dši eša ke Nyoŋmo gbei le ahe musubo le eko.

§ 48.

Amale ke šišiumo ní ake-buleo Nyoŋmo gbei le dšee amale kitākāmo mli nō keke, ši osato ke nabu dšamo ní

Nyoŋmo gbei le hiŋ odaŋ keke, ni ebe otšuiŋ le hū yeŋ (Lal. 50, 16. 17; Mat. 15, 7. 8; Mat. 7, 21—23). Eko hū dši: ake moko tšōŋ Nyoŋmo wiemo le no eke tšōmo hē tša-keŋ anŋkwa wiemo le hie (Kpodš. 22, 18. 19; 5 Mos. 4, 2; Bof. 15, 1. 24; Gal. 1, 6—8) alo moko ke Nyoŋmo mobonale ke etšuišiŋme wadšeo ledientše alo mokroko yitšofleŋ ke toisale (Iud. 4; Hebr. 10, 26).

§ 49.

Ake ni gbomo buu neke eša ni ake-wiemo keke feŋ le ake noko kple alo ekūŋ ehie efōŋ no hewo le, Nyoŋmo ke kŋkŋbo fata he ake: ebuŋ moni hieŋ egbei amlī yakayaka le bem; ešiši dši: ake eegbla etoi leleŋ (eko ye 3 Mos. 24, 23 mli; Gal. 6, 7; Hebr. 10, 31; Hes. 17, 18—20).

§ 50.

Take bo noŋ ni dsee šikpoŋ no niikpakpai afitemo ke niifōfemo keke dši ameŋbulemo, ši moŋ moni fee he niitšumo kwrā hū le buleŋ le; nakai noŋ kē eke ūweiniī, Nyoŋmo gbei ke ewiemo le, yo-hāā. Kitā ni dši ete le noyeli le hieŋ anŋkwa Nyoŋmo gbei he niitšumo kpakpa le hū mli, no dši ake: „wofale ye amane fē amane mli, ni wodašale (ni wowole) ni wodšole ni wodaŋe ši.“

§ 51.

Nyoŋmo gbei „fāmo lo tšemo ye amane fē amane mli“ dši ake: woŋe wodientše ke meikrokomei amanei, nōnai k. n. wudšio, bibiio, baā Nyoŋmo tšutšu abo, ni ewo ši hū, ake eke dromo abowo toi. Lal. 50, 15; 145, 18.

§ 52.

Nyoŋmo gbei amlī solemo lo edšamo dši ake: ekitā ke ešiwō hewo le woŋe wodientše ke meikrokomei ŋkomoyeliī fē baā Nyoŋmo hie, ni wodšeo wotšuiŋ woŋe hemo-ke-yeli ke biī-ahēšibā dšadšeo wosādši wotšōole ni woŋele wio. Ef. 6, 18; 1 Tim. 2, 2.

§ 53.

Nyoŋmo gbei le dšomọ lo yidšiemọ dši ake: Nyoŋmo dromọ ke enumnyam yio wotšuiñ obò (Mat. 12, 34; Bof. 4, 20) ní wonyēñ ake dša wotši egbei le atā ye gbomei fē hie, ni wotšò wiemọ ke niifemọnii nọ wotšie eyi ke miše le (Rom. 1, 16; Mat. 10, 32. 33; Kol. 3, 16; Mat. 5, 16; Hiob 1, 21; Ioh. 21, 19).

§ 54.

Nyoŋmo gbei amlí šidā dši ake: wọke miše ke hešibā ayo ni wotšadše, ake nòkpakpa fē nòkpakpa ní wonáā ni woyo ni wofeo le dši Nyoŋmo dromọ ke edšurófemọ ní saawo le keke. Kedši wotšadše neke ye ankwale mli le, bēle ana wošidā ye woniifemọnii amlí hū; edšake wọke Nyoŋmo niikēnii le afe, dšee bọni wosumọ, ši noni Nyoŋmo sumọ le moñ. Ef. 5, 20.

Kitā ní dši edfe le.

„Ohie ahí hedšomogbi le nọ, ní ohā ehe atše. Gbíl ekpa le otšu nii, ni ofe onii fia; ši gbí ní dši gbíkpwọ le dši hedšomogbi hā Iehowa, o-Nyoŋmo le; nọ mli le okatšu niitšumọ ko, bo, lo ořinu, lo obiyo, lo owenu, lo eweyo, lo okoloi, lo ogbo ní yo ogboi le amlí; ši gbíl ekpa Iehowa ñò-fe ñwei ke šikpoñ, ke nšọ ke nofēno ní yo amemli, ni eñò gbí ní dši gbíkpwọ le edšọ ehe; nohewọ ni Iehowa dšọ hedšomogbi le, ni ehā ehe tše le!“

Te ene šiši yo teñ?

Wọše Nyoŋmo gbeye ni wosumọle, koni wokagbe solemọ, Nyoŋmo wiemọ šiemọ ke ekemọ le he guọ, ši moñ wobu nomei kroñkroñ, wọbo toi ni wokase ye tšuidšürö na.

§ 55.

Kleñkleñ kitaí ete le tšö, bọni gbomo añö etšui ke edfeñmọ ke edaú adša Nyoŋmo ahā; noni dši edfe ne tšö, bọni eñö eniitšumọ ke ehedšomọ edša Nyoŋmo ehā.

A. Gbīi ekpa le otšu nii, ni ofe onii fīa!

§ 56.

Nyoŋmo bọ gbomo hā niitšumo (1 Mos. 1, 28; 2, 15). Ši noni kulẹ ke eša be ni etšumo dši hieme le, eša ke ehe lomo hewo le etšo haomo (1 Mos. 3, 19.). Ši dšomo hū ye Nyoŋmo lomo le mli. Edšake niitšumo tšio ešai pi ana, ši hedšofemo dši musubo i fē šišidšē. Kedši wotšuu nii ni latša atšawo le, anokwa hekamo, hedšole ke miše hū be wotšēnbā ke wala ne mli, ni wöhe edšonwo dšogbā ko ni wotšēnhile adše wotšine, wohie tše, wonyahe wowala. Nohewo le mofemo ni yee noni Nyoŋmo eto ne no, maŋbi akpaō, gbomo agboō, ohiafoō, niatšeo, ke egbla ehe ši ke-dše Nyoŋmo gbedšiangto ne he le, lomo ni mli wa fe no aba eno. 2 Tess. 3, 10.

B. Ši gbī ni dši gbī kpawo le dši hedšomogbī hā
lehowa, o-Nyoŋmo le, k. n.

§ 57.

Nyoŋmo eto otši mli hedšomogbī ni eke-kaiwo edšēnbọ le mli hedšomogbī (2 Mos. 20, 8—11) le ke nano hedšole ni baba le (Hebr. 4, 9, 10). Nano hedšomogbī dši bonii le amlibotemo ye Nyoŋmo hedšomo leñ. Take boni Nyoŋmo gbe edšēnbọ-niitšumo le na ni edšo ehe le (1 Mos. 2, 1—3), nakai noñ kē bonii le agbe amegbefā le na, ni ameaše, heni Nyoŋmo esa eto ehāame, ni adšo amehhe ye Nyoŋmo nano hedšomo leñ (Hebr. 4, 9, 10). Kw. § 305. Šikpoñ no hedšomogbī tšōo nano hedšomo ni kā ši hāwo le ni esa gbẹ hū ke-yašeo nano hedšomo leñ ni eka-diwo no. No dši ešiši hā mei le fē Nyoŋmo-dšamo le.

§ 58.

Nano hedšomo le šiši dši ake: afō šikpoñ no niitšumo ke haomoi fē, ni noko hē tšumo ni hi fe tšutšu nō le aye nādšian; no dši Nyoŋmo nano hiekwemo ke eyidšiemo, enumyam ke ehedšole mli hedšomo ni he be kpa ko ke sūmo

ní ye emū ni wọke-hiē bōni le fē mli (Kw. § 305.). Neke hedšomọ ke niitšumọ ne tšō, bōni wọye šikpoñ nọ hedšomogbī hū wọhā; ešiši dši ake: wọhā wọšikpoñ nọ niitšumọ ke haomọ ke tolei fē ahī šī, ni wọke Nyoŋmo nanyobọ mli hedšomọ ke nanyogbomo suomọ mli nōfemọ asa wọhe ahā wọnwei niitšumọ le, ni wọnu emliñdọ he woto le.

§ 59 a.

Kp. M. mli le agbe mofēmo ní tō hedšomogbī mla le nọ (2 Mos. 31, 14. 15; 4 Mos. 15, 32—35). Mla le na wa, edšake Kp. M. mli hedšomogbī le dši Iehowa kpānmo le okadi (2 Mos. 31, 13—17) ni nohewọ le moni buleọ hedšomogbī le, le egbeọ emantše Iehowa anumnyam le he guọ. Ši Kp. H. mli le dšee mla le na ní wa le hewọ ni ayeọ hedšomogbī, moñ edši Nyoŋmo dšamọ ní heọ neke hedšomogbīyeli ke suomọ ní hiē ehe hewọ. Kp. M. mli hedšomogbīyeli le hū agbe na ni eba mli ye Kristo mli (Kol. 2, 16. 17; Rom. 14, 5. 6; Gal. 4, 9—11), ni take bōni Kristo dientše dši hedšomogbī Nontšọ le, nakai noñ ehewọ ni ekaselọi le ená hegbe ye hedšomogbī le nọ, ake ameyele bōni amele ake asa amē-Nontšọ le hiē. (Mark. 2, 27. 28).

§ 59 b.

Asań Kp. M. mli hedšomogbī le hiē noni baba le he okadi (Hebr. 10, 1; Kol. 2, 16. 17), ni kule noni yo neke gbefañ le edšee mla hā Kristofoi doññ (§ 217); šī ake ní ehīa gbomo, ake eto gbī ko ehā emumọ hedšomọ hewọ le, wọyeọ hedšomogbī mla le nọ ye Kp. H. le mli hū. Ši ake ní Kp. H. mli le adšie hedšomogbīyeli ke-dšee mla le mli ni ake-to sanekpakpa le heyeli šiši hewọ le, kleñkleñ Kristofoi asafo le ye hegbe, ake amēñdọ otši mli kleñkleñ gbī le alo Hogba ameto gbī ní dši kpawo alo Họ le nādšiań, ni amēñdọ gbī ní dši Kristo šitēgbī le amefe hedšomogbī, ni Kristo asafo le fē kpeọ ye nọ amesoleọ, edšake ešitē le nọ le wọkpomo le damọ (Bof. 20, 7; 1 Kor. 16, 2; Kpodš. 1, 10).

§ 59 d.

Ni nohewo le Kristofoi ahedšomogbiyeli gbena dši ene: kule hedšomogbi no niitšumo le dientše dšee eša, ši dfeñmo ní neke niitšumo ne dše mli ni eyeo he odase ni ehää etšoo eša; no dši ake: dšee otšui he sane ko dši Nyoñmo, ni Nyoñmo dšamo he ehāao, ni ohie tšoo Nyoñmo ke enanyobō le, ni obuo šikpoñ no niitšumo ke šikpoñ no senamo fe osusuma yiwalaheremo. Kedši ohedšomogbiyeli dšee ehe dfeñmo kpaipa mli le, běle hedšomogbi le mli hedšomo le hū dši eša tamō eno niitšumo, edšake enyo le fē oke-kwaā Nyoñmo.

§ 60.

Kp. M. mli bebe le gbīīdšūdšī komei fata otši mli hedšomogbi le he, nomei dši gbīī ní aňō-kaiō dromo-gbei ní Nyoñmo ke Israelbii le tšō no le mli sādši ní he dšraā; ni ayeo neke gbīīdšūdšī ne tamō hedšomogbīī noñ. Ni Kristofoi asafo le hū eto gbīīdšūdšī komei, ni wōke-kaiō wōkpōmō sādši wudši, ake dā afi le woyeame kroñkroñ tamō Hogba. Nohewo le ye neke gbīīdšūdšī ne ahewo hū wōkatekismo keo ake: „Ohie ahī hedšomogbi le no, ní ohā ehe atše.“ Kw. § 66—75.

Hef. Hedšomō šiši dši: ake wōfō wōda niitšumo le; ni hetšemō lo kroñkroñfemō šiši dši: ake wōdšie neke gbī ne woto solemō, Nyoñmo yidšiemō ke šida wōke-fe kroñkroñ alo ekoro kroññ.

§ 61.

Hedšomogbi le notōmō lo bulemō dši: ake wōgbeo solemō alo Nyoñmo wiemō ke ešiemō le he guo, alo: wōfō solemōya ni wōkwaā Nyoñmo wiemō ke asafo solemō le, wōke-nyie dšēñ nibii ke sādši fōdšī ase ke-taoō dšēñbii afemō ke nōmōnii amlī miše (Hebr. 10, 24. 25; Ef. 5, 18. 19; Rom. 14, 17, 18).

§ 62.

Kēle Hogba le dšee awyerehō ke nkōmoyeli gbī (Ies. 58, 5), ši moñ edši miše (Fil. 4, 4), ši miše ye Nontšō le

(Lal. 118, 24; 16, 11) ke Nyoŋmo wiemo le mli (Lal. 1, 2; Rom. 7, 22) gbì.

§ 63.

Niitšumoi ní woyò hegbe ni amesa hedšomogbì le kwrà dši: noni dše Kristofoi asuomò mli (Iak. 1, 27; Ies. 58, 5—7). Šikpoñ nò ni ahewò niitšumò le ke efi ni anyēñ atši ato le, no dši noni he ebìà hù; kwemò ní ahì ni hedšò ke hìengkpamò k. n. akahā neke Hogba niitšumò ko he mi-hiao (Mat. 12, 11. 12).

§ 64.

Hedšomogbì kroñkroñyeli dši ake: wòbuò Nyoŋmo wiemo le kroñkroñ, ni wòke tšui kpakpa boò toi, ni wòkaseò (Bof. 17, 11; Luk. 2, 19) ye solemotšun ke šia, heni wòke wòwekumei ke nanemei Kristofoi ekpe ye, alo ye wòpia mli, heni wò keke woyò le (Mat. 6, 6; Lal. 26, 6—8; 27, 4; Kol. 3, 16).

§ 65.

Kristofonyo fē Kristofonyo gbena dši ake: ebua edfeñmò na ni esa ehe dšogbañ, dāni eya solemotšun (Dšadš. 4, 17); ke ala ni asòle le, eke edfeñmò hù afata he, ni hā ni Nyoŋmo wiemo dšadšemò le abote etšuiñ dšogbā, ni ewo emli-gbomo le hewale (Mat. 4, 4), ni eke neke hewale ne eyatšu enii ekoñ, ni ekatšò wiemo le nulò keke, ši etšò efelò hù (Luk. 11, 28; Iak. 1, 22). Kedši efe neke le, asafo le mli solemò atšòò šia-solemò hù, ni eewo solemò dšogbañ. Ši kedši osato bote asafo le solemò alo šiasolemò mli le, Nyoŋmo mihì (Amos 5, 21. 23).

Hefatamò: Kristofoi asafo afi.

§ 66.

Kp. M. mli dšamò dši Kristofoi asolemò afi okadi. Gbì-dšùrò ní ake-dšeo Kp. M. mli solemò afi le šiši dši Hehogbìdšùrò ni nyòñ ní atšeo le Nisan gbì ní dši 14 le ake-

kaiŋ dšiemŋ ní Nyoñmo dšieame ke-dše Mizraim šikpoñ le nŋ ke amekromobii ayibamo, no noñ ameke-dšeo amemódšiaši niikpamo šiši. Ese gbīi nyoñmai enumŋ le ayeŋ Pentekoste gbīdšūrō (ní atšele otšii 7 gbīdšūrō alo kleñkleñ yibii agbīdšūrō hū) ní ake-daā ši ye kleñkleñ yibii akpamo le hewŋ; asañ ameke-kaiŋ mla ní Iehowa ñō-hāame ye Sinai goñ le nŋ le. Nyōñ ní dši 7 ní atšeoŋe Tisri gbī ní dši 10 le dši kpātāmogbī wulu le, ni Israelbii le fē ke hefamo baā amehe ši ke hīŋ ñmā, ni ameke afoleşā kpātāā ye mañ mū le fē he ešai ahewŋ le. Nyōñ le noñ nŋ gbī ní dši 15 le dši bui agbīdšūdšii aboimŋ; ameke-kaiŋ ñā nŋ gbefā le ni ameke-daā ši ye tšeiayibii, mū ke wein le hewŋ. Gbī ní nyōñ hē dšeo le dši Israelbii agbīdšūrō hū. Afi komekome ní dši kpawokpawo ke noni dši nyoñmai edfe ke nehūnehū ke nyoñmai enumŋenumŋ le dši ameafii ní ayeŋ ní atšeoame hedšomŋ afii (3 Mos. 25, 2—7; 20—22; 5 Mos. 15, 1—11) ke heyeli afii alo nyamo afii (3 Mos. 25, 8—18).

§ 67.

Kristofoi asŋlemŋ afi šišidšē dši Kristo gbekwemŋ be mli kleñkleñ Hogba ní ke Hogba Hogba ete hū nyie Kristo fomogbī le hie. Afi le fā hie gbīdšūdšii srotŋ, ni fā be eko; noni ye teñ dši Trinitate Hogbā (Nyoñmo meiete-ekomefemŋ gbī § 74). Kleñkleñ mlidša le mli le adšadšeo Kristo šihibile ke eniifemŋii ní eke-here woyiwala le he sane; mlidša ní dši enyo le mli le adšadšeo Kristofoi ašihile ke dšenbā ní sa ake abu ye Kristofoi asafo leñ le he sane, ni atšōŋ šiši, adfeñŋ he, ayeŋ nŋ.

§ 68.

Kristofoi asafo mli osŋfoi edšie Nyoñmo wiemo le mli wiemoi kukudši alo mlidšai enyo ní akane ni ašie ešiši ye solemogbī fē solemogbī nŋ; wiemoi enyo mli ekome dše sanekpakpai edfe le mli, ni noni fata he-le hū dše bofoi awodši le amlī; ekomekome hū dše Kp. M. wodši le amlī.

(Kw. Hef. „Kristofoi afi mli Hogbai ke gbīdšūdšii anŋ Sanekpakpai ke Bofoi le awodši le amlī sādši ní abala.“)

§ 69.

Gbīdšūdši ye ní gbī tšakeo, no dši, ake afi tšakeo gbīdšūrō le ke-baā otši mli gbī le noŋ nọ moŋ, ši ebaa afi alo nyōŋ le mli gbī le noŋ nọ. Iesu sitē gbīdšūrō ke gbīdšūdši ní nyie hie ke se le ekomei ye nakai. Ní gbīdšūdši hū ve ní gbī tšakee, no dši, ake ato ye afi mli gbī le noŋ nọ da, ši otši mli gbī le ni yee egbo.

§ 70.

Kristo Advento lo Kristo bā gbekwemo gbīdšūdši dši be ní nyie Kristo fomogbī hie ni Hogba Hogba edfe yoŋ. Woke-saā wöhe wotoo walaherelo fomogbī ní da woyeo ye 25. Dezembere (Kw. § 239). Gbī kpanyo se ayeo Kristo ketiafō gbīdšūrō ní dši mādšimādši afi hē boimo le hū. Ianuare 6. woyeo Iesu kpodšiemō (*Epifania*) gbīdšūrō. Roma Katoliko asafo le tšeo neke gbīdšūrō ne ake maŋtšemei ete gbīdšūrō. Nakai gbī le nọ wokaio tšōmō ní wōndšaloi tšōo ke-baā Kristo nō tamō boni niileloi ní dše bokā le dši kleŋkleŋ wōndšaloi ní badša Iesu le. Mat. 2, 1—12. Epifania se Hogba Hogba enyo lo nọ ke-yaā ekpa nyie. Noni hāa sroo afi ne nō ke afi ne nō le dši ake: Kristo sitē gbī le šeo oyá alo ešee oyá, take boni wōona ye § 73 mli le.

§ 71.

Hogba ní dši 9 le ní nyie Kristo šitē gbī le hie le, atšeoŋe *Septuagesimae*; Hogba 8. le, atšeoŋe *Sexagesimae*; Hogba 7. le *Quinquagesimae* lo „*Esto mihi*“, alo nímáhile bei ahie Hogba. Otši ne mli Dšufo le, atšeoŋe nímáhile-nyōŋ, edšake neke gbī ne nyōŋ adše gbī 40 nímáhile šiši (Nímáhile ní Roma Katoliko asafo le ká he yeo dši ake: ameyee lo ko; ši Hogba le, amehīl nímá, nohewo le ke adšie Hogba Hogba 6 ke-dše mli le, bēle efeo gbī 40, dāni Kristo šitē gbī le aše). Nímáhile bei le amli Hogba Hogba 6 gbei dši Romafo wiemo mli wiemo komekome ní tšōo Nyoŋmo wiemo ko ní akaneŋ ye nakai Hogba Hogba solemo mli; nomei dši: 1) *Invocavit*, 2) *Reminiscere*, 3) *Oculi*, 4) *Laetare*, 5) *Judica*, 6) *Palmarum*. Evangelio asafo mli

le atseḡ otšii 6 ní nyie Kristo šitē gbī le hie le ake ama-
nehülú kaimḡ be, edšake amewoowo ná, ake wokai Kristo
amanehülú le.

§ 72.

Tēi-ahogba ní ake-kaig Iesu Ierusalem botemḡ ni mañ le
ke-na e-Messia mañtše-anumnyam le (Mat. 21) dšeo a man ehülú
otši le alo diññfemḡ otši le šiši. Emlí Sō le wokaiḡ,
boni Iesu to eniiyenii kroñkroñ le ni esusuma hao ye Getse-
mane trom le mli, emlí Soba dši egbele-Soha ni wo-
kaig kpólo le gbele, ni Ho dši hedšomḡgbī wulu ní Kristo
ke-dšo ehe ye gbonyobuñ.

§ 73.

Kristo šitē gbī le no le wokaiḡ Kristo šitē le. Edši
gbidšūrō ní gbī tšakeḡ, ato ayeḡ dá afi Hogba ko no moñ,
ši neke Hogba ne ye Marse gbī ní dši 21 ke April gbī ní
dši 26 le teñ. Ke dši Marse no gbī ní dši 21 ní hülú
ná damḡ heni edšaã šikpoñ le mli enyo ne pe ye le, amēḡ
nyōñ le emūyeli, dāni ayeḡ šitē gbidšūrō le ye Hogba
ní nyie se le no. — Šitē gbī le se gbī 40 dši Kristo ñweiyā
gbidšūrō; ayeḡle Sō dá; no se gbī 10 dši Pente-
koste alo Mumḡ krkr. šifiemḡ alo Kristo asafo šiši-
dšē gbidšūrō le. — Šitē gbī le ke Pentekoste le teñ
Hogbai 6 le gbei dši: 1) *Quasimodogeniti* (1 Pet. 2, 2),
2) *Misericordias Domini*, 3) *Jubilate*, 4) *Cantate*, 5) *Rogate*,
6) *Exaudi*.

§ 74.

Hogba ní nyie Pentekoste se le dši Trinitate alo Nyoñmo
meiete-ekomefemḡ gbidšūrō. Wo-ke-yeḡ Kristofoi abemḡ
ní amehēḡ Nyoñmo Tše le ke Bi le ke Mumḡ krkr. le ame-
yeḡ le he odase. Trinitate se Hogbai sroti ní dše ene no
ke-yaši Kristo bá gbekwemḡ be le no kleñkleñ Hogba le na
šio 23 ke-yaši 27. (Kw. § 70.)

§ 75.

Gbidšūdši komei ní ayeḡ ye Evāgelio asafoi komei amlí
dši: 1) hefamḡ ke faikpamḡ gbī ní ayeḡ dá afi alo dá
nyōñ kome; 2) Maria šiwo gbī (Luk. 1, 26—38) Marse 25.;

3) Iohane, baptizilo le, gbī le, lune 24; 4) Bofonukpa Mikael gbī ní ake-kaio ñwei bofoi akwemo ní amekweo Nyoŋmo webii anọ, Sept. 29. (Kristo asafo ní nyáá le gbī-dsūrō); 5) Nmōšini abā he šidā gbī; no se Hogba le, 6) Reformatio alo Kristo asafo mli ehesamọ gbīdšūrō, Okt. 31; 7) Mei ní egboi le akaimogbī, solemọ afi mli Hogba ní dši nagbenō le.

Kitā ní dši enumo le.

„Wo otše ke onye, koni ogbīl atše ye šikpoñ le ní lehowa, o-Nyoŋmo le, hāāo le, nọ!“

Te ene šiši yo teñ?

Woše Nyoŋmo gbeye ni wosumọle, koni wokagbe wofoloji lo wonontšomei ahe guọ lo wowoame mlifū; ši moñ wowoame, wosomọame, wọdọ amehe ni wobuame.

§ 76.

Kitā ní dši enumo ne fawọ ake wowo Nyoŋmo ye gbomei ní damo enādsiañ ye šikpoñ nọ le amlí. Nohewọ le efata kitā ní anmā ye kleñkleñ te nọ le ahe, asañ ake-dše ene nọ ke-te te ní dši enyo le nọ kitā le amlí.

§ 77.

Kitā ní dši enumo le tšō, noni bii ke-fe amefoloji ní Nyoŋmo tšōame nọ ehāame helo wala ke nū ní hīāāame ye helo gbefañ ke nū ní amekke-ale amemumọñ wala ni ameatšose le hū. Ene hewọ noñ ní Nyoŋmo ke enumnyam ke ewō le eko hā foloi le.

§ 78.

Kitā ní dši enumo ne guọ ake, koni moko akagbe etše ke enye he guọ ye etšuiñ (Abei 30, 17), asañ moko ke toi-gbele, hieflfle, trumufemọ akawoame mlifū ye wiemoi (5 Mos. 27, 16; Mat. 15, 4) lo niifemonii (Abei 19, 26; 2 Mos. 21, 15; 1 Tim. 5, 8) ní suomọ beñ le amlí.

§ 79.

Ši kitā ne fāwo, ake wowo wofoloji, wosōmoame, woboame toi, wodo amehe ni wōbuame. 3 Mos. 19, 3; Abei 1, 8, 9; Kol. 3, 20; 1 Tim. 5, 4.

§ 80.

Kitā nī dši enumo le ewiee ye foloji ahewo keke, ši ewieo ye mei nī tamō tše ke nye ye mañ, solemowe, niikasemohe ke šia mli: amedši mañtše ke mañ onukpai (Rom. 13, 1, 2; Mat. 22, 21; 1 Pet. 2, 13, 14; Tit. 3, 1; 1 Tim. 2, 1—3), asafo nokweloi, tšölöi (Hebr. 13, 17; 1 Tess. 5, 12, 13; Gal. 6, 6) ke nontšomei (Ef. 6, 5—7; 1 Pet. 2, 18; Kol. 3, 22—24; Tit. 2, 9, 10); edšake Nyoñmo eto menemei fē ake amedamo enādšiañ ye šikpoñ le no; ye egbei amlī amehie tšosemo, lē. kodšomo, edšurōfemo, toigblamo ke nü amlī. Nohewo hū ni wotšeo mei nī yeo wono le ake tše, mañtše, šiatše k. n.

Hef. Gbomei amlī henabuamo gbedšianotō ke asafobo fē dše weku le mli, nohewo le fē mli onukpai nī yeo no ke gbekebi ke šišibii nī boō toi yo. Nohewo nī Nyoñmo kitā nī ewo ye tšemei ahewo le wieo ye onukpai ahewo hū le, ni eke anumnyam kome le noñ ehāame, ni noni sa nī ameheo ke gbena nī ameyo femo le hū tamō tšemei anō.

§ 81.

Kitā nī dši enumo le boteo sādši nī tamō foloji ke bii atēñ sādši fē mli. Nohewo le šidā nī ake-da edšurōfeloi (Abei 17, 13; 1 Tess. 5, 18; Luk. 6, 32—35) aši, ke wō nī ake-wo hīmedši ke yeimedši (Abei 16, 31; 3 Mos. 19, 32; 1 Tim. 5, 1) hū ye neke kitā ne mli.

§ 82.

Kedši foloji asuomo ye kitā ne mli le, bēle nyemimei asuomo (Lal. 133, 1, 3) hū yeñ. Asañ hemo-ke-yeli le webii (Gal. 6, 10; Bof. 2, 44, 45) ke mañbii (Lal. 37, 3; Ier. 29, 7) hū he sane yeñ.

§ 83.

Mañ, Kristofoi asafo, niikasemophe, weku ke we lo ŋia d̄ši ŋikpoñ le no gbedŋianotō ke edŋurōyeli ke feremo fē ŋiŋidŋē. Nohewo le neke kitā ne noyeli le nāā ŋikpoñ no d̄ŋomō ke edŋurōyeli le ŋiwō (Ef. 6, 2. 3; 2 Mos. 20, 12; 1 Tim. 2, 1. 2) hū, ni awo mei ni tōo le ŋi, ake ŋikpoñ no lōmō ke musu aba amenō (Abei 20, 20); ni wonāā dāne, ake neke ŋiwō ke lōmō ne baā mli leleñ.

§ 84.

Gbena ni wowo fołoi, t̄sōloji ke onukpai le ŋiŋi d̄ŋe no mli, ake amed̄ŋi Nyoŋmo nādŋiañdamołoi, ni amet̄ŋoseo, amet̄ŋōo nii, amegblaā toi, amewoo nā, ni ameyeo no ye Nyoŋmo gbei amli ke Nyoŋmo suomonani ana. Nohewo ni kitā ne fā fołoi (Ef. 6, 4; Kol. 3, 21), t̄sōloji (Rom. 12, 7. 8; 1 Tim. 4, 12. 13. 16; Tit. 2, 7. 8) ke onukpai (Ef. 6, 9; Kol. 4, 1) hū ake ameke modeñbo, nabā, d̄ŋale ke suomō at̄ŋu ameniit̄ŋumo le.

Te ní d̄ši enyo le.

Nanyo gbefā gbenanii.

§ 85.

Kitā ní d̄ši ekpa le, nanyo gbefañ gbenanii ke-boło. Eye mli, ake fołoi, t̄sōloji ke nont̄ŋomei d̄ŋi gbomei tamowo moñ, ŋi kēle kitā ní d̄ŋi enumo le ebuame nakai, moñ ebuame ake mei ni damo Nyoŋmo nādŋiañ, ní et̄ŋowo, ake ameye nakai, edŋake ake Nyoŋmo bewale ke enumnyam le eko ehāame, nohewo le wōbuame tamo Nyoŋmo. ŋi kitā ní efe le at̄ŋowo, bōni wosumo wonanemei ní d̄ŋi gbomei tamowo ye niit̄ŋumo, ŋehe ke wō gbefañ le, take bōni wosumoo wōdient̄ŋe wohe (Mat. 22, 37—40; § 19).

§ 86.

Nohewo le, noni kitaī ne tšōwo, ake woñō-fe wonanyo le fē le, esà ake woke-fe wōdientše wohe hū.

§ 87.

Suomō ní woke-sumoo wonanyo ke wōdientše wohe le, esaa ake ehāā suomō ní woke-sumoo Nyoñmo le no gboō; šī moñ šišifā ní etšē ke-dše emli le dši Nyoñmo suomō le noñ. Wogbena dši ake: wobu Nyoñmō subań (§ 180) ní yo wo ke wonanyo mli le (1 Mos. 9, 6; Iak. 3, 9); nohewo le noni woke-feo wonanyo ke wōdientše wohe le, wofeo wohāā Nyoñmo noñ (Mat. 22, 39).

Kitā ní dši ekpa le.

„Kagbe gbomo!“

Te ene šiši yo teń?

Woše Nyoñmo gbeye ni wosumole, koni wokafe wonanyo-gbomo efoñ ye ewala le gbefań; šī moñ woye wobuale ni wohererele ye gbomotšo lo wala amanei fē mli.

§ 88.

Kitā noni dši ekpa le tšōwo gbenanii ní woyo femo ye wonanyo wala hewo. Wala dši gbomotšo, susuma ke mumo ekomefemo (§ 179). Nohewo ní awuyeli ke nofēno ní fiteo neke ekomefemo ne dši efoñfemo kpeteńkple dši ake:

1. ehāā gbomo aná noni sa ake efe ye ešihile mli le femo dšogbań, alo enyēē efe kwrā;
2. gbomei fē dši nyemimei ni dše lá kome mli le (1 Mos. 9, 5);
3. gbomo fē gbomo hie Nyoñmo subań, ni mo ní yeo awui le, taā Nyoñmo dientše anumnyam he (1 Mos. 9, 6).

§ 89.

Wala fē dši Nyoñmo nōkēnō. Le ekometō keke eyeo wala ke gbele no nontšo. Ake ni mańtše ke onukpai dši Nyoñmo nādšiańdamoloi hewo le ame keke ni ehā-ame hegbe, ake amegbe musubolo. Rom. 13, 4; 1 Mos. 9, 6.

§ 90.

Kitā ní d̄ši ekpa le, d̄see awuiyeli dientše keke ni eguḡ, ši eguḡ nofēno hū ní boteḡ awuiyeli mli: mlifū, nye, mañ-sōtšō, oweleto k. n. (1 Ioh. 3, 15; Ef. 4, 31. 32) ye wiemoi (Mat. 5, 21. 22; Lal. 57, 5) ke niifemḡnii amlí; nofēno ní hāḡ onanyo wala alo ehewale he aba kpa ko ke ošrā ko lo no yeñ.

Hef. 1. Moni gboḡ fōḡ mo nḡ le, eye awui ši enyo. — Mei enyo ñmē lo hī enyo ta le šiḡ Nyoŋmo ke gbomei agbedšianotō fē. Sanekpakpa le tsōḡwo, ake wḡ-kwaā wōdientše wḡhe ni wosumoḡ wḡhenyeloi.

Hef. 2. Fāmḡ ní oke-fāā ohe alo onanyo ko yitšo he le, ke efe nine le, oye hegbe; ši kwemḡ ni ahī ni gbele gbeyešemḡ alo Nyoŋmo nḡ ní oke ohe efōḡ le alo hedšodšōdšofemḡ akalakao ni obu sādši ní saa hefāmḡ, edšake aleenō ekāfemḡ ke niilē ke ohenatšō fio ahā oná gbe ke-dše mli le, nakai. Esa ake wḡkai wḡ-Nontšḡ wiemḡ Mat. 5, 38—45.

Hef. 3. Hefāmḡ ni wḡyḡ hegbe le eko d̄ši ta, no d̄ši: tawu alo wu ní awuu ahee moko šikpoñ lo mei lo nḡ, ši noni mañtše ke mañ ko wuḡ ke-fāā amenii ní ameyḡ le abe le. Ta ni noyeloi (mañtše ke mañ mli onukpai) eke ake afāle, Kristofoi hū yaā. Ta ní ake-fāā mañtše ke mañ, d̄šaku ke weku he le d̄ši ta kroñkroñ ní Kristofonyo akakwa yaka le. Ni ta yo ne, edši noko ní Nyoŋmo ke-gblaā mañ toi; ši Kristofoi tawuloi abu amehe ake amemidša Nyoŋmo ye ametawu le mli hū, ni amegbe ekodšomḡ le na.

§ 91.

Mumḡ wala hī fe gbomotšo wala, edšakeši mumḡ gbele ye gbeye fe gbomotšo gbele (Mat. 16, 26); nohewḡ ní awuiyeli ke fitemḡ fē ní fiteḡ mumḡ wala d̄ši efoñ fe gbomotšo awuiyeli le, ni ehe fqbū hū fe nine. Mumḡ awuiyeli d̄ši ake: alakaā moko ke-yaā efoñ mli, alo ahāā ehe eye ni nanḡ wala ñmeḡ esusuma ni eyaā nanḡ fitemḡ leñ (Mat. 18, 6).

§ 92.

Kitā ni dši ekpa le fāwọ ake: wosumo wonanyo, wošientše dšile dšio, henyelo dšile dšio (Mat. 5, 44—47), ebeñkewoō, ebeñkewoō, wosumole kē, no dši ake: wodšie nofēno ni fiteo egbomotšo ke esusuma wala ke-dše wogbefañ, ni wofo nofēno ni ahā egbomotšo (1 Petr. 3, 8. 9; 1 Tess. 5, 14. 15; Iak. 2, 15. 16; Hebr. 13, 16) ke esusuma wala ahī dšogbañ (Iak. 5, 19. 20); — no dši suomo ni buo mofemo ni nii yo mobo ake ledientše egbomotšo (Ies. 58, 7) ke Nontšo le dientše tete, ni tšō ohiafo ye wohewo le (Mat. 25, 34—40); esa ake abuo gbomo fē gbomo ake wonanemeigbefāloi ke nano wala yeloi.

§ 93.

Wodientše wogbomotšo ke womumo wala le hū esa ake wobaā yi tamo boni wobaā wonanyo nō yi le. Kedši moko ye ehe awui le, etšōo ake: ebe Nyoñmo ni ebe tšui ni ebe hewale ko. Ke oke yišoflefle alo hiewā alo nyeñnyeñfibo alo fufemo ke mpoatfa ke dātọ alo mlifu alo eša fē esa fite ohewale ke gbomotšo hū le, oye ohe awui. — Asañ mofemo ni nyie gbe foñ nọ ni ekwee esusuma yiwalaheremo nọ le yeo ehe awui ye emumo wala gbefañ. Abei 24, 8; Rom. 14, 7. 8; 1 Kor. 6, 19. 20.

§ 94.

Ši kēle esaa ake wobaā wowala yi tūtu, ni woniitšumo anokwayeli hewo le wokaše gbelé ke ehe nofēno gbeye (Bof. 20, 22—24; 2 Kor. 11, 23—28), ši moñ esa ake dāne wohie ahī wohe nọ ke miše ni wosa wohe woto ake wohemo-ke-yeli ni wohie mli, wohienokāmo (Bof. 21, 13; Rom. 8, 35. 36), anokwale ke dšale, mantše ke mañ ke wonyemime i agbomotšo ke mumo edšurōfemo fē hewo le; woke wogbomotšo, wowala, wonii ke wolá ahā; alo ke efe nine le woke fē ahā, edšake Iesu niifemonii akadi ke ekitā tšōowo nakai. Ioh. 15, 12. 13; 1 Ioh. 3, 16.

§ 95.

Nyoŋmo ñò gbomo to bonii le fê nõ (1 Mos. 1, 28; 9, 2) eke nibii ní kwêõ ke koloì ehãle yeli (1 Mos. 1, 29; 9, 3). Nohewõ le eye hegbe ake eke-feõ nofêno ni hĩaãle ye ewala hĩaãmõ mli. Ši kêle esa ake ehie akã Nyoŋmo nõ ni eke hie neke hegbe ñe ye Nyoŋmo gbei amlì, no dšì Nyoŋmo suomonanii ke yĩnto, ni asaŋ Nyoŋmo niifemõnii ana le. Nohewõ le moni kwaã fiteõ bonõ fê bonõ wala yakatfã le alo ewoõ koloì abedšramõ (Abei 12, 10) ke nii le, eboõ musu ešio wala fê wala boļõ le.

Hef. Esa ake wõkai ake: wõhe ešai ahe musu kã bonii le anõ hũ, ni amekẽ wofê wõhie tšõõ ke-mêõ musu ñe dšiemõ (1 Moš. 3, 17. 18; Rom. 8, 19–22; kw. § 203. 204), nohewõ ní esa ake wõna bonii le hũ mõbo ni wõfame dšogbaŋ le.

Kitã ní dšì kpawo le.

„Kabo adfamaŋ.“

Te ene šiši yõ teŋ?

Woše Nyoŋmo gbeye ni wõsumõle, koni wõba wõdšeiŋ ye helšemo ke tšõsemõ mli ye wiemõì ke niitšumõì agbefãŋ, ni woteŋ moļẽmõ asumõ ewu lo eŋã ni ebule.

§ 96.

Kitã ní dšì ekpa le fãwõ ake: wõbu wõnanyo dientšẽ ke ewala le kroŋkroŋ; noni dšì kpawo ñe fãwõ ake: wõbu egblã, eŋã lo ewu le hũ ake kroŋkroŋ. Take boni wala dšì gbomotšõ ke susuma ekomefemõ ye mokome mli le, nakai noŋ gblã dšì nũ ke ñã ekomefemõ ye gbomotšõ ke susuma gbefãŋ (Mat. 19, 5; 1 Mos. 2, 24; Ef. 5, 28. 29; 1 Kor. 7, 4, Abei 24, 8. § 93). Awuiyeli ke gblãfitemõ yeõ egbo ye no mli, ake nii enyo ñe fê gblãã noni Nyoŋmo ke-fe ekome le (Mat. 19, 6). Nohewõ le Nyoŋmo mla le buõ neke ešai enyo ñe fê ake ešai ní sa gbele (1 Mos. 9, 6. kw. § 88; 3 Mos. 20, 10).

§ 97.

Gblā le d̄ši noko ní Nyoñmo tao ni eto ake mei ní ekpe le afatafata amehē ye šihile-sād̄ši fē mli (1 Mos. 2, 18, D̄sad̄š. 4, 10; 1 Kor. 7, 14. 16), ni amefo bii ni ameyi afa (1 Mos. 1, 28; Bof. 17, 26), ni amele ni ametšose amebii ní Nyoñmo ñō-kéame le (Lal. 127, 3; Ef. 6, 4; 1 Mos. 18, 18. 19).

§ 98.

Enemei fē mli le, noni sa nū (wu) le, no noñ sa eñā hū; nohewo le boni gblā le yo le etšōo ake yō lo ñā enyōō mli, tamō boni woñdšaloj ke kramofoi susuo le. Kristofoi-adšamo mli keke ni yō yeo ewō ke edamghe ní sa le ekoñ (Gal. 3, 28; 1 Kor. 11, 11. 12). — Kristofoi-agblā wō, anumnyam ke enagbē d̄ši ake: eke Kristo ke asafo le ekomefemo aye egbo ke fe ekadi (Ef. 5, 22—33). Noni eša hewo ní etšō mla le (1 Mos. 3, 16; 1 Petr. 3, 6; 1 Tim. 2, 12; Ef. 5, 22) ake ñā ahī ewu šiši ni ekaye eno le, afoko ye Kristofoi-agblā mli, edšake ni gbomei yo ne, edši Nyoñmo gbedšianotō ake: moko aye moko no ni moko ahī moko šiši le, esa nakai noñ ye Kristofoi-agblā mli.

Hef. Nū kome ke yō kome gblā (alo Monogamia) keke d̄ši noni Nyoñmo etō ni esa hū (Mat. 19, 4). Yei pi awe le, Lamek ní d̄še Kain seši le (1 Mos. 4, 19) mli le d̄ši moni ke-ba. Nyoñmo wiemō le eguu hewale na moñ, ši Kristofoi-adšamo le mli mumo ke no yee hewo le, aguo kwā.

§ 99 a.

Gblā dientše šiši tšōo ake; wala mū le ekomefemo ni, gbīlabo ní ameyi enyo le ameyo ne agblaa mli, ši edši noni Nyoñmo ke-fe ekome (Mat. 19, 6) ni d̄ša gbele keke agbla mli (Rom. 7, 2. 3). Kedši nū ke eñā d̄še gbe gbla mli le, edši gblāfitemo, ni ameyi enyo le fē alo ameteñ mokome tereg sō ne dá (Mat. 5, 32.; 19, 9).

Hef. Gbomei atšuiñ wale hewo ni Mose ñme gblāmli-gblamo gbe, ši „ke-d̄še šišid̄še leñ le ebe nakai“ (Mat. 19, 8). Kpāñmo hē le yoo adfamañbo keke ake gblāngblamo šiši ní ye mli (Mat. 5, 32), edšake no ake-lšere gblā kpā le mli kwā momo. Kedši ene ebadšee mli, ši sād̄ši

krokomei keke ni le, ahā sa ke okplō mligblamo gbe keke hā be ko, koni ke fe se le anyē akpātā ameteñ ni amefe ekome ekoñ ni ahī (1. Kor. 7, 11). Ši kedši ameteñ mokome tši ebe, ni ke akwe le hienokāmo ko be ake eekū ese ke-aba ekoñ le, meikomei damoo Paulo wiemo ko ni eimā eyahā Korintobii (1 Kor. 7, 15) no amegblaā mli. Paulo le dšēñbii ke wōndšaloi asane, ake ke adfamañbo baā mra hū, hewo le eke lesu wiemo eye egbo pe.

§ 99 b.

Ake ni gblā dši sane kple ni he ndšra ye gbomo šihle mli hewo le, edša ake adfeñ he, ni atao mli dšogbañ, dāni abote mli. Moni taoo gblā mli eboteo ni šeko be, ni ebe hegbe ake etaoo, alo ke eke yitšoflefe kpatu boteo mli mramra, ni ebuu gblā ake noko kroñkroñ, ni ekwee ni ahī le, eyee gbī ko, ni ene kāā ehie, ni gbīl komei le efeo gbeye. Ke otao mli obote le, kwemo ni ahī ni Nontšo le añme gbe, ni eba kpāñmo le mli ake mo ete hū. Noni sa ake afe kleñkleñ dši ake: ka ohe ke moni otao ake oke-bote mli le, okwe dšogbañ ye anokwale mli, ni kpa Nyoñmo fai ke-dše otšuiñ ye egbetšōmo, ehifatamo ke edšomo hewo. Moni kwee mo Nyoñmo-dšamo ke edšēñba kpakpa kleñkleñ, ši ekweo hefeo, šika, nii, gbei ke weku wulu lo agbo k. n., moni enyiee Nyoñmo gbeyešemio, esuomio ke enghiekāmo le no, ši moñ enyie noni yo feo ye ehie ke noni ehietē tšōole se le, egbla Nyoñmo kodšomo ke etoigblamo ke-ba le ke egblā le no.

Hef. 1. Wōndšaloi ke ake: „Gbomo fē gbomo ye egbohīadše nā“ (e-Nyoñmoñ nā), ši Kristofoi ke ake: „Gblā kpāñmo le akpāño ye ŋwei.“ Eyeñ moñ, ši kēle moni ebuu gblā ake noko kroñkroñ, ni etao Nyoñmo dšomo ye mli le, Nyoñmo hāā eboteo gblā ni he tšee mli ni eke-gbla etoi (Lal. 109, 17).

Hef. 2. Gblā ni sa Nyoñmo hie mli noni he dšraā hū dši ake: bi dšee efołoi ase eyabotee mli; ni fołoi le hū be hegbe ake amenyēo amebi no ye gblā gbefāñ alo amekwaā ametšio gblā ni he be sane ko le gbe. Yōwye taomio okadi kpakpa dši noni Abraham hā ayatao abahā Isak ye Elieser nine na le (1 Mos. 24, 12. 33. 57. 58).

§ 100.

Gblā le otii krońkroĩ, nū ke eñā yelihe, gbenanii ke he-
gbei ní ká ameno le, eša ní ba dšen hewo le, ayoo dšogbā,
afee he niitšumo ní ahĩ, aködōo, abuleo, aboqō musuñ, ní ahā
gblā le mli eba tótōmo ahū fe šihile mli sādši fē. Kristo-
foi amlí gblā leñ le esa ake akū se abasa eblema kroń-
krońfemo ní kpa ko be he le ekoñ ehē, nohewo ní Kristo-
foi-asafó le dšoqō gblā kpāumo le no ni ehe atše le.

§ 101.

Gblāfitemo ye Nyońmo ke ekitā ne hie dši nofēno ni
ke tótōmo baā bodientše ogblā alo mokroko nō, noni abote
mli momo le, alo abote mli woše le mli, lo etšio gbe, lo
ewoq amane mli le.

§ 102.

Noni kitā ní dši kpawo le guo le, dšee gblāfitemo alo adfa-
mańbo dientše ní sa gbele (3 Mos. 20, 10), ni efito gblā ní
abote mli momo le keke ni, ši edši mei ní náko ebote mli
le adfamańbo lo mūdšinii lo amedientše amehbulemo lo no
fē hū, ni ehāñ amewoše gblā le ahĩ, alo ehāā amewoše gblā
he aba kpa (Hebr. 13, 4), dāni abote mli le.

§ 103.

Neke eša ne, take boni ešai fē yitšo ke nubu ke dšeehe,
dši tšui mli sedĩ foñ le. Tšui mli neke eša ne yo, ni gbe
ní ká ene ke wiemoi (Mat. 12, 34. 35) ke niifemonii fōdši
(Mat. 15, 19. 20) atēñ le edšeeke. Nohewo hū ni neke kitā
ne guo mūdši susumoĩ, sedii (Mat. 5, 27. 28), hiegbedšianii
ke mūdši wiemoĩ ke okadii k. n. ní yo šiši foñ (Ef. 5, 4.) fē
tšutšu le.

§ 104.

Asañ no mli noñ le aguo nofēno ní teo sedĩ foñ ši ke-
woq tšuiñ ke dfeńmoñ mūdši; ekomei dši: hedšō, fūmo (Rom.
13, 13. 14; Ef. 5, 18), mpoatfa, nanyobo foñ, yaiyaińnyiemo
lo kpodšiemo, mamabumo ke atadewō foñ, dšanq dšō, wodši

födŋi akanemo, femo foŋ, lalai födŋi, müdŋi amagai ke mfo-
nini k. n. Abei 1, 10.

§ 105.

Ešai ni ake-tōg kitā ni dŋi kpawo le nō le dŋi ešai fē
mli nii ni yo tān tšō ke nyañemo ni abio (1 Kor. 6,
13—20), edŋake nomei anō gbomo tšōg ke-fieq ehie ŋi, ni
eboō Nyoŋmo subaŋ ni akwe nō ke-bole le mli anumnyam
ke Kristofoi awoŋe yelihe ni yo gbei le ahora ke musu ni
ebule (1 Kor. 6, 15. 16). Asaŋ ešai ne ye gbeye fe fē, edŋake
amefiteq gbomotšo ke susuma fē hū, ni dŋee ŋikpoŋ nō gbo-
motšo ni bafite lo ebašara ne keke dŋi noni amefiteq, ŋi ame-
fiteq emli hieñmei ni woŋe ko ŋitē gbomotšo le adŋe mli
ke-adŋe kpo le hū (1 Kor. 6, 18—20). Nohewo hū ni Nyoŋ-
mo wiemo le hie kodšomo ni enmeñame, ni ewoq mei ni
hie neke dŋeñba foŋ ne Nyoŋmo kodšomo titri ŋi, ni ekeqame
hū ake ameyen Nyoŋmo mañtŋeyeli le nō kwra le (Hebr. 13, 4;
1 Kor. 6, 9. 10, Gal. 5, 20. 21; Ef. 5, 5; Kpodŋ. 21, 8; 22, 15).

§ 106.

Asaŋ nii ni neke kitā ne guq hū dŋi nofēno ni hāa nu
ke enā ŋihile le amō mli, ehāa amena ameyitŋeiaŋ, ehāa
amesane afe ekome, ekōdōg, ewoq ameten pampi ko lo hiešā,
ñwanedŋē, mligblamo, awuñayeli, edŋake enemei hū hāa gblā le
aŋe enagbē tamō boni ato ahā le.

§ 107.

Kitā ni dŋi kpawo ne fāa gbomei fē ake: amehā ame-
tŋuiiaŋ atŋe (Mat. 5, 8), amehie agbo nō, amenyāne müdŋi
noko ye wiemoi ke niifemonii amli; ni mei ni ekpe momo
le anō titri dŋi ake: amesumo amehie, amehie nabu kome,
ameñme ametŋui ŋi, amena amehie tŋui, ni amefata amehie ye
ŋihile neñ ye gbomotšo ke mumoŋ nibii fē gbefaŋ (1 Petr. 3,
1—7; 1 Tim. 2, 9—15; Ef. 5, 22—26).

§ 108.

Noni Kristofonyo afe ni etŋuiñ ke edfenmoŋ ana atŋe
dŋogbaŋ dŋi ake: dane ehā ehie akā Nyoŋmo kroñkroñ he-

fēhe-hile le nọ (Lal. 139, 1—12; Ier. 23, 23. 24), ekafō solemọ, ni ekane Nyoñmo wiemọ le ni ebo toi dā, eke Nontsọ ni-yenii le awo ehe hewale, ni titri le ke ka ko ba le, amia ehie, koni ekwe noni Nyoñmo taog kē, ni eke ehewalewo le afe nū ye ta le mli; asan tete, ke noko ni kule eyo hegbe mitšō eša le, ekwa (Lal. 51, 12; 1 Kor. 16, 13; Hiob 31, 1; Gal. 5, 16; Mat. 5, 29. 30).

Kitā ní dši kpanyo le.

„Kadšū!“

Te ene šiši yo teñ?

Wose Nyoñmo gbeye ni wosumọle, koni wokašō wonanyo-gbomo šika lo enii ye eden lo wọke apasaianii ke niyeli yele se; ši moñ woye wobuale ye enii ke ehe kwemọ gbefāñ, ni efere, ni wọbu he wọhāle.

§ 109.

Kitā ní dši kpanyo le buo nanyo nii abe lo edše neñ nii ahegbe ní Nyoñmo hāle le.

§ 110.

„Iehowa mlhibile eyi šikpoñ le nọ obō (Lal. 33, 5), ni gbomo dši moni Nyoñmo tole ake eye šikpoñ le nii fē nọ. Take boni eghena dši ake ená Nontsọ le mlhibile ke edšurō-femọ fē he tšui le, nakai noñ esaa ake ebuo šikpoñ nọ nii le ake nii fio ní egbe he guo (1 Kor. 10, 26); ši moñ eke tšuidšurō ada moni hāā niikpakpai fē le ši (Iak. 1, 17), ni eke fe he niitšumo ehā ledientše ewala hiamọ ke kwemọ, enanyo yeli ke buamọ ke feremọ ke Nyoñmo yidšiemọ ke anumnyam. Ši kēle ekabu nii ne tütu ní eke etšui kpe-
teo he (Hiob 31, 24), ši ebuame ake Nyoñmo nii ní ake-wo eden, koni ekwe nọ ni éna he eko eye, ni dāne ehā ehie ahī wose akontabu nọ ye amebewo; ši titri le ekahā ehie mikpa nọ ake susuma ke nwei nii dšra wa ni ameye anumnyam fe šikpoñ nii le ahū (Mat. 6, 19—21. 33; 16, 26).

§ 111.

Nyoŋmo ña susumo na le edša šikpoŋ no nii le amlī mlidša srotosroto: ehā meikomei nāā pi ní tekeo no, ni meikomei hū ehāā ameyeo ohīa. Ledientše enii ehō-hāā ni dšee ake esale ake ehō-hāwo alo ehiewo nyōmo, ši dromo ke mōbonale ni (Mat. 20, 15). Nohewo le esa ake niatše nii pi ní tekeo no le ke ohīafo nii fio le, amebu ake niikēnii ní amesaa, ní amená, ni amehō ni ameda ši ye hewo, ni ameke tsuidšurō adšie Nyoŋmo ña le yi, edšake ele noni hī hā mofēmo le.

§ 112.

Adša šikpoŋ no nii amlī pepēpe ni afeame mei asafo nii le kule eke kitā ní keo ake: „Suomo onanyo take bodieniše ohe“ le yeo egbo ni eye feo ke nyam. Ši dša neke nanyo suomo ne emūyeli mli etšō ke-ba. No dšī šišifā, ene dšī yibii. Ši ni dše neñ hesuomo, sedii, hedšō, hēñōmo ke mokome-keke-nāmo fa babao ne ke afe nii mei asafo nō le, ehīñ ni etšēñ hū.

Hef. Kleñkleñ Kristofoi ní yo Ierusalem le aniañnanyobo le dše šišidšē kpakpa mli (Bof. 4, 32—37); ene gbefāñ hewo le etšōo wose mañfemo emūyeli; ši kēle ene he tete ba sane (Bof. 5, 1—11), ni beni asafo le fa le afō nakai femo. — Hewale na anyēñ afe: moni ka le dšī Nyoŋmo gbedšianqōtō no atuātšelo ke abonsam tšūlo.

§ 113.

Šikpoŋ no nii ní adšaa mli pepēpe ne ye šiši:

1. Nyoŋmo ke bua gbomei fē na ní amēbo nanyo ke asafo, ni awoo amehiemo, ní gbomo asōmo gbomo, ke dšee suomo na le, bēle ohīa ke nyōmowō hewo; moni yo šika le taoq mo ní yo dekā ke hewale, koni etšu enii ni amefeo nakai ke-tšakeo (Abei 22, 2);

2. Nyoŋmo ke-tšoseo niatšemei ke ohīafoi, edšake nii ke ohīa fē mli ye kā, ye haomo (Abei 30, 8. 9; Mat. 13, 22), gbenanii ke niikpakpai ahewo;

3. ehāā gbomo hie kāā niikpakpai fē kelo, moni yo hegbe ni ehō-hāā, ni ehewo ekoñ le no, moni nii fē damo edšomo no le (Lal. 127, 1; Ies. 26, 16).

§ 114.

Noni kitā ní dši kpnyo le guo le, dsee dšū faññ keke ni, ši dšūi srōtoi ní yo tšui ke niitšumō mli ní ate hū, no dši ake moko feo enanyo šišitfa alo eyeo ese, alo ehāā enii ñmeole.

Hef. Neke dšūi srōtoi ne nyie gbei srōtoi anō; ekole moni dšuo neke dšū ne keo ake: ehie etē ni dsee dšū ni, ši niilē ke hietē, mōdeūbo ke dšale noko ni, k. n. Dše leñ eyi to ke dšuloi ní tamō Farisifoi ní buo amehe ake dšaloi (Luk. 18, 11), ni amegbeo faññ-dšuloi ahe guo le; ši kēle Nyoñmo hie le ameye fobū kome le mli noñ. Dšū le eko dši: amimyeli ke seyeli (1 Tess. 4, 6; Abei 11, 1); kōtōmpoyeli, kwamō, hedšōfemō, mo nii fitemō (Tit. 2, 9. 10; Rom. 12, 7. 8); nyōmowō-natši, nii ní ato ahū temō, moko nyōmowō-yeli alo enotšemō (Jer. 22, 13.; Iak. 5, 4), fā ni anyēē awo (Lal. 37, 21), hekpā ni fa tšō (2 Mos. 22, 25), bēi saneyeli (mansōtšō) (Iak. 2, 6; 1 Kor. 6, 5—7), nyoñnihemō (Am. 2, 6; Mik. 3, 11), oniātšumō mli seyeli (Rom. 13, 7; Mat. 17, 24; 22, 17—21) k. n.

§ 115.

Dšū le ake-guo nofēno hū ní fataā he tamō hiedšomō, kpekpefemō, šikasuomō, amimyeli, hiewa, hiekō (1 Tim. 6, 9. 10), hedšō, anihao, ahofibo, šišitfa, hieša k. n.

§ 116.

Kitā ní dši kpnyo le fāāwo ake: wōná miše wōhā wō-nanyogbomo, šientšeō, henyeloō (2 Mos. 23, 4. 5) fē le, nii ke ñmā, eferemō ke noyā, ní woye wōbuale yeñ, ni wōbu he (1 Kor. 10, 24, Mat. 7, 12); wōná wōdientše wōnii hū ye dšale na (2 Tess. 3, 11. 12; 1 Tess. 4, 11; § 37; 5 Mos. 15, 4); wōke ñalē ato, ni wōke noni Nyoñmo kēo le aná miše ke tšuidšurō (Abei 30, 8; 1 Tim. 6, 6—8; Fil. 4, 11—13).

Kita ni dši nehù le.

„Kaye amale odase ye onanyo hewo!“

Te ene šiši yo teñ?

Woše Nyoñmo gbeye ni wosumole, koni wokamale wotšò wonanyogbomo, lo wokele ye kòtòmpo sane, lo wotšò esegbe. lo wonyie ešiši lo wowie ehe efoñ woke-fite egbei; ši moñ wona wohàle, wowie ehe ekpakpa, ni woke nii fē atšo ekpakpa mli wohàle.

§ 117.

Kità ni dši nehù le buo nanyo wò ke egbei kpakpa le he. Take boni kità ní dši kpanyo le mli ní nanyo suomò tšò ehe ye dšale mli le, nakai noñ kità ní dši nehù ne mli le nanyo suomò tšò ehe ye anokwale mli. Kità ni dši nehù ne guo lilei no ešai ye nanyo hewo (take boni kità ní dši ete le wieo ye Nyoñmo gbefañ nò hewo le).

§ 118.

Wiemò dši gbomo mañtšetšo (1 Mos. 2, 19. 20), ni gbomo kome keke ni dši šikpoñ no mañtše le aňò wiemò abà ye boni le fē teñ. Take boni abuo gbomo agbodšē ne babao le, nakai noñ, ke ebule le, edši eša kple; take boni wiemò kpakpa mli dšomò fa le (Abei 25, 11), nakai noñ wiemò foñ mli lómò fa (Iak. 3, 2—9). Wiemò le edšee gbē flo ní ladšeo ye koyoñ, ši moñ mumò hewale ko ye mli, ni kedši wona heni eniitšumò na yakāā tete dšín, eke fere-mò alo fitemò baä mei atēñ ekomekome šihile ke edšurōyeli mli alo mei asafoi sroti, šiaī ke wekui ke mādši ke yinoi komei amlì gbomei babao šihile ke edšurōyeli mli. Wiemò fio ní awieo eladšēñ, ši aabi he sane ye nagbē kodšomò le mli (Mat. 12, 36. 37).

§ 119.

Anokwale dši Nyoñmo nò, edšake Nyoñmo dši nano anokwale dientše, ni anokwale fē dše eňò (Ioh. 14, 6); ši amale dši abonsam nò, edšake abonsam damoo anokwale le mli, ni amale dše eňò ke-ba dše leñ. Nohewo le moni maleo le, abonsam bi ni, ni efeo etše niitaomqonii ke esuomqonani

(Ioh. 8, 44). Ši eša dši noni hā amale fa pi, edōdōo gbomo su ke ebān fē ahū, boni N̄māle krkr. le yeō he odase ake: „gbomo fē gbomo le amalelōn“ (Lal. 116, 11; Rom. 3, 4).

§ 120.

Take boni nanyo suomō le hīāā ake woye anōkwa wō-hāle le, nakai noñ sa ake wowie ehe anōkwa hū, ni titri le wōbu ewō ke egbei kpakpa ake noko kroñkroñ ní afee he. Ši gbei kpakpa le hī fe nii pī (Abei 22, 1), hē, edšra wa take wala dientše (1 Kor. 9, 15), edšake ebāā wōniitšumō he dšōō ye hefēhe.

§ 121.

Asañ anōkwa gbei kpakpa dši noni Nyoñmo buole nakai, ši dšee ake ni gbomei fē awie wōhe ekpakpa, edšake wofeo noni amesumō le. Moni taog ake esa Nyoñmo hie ye nibii fē mli le, esaa dšēñbii ahie gbii fē. Luk. 6, 26; Mat. 5, 11; 10, 24. 25; Iak. 4, 4.

§ 122.

Kitā ni dši nehū le guo amale ke kōtōmpo fē (Ef. 4, 25; Kpodš. 21, 18), titri le nanyo he amale odase alo nanyo hewo sane fē sane ní beñ ní adšadšeo ye kodšoloi alo mofēmo hie. No dši onanyo hewo susumō foñ (Sak. 7, 10) ní be šiši, hewiemō foñ, amale naflomō, naflomō ní ehīaa, temošādši akpodšiemō (Abei 11, 13), lilei nta, nadokomō, wiemo mli-kū, kodšomō ní suomō beñ (Rom. 14, 4; Mat. 7, 1—5), ošekubo, wiemo-ke-ufumō (wiemo-ke-šimō) ke gbei fitemō k. n.

Hef. Fimōñ-amale le hū dši eša tamō amale fē. Nokonoko be dšēñ ní anyē afimi ní mamale alo mafe eša ko (Rom. 8, 35—39; § 34). Eša dši eša, ni anyēñ ake hedšramō alo amane adšie na; asañ anyēñ ake: „Wofe niifōdšianii le, koni niikpakpai le aba“ (Rom. 3, 8). Kedši ohā hedšramō ko keo bote amale ke yakanadšiemō mli le, etšōo ake: oše noni esaa ake ošeo gbeye fe Nyoñmo, alo osumōo ake obaā ohe ši, alo obe nā ke ekāfemō ní okē-adšie ohe alo onanyo ko ke-adšie amane ní baba le mli, alo okē ohe efōō Nyoñmo nō. Ke sane ko mli wa leleñ le, niilē ní dšē ñwei ní sa ake ake sqlemō taog le atšōo gbe ní dsa ake otšō nō (Iak. 1, 5).

§ 123.

Noni kitā ní dši nehū le fāwọ ake wofe dši ake: wosumo anọkwale, ni wodšadše sādši fē boni eyo, ni wọkwe wofe ní ahí ye wiemoi fē mli (Iak. 1, 19; Abei 10, 19; Dšadš. 3, 7.) ni titri le, ke wonu wonanyo he sane ní fileo egbei le, ke woye nadšiemọ ko le, wodšie ena, wowie ehe ekpakpa ni wọke nii fē atšō ekpakpa mli wofhale (Abei 31, 8; 1 Kor. 13, 6. 7), take anọkwale ní wonyēn wofe noko wošile aúme gbe le (Ies. 5, 20). Nyoŋmo ke ŋwei niilē ní he dšra ye ene mli le ahā moni biọ le (Iak. 1, 5).

§ 124.

Take boni esa ake woye anọkwa ye wonanyo hewọ le, nakai non esa ake woye anọkwa ye wodientše wofewo. Wodientše wofe hū wofe hegbe, ake woyeo amale odase ye wotšuiān alo ye gbomei atoiān. Ekomei dši osato, fā, hetšōmọ (Abei 27, 2; 2 Kor. 10, 18), bū ní wofuo wofewale ke woniitšumo tūtu (Rom. 12, 3. 17) k. n. Asań esa ake wofu wodientše wogbei kpakpa ake noko krońkroń, ni „efoń su fē he wodše“ (1 Tess. 5, 22), ni wọke dšenba kpa kpa aye Nyoŋmo dromọ ní tšuo nii ye womli le he odase, ni wodšie Nyoŋmo yi ni wofhā emantšeyeli le afere (Mat. 5, 16; 1 Petr. 2, 12; 3, 1. 2).

Kitā ní dši nyoŋma le.

„Ohie akakō onanyo šia no; ohie akakō onanyo nā no, alo ewenu lo eweyo lo etšina lo etedši, alo noko ní dši onanyo nō!“

Te enē šiši yo teń?

Woše Nyoŋmo gbeye, ni wosumole, koni wọke nā foń akadi wonanyogbomo wofaseni lo šia se lo wọke sane kōdōn ní tamọ dšale sane šō ye eden; ši moń woye wofuale ni eto. — Wosa wokalaka enā lo ewebii lo ekoloi tete kedše ehe, lo wofite ameyiń lo wošō ye eden; ši moń wowie wotšōame ni amehi enō, ni ametšu amegbenanii le.

Hef. Luther dša kitā ne mli enyo moń, ši Mark. 10, 19;

Rom. 7, 7; 13, 9; 5 Mos. 5, 21 tšōo ake fē le ekomeń.

§ 125.

Kitā ní dši nyoñma le buo wonanyo ke enii ní dši enō ye Nyoñmo ke gbomei ahie le he ehāale, koni moko ke hiekō alo sedii akabaole, ni enii ahī eden fefefe. Eye mli ake ene ye kitāi ní nyie hie le amlī momo, titri le kitā ní dši 7 ke 8 le mli, ši ato no ye bie ekoñ ni ake-wadše, koni moni ke holo dfeñmo susuo ake eye kitāi le ahewo (kponq-ge) niitšumoi le anō alo egbe na, ni kule ebiq take oblanyo niitšie le: „Meni feqini lolo?“ (Mat. 19, 20) le, ana boni Nyoñmo kitāi ní he tše le mli kwō ke boni gbomei atšuii ke amemli ešai hū mli kwō.

§ 126.

Kleñkleñ kitā le tšōo ake: dšēñbā kpakpa ke gbedšianonii kpakpai fē dše suomō ní wōke-suomō Nyoñmo le mli; ši nagbē kitā le tšōowo ake: eša ke nii ní esaa Nyoñmo fē šišifā dši suomō ní edšaa gbe ni wōke-sumoq dšēñ ke emli sedī (1 Ioh. 2, 15—17, § 28), šikpoñ no nii ke nibii ní nō ahewo hiekō ke akonoi ke hesuomō foñ ni mo ke taoq nofēno hā ekometō ehe, ni kedši moko enaa ni egbla wotoi ye hewo le, kule ehāa wōñōq wonanyo nii ní eyo alo esale yeli le, asañ hiekō ní se efoo hewo le ehāa wōhīe kpaā Nyoñmo ke ekitaī le anō kwā ni wogbeo he guo.

§ 127.

Neke hiekō ke sedī foñ ní yo tšuiñ le, dšee niitšumoi ke niifemonii fōdši fē šišifā keke ni; ši nomei dientše dši eša momo; ni tete le noni hāa niitšumoi le tšōo eša le, no dši ake amedše sedī foñ mli. Nohewo le sedī foñ hāa woyeo fo ye Nyoñmo hie tamō niitšumoi fōdši noñ. Sroto keke ní yoñ dši ake sedī ní tšōo niitšumō le he waa tamō sedī ní tšōo niitšumō foñ. Asañ kedši wōke niitšumoi amlī eša ní wofeo wonanyo le fata sedī mli eša ní wofeo ye Nyoñmo hie he le, wōbuleo dšēñbā gbedšianotō ni wogbeo Nyoñmo kitāi le anōtōmō na, ni amehewo lōmō ke fōbū le faā ši enyo. Iak. 1, 14. 15; 1 Mos. 3, 6.

§ 128.

Kitā ní d̄ši nyoŋma le guo t̄suiŋ s̄edi foŋ ke h̄iekō fē ní h̄āā w̄onanyo alo enii ní eyo alo enii ní sale he baā tōmo alo ošrā ko bašrāāle ye hewo. K̄ed̄ši toigblamo ke h̄iegble ní anaā ake ebaba alo t̄suiŋ gbeyešem̄o hewo ni amed̄see kpo; ši moŋ nanyo nii h̄iō ši h̄āāle le, ed̄ši eša kē, ni et̄šio nanyo suomo gbe ye wogbed̄šianonii fē mli. Asaŋ k̄ed̄ši wot̄šuiiaŋ s̄edi foŋ ke dfeŋm̄oi fōd̄ši le ed̄see kpo kwra ni ameafe nanyo noko tete le, amewo wot̄šuiiaŋ m̄ūd̄ši ni Nyoŋmo kitā ne buwo fo ye hewo.

§ 129.

Ši noni kitā ne fāāwo ake wofe d̄ši ake: w̄onanyo gbe-faŋ le w̄okwe enii ní eyo ke nii ní sale fē no w̄ohāle ye t̄šuid̄šurō ke miše na, koni nokonoko akaŋmele. Ši w̄odient̄še wogbepaŋ le efāāwo ake w̄oh̄ie ah̄i wohe no ke sramo ke solemo (1 Mos. 4, 7), ni w̄od̄šo nii fē ní teo s̄edii aši le ana foi (Mat. 5, 29. 30), koni w̄oseŋ w̄ohelo ke es̄edii le fē (Gal. 5, 24) ni w̄oke Mum̄o kron̄kron̄ tawunii le (Ef. 6, 10—17) afā s̄edii fōd̄ši ní baba le fē wofie oyá mli ye n̄ufemo na.

§ 130.

Agbene k̄ed̄ši w̄osusu Nyoŋmo kitaī le ahe ni w̄okwe mli, b̄oni fē šiši yaā h̄āā ke b̄oni eyo Nyoŋmo moni d̄ši mla-wolo ke kod̄šolo yit̄soŋ ke b̄oni etaoŋ ake woye no ni w̄oke susu wot̄šuii ke w̄od̄šeŋbā le, no le w̄onaā ake woyeko kitā ko no b̄oni sa, ni asaŋ w̄onyēŋ woye no ke-wula ši gb̄ikogb̄iko (Rom. 3, 23; Lal. 130, 3; 143, 2; Rom. 7, 14—24). K̄ed̄ši akwe kleŋkleŋ kitā le ní d̄ši kitaī le fē yit̄šo le titri le, anaā faŋŋ ake eye nakai. Ni k̄ed̄ši moko tō kitā kome no le, eye fē yi sō (Iak. 2, 10), ed̄šake kitaī le fē damo ekome ní keo ake: „Sumo Nyoŋmo le“ no (§ 19. 41), nohewo le ke wot̄ō ekome no le, wot̄ō fē no šikome. Ši asaŋ esa ake w̄okai ake: k̄ed̄ši wofō ekpakpafemo le, no h̄u d̄ši eša, tam̄o niišafem̄oi, ni neke ešai ne w̄onyēŋ w̄okane ni w̄onaŋ fē tete (Lal. 19, 13; Iak. 4, 17; Luk. 12. 47). Eša ní

dšeo gbedemo mli ni wōhīe be wōhe nō ke-feo lo wōfeo ye oyáfemo lo heplemo na le hū dši eša noñ; wogbedemo ke wōhīe ní be wōhe nō, ke wōheplemo le noñ dši ešai ní woyeo yi sō (3 Mos. 4, 2; 4 Mos. 15, 27. 28).

Kitāi nyoñma le nagbē.

Meni Nyoñmo ke ye neke kitāi ne abe?

Eke: „Mi, Iehowa, o-Nyoñmo le, mi dši Nyoñmo awuñāyelo ní woo tšemei atōmōi anyōmō ke-tšōo bii anō ke-yaši yinōbii ní dši ete ke noni dši edfe, ni nyoñmi le, anō; ni minaā mei akpei abo ní sumoñmi, ni amebuō mikitāi le amōbo.“

Te ene šiši yo teñ?

Nyoñmo boō kōko, ake eebu mei fē ní tōo neke kitai le anō fo. Nohewō le dša ake wōše emlifū le gbeye ni wōkafe eša wōši neke kitāi ne. Ši esa ewoō ehienyam ke niikpakpai fē ši ehāā mei fē ní yeo nakai kitāi le anō. Nohewō ni dša ake wosumōle hū ni wōñō wōhīe wōfō enō ni wōke wōtšui fē aba wōdšēñ ye ekitāi le ana.

Hef. Kōkōbo ke šiwō wiemōi ne nyie kitāi enyo ní nyie hīe le se moñ, ši kēle ameye amehā kitāi le fē se, take bōni ake kleñkleñ kitā le šišitšōmō to kitāi 9 ní nyie se le ašišitšōmōi le ahīe le ye Luther Katekismo le na.

§ 131.

Mla le šišidše ke heni edše dši Nyoñmo kroñkroñfemo. Gbīiabo ke bōbo ní Nyoñmo dši kroñkroñ le, esa gbomo moni abole ye Nyoñmo subañ nō le (§ 180), ake efe kroñkroñ hū (3 Mos. 19, 2; Mat. 5, 48).

§ 132.

Nyoñmo ke emla le eto gbomei adšēñbā gbedšiano ni eke dšōmō ke lōmō ewo neke gbedšianotō ne hewale. Ni mlatōmō dši noni ake-buleo neke dšēñbā-gbedšianotō ne (Ies. 48, 18; Rom. 1, 18; 2, 9. 10).

§ 133.

Mlatōmo nyōmowō le, edšee kwa ní akwaā, befēbe ní afe le, ši moŋ nyōmowō dientše ke esusumo fē le, hīamo ehā ye gbe fē gbe mli. Edšake dšēnbā-gbedšianōtō le edšee noko gbonyo lo noko ní feq hedšō lo egbōdšō, ši moŋ Nyoŋmo kroŋkroŋfemō yeŋ, edši emli susuma, wala ke hewale ní hīe mli le. Edšake gbīabō fē ní Nyoŋmo ye kroŋkroŋ, lo Nyoŋmo dši Nyoŋmo le, ewadšeo dšēnbā-gbedšianōtō le hū ni emā ši šīñ, ni ke awule le, esa ekoŋ: ene anyēñ afe ake dša ake wulemō ní ešafelo ke-wule dšēnbā-gbedšianōtō le, ati ledientše eyiteñ, ni no dši enyōmowō lo toigblamō le. Gal. 6, 7. 8.

Hef. Eša dši dšalenō le kwamō; enyōmowō le dši kwamō ne kwamō lo nādšianōtō ke ehēsamo le. Eša le ešafelo ke-wule mla le; mlakwamō nyōmowō le dši wulemō ní mla ní hīe kā le sa wule ešafelo ke-too nādšian.

§ 134.

Nyoŋmo ke gbomei adšale-kodšomō ke nyōmowō fē ši-šidšē le dši nādšianōtō le (2 Mos. 21, 24), no dši ake: wulemō ní nyōmowō le ke-wule ešafelo le wala le ke wulemō ní ešafelo ke ehe eša le ewule dšēnbā-gbedšianōtō le yeo egbo pe.

Hef. Nādšianōtō-dšalenō ní dši dšalenō fē dšalenō ke tšosemō ke gbedšianōtō le fē šišitō le, wq-Nontšō Iesu le ekwaa Mat. 5, 38 k. n. hei krokomei le. Emā ši šīñ ehā Nyoŋmo ke gbomei anoyeloi le adšalekodšomō dā. Kristofonyo keke ye ledientše egbefaŋ le deñ le Nontšō le biq ake ehā mōbōnale-suomō ní Nyoŋmo tšō le, ešafelo hū le, aye nō ahā enanemei gbomei ešafeloi hū.

§ 135.

Kedši gbomo fe eša le, efēe ešii dšēnbā-gbedšianōtō le keke, ši efeq ešiq Nyoŋmo suomōnani krkr., moni to fē le hū. Nohewō le eša be nyōmowō le kūq eboš he šii enyo: šikpoŋ nō nō ke nanō nō. Šikpoŋ nō gbedšianōtō hewo eša keke ni ake šikpoŋ nō nyōmowō woo, ši nano Nyoŋmo moni ewala ke ehedšole be nagbē le he musubō le, adšiee

nakai; asañ anyēñ ake ake: „Susuma ye susuma nādšiañ, ni hieñmei ye hieñmei nādšiañ,“ edšake moni tō le dši moko ní abo ní eyo ye be ko mli keke, ši moni atō eno le dši boḷo hewalo dientše ni enang anumnyam be nagbē le. Ni ake ní ešafelo dientše nyēñ ewo Nyoñmo gbe- fañ nyōmowō hewo le, nang nyōmowō kā eno.

§ 136.

Šikpoñ no nyōmowō le, Nyoñmo etu ewo mañ onu- kpai ke noyeliloj adeñ, ake amewo eša ní gbomo hieñmei ena ake edši eša ni esa nyōmowō le nyōmo (§ 89). Ši noni onukpai ahieñmei ke amenidši še he le, Nyoñmo dientše ke šikpoñ no nyōmowō woḷ be nyōmo, no dši ake: eke amane- hūlūi srotai baā eno, ni ehāā eniilē haoḷe, ehe hiaāle, eni dšeo eden, hela mōḷe, ekpatuo egboḷ gbele, ní dši eša šik- poñ no nyōmowō fē mli titri le. Gbīi komei le Nyoñmo kodšomḷ ne edšie ehe ši, ni efeḷ nakpe, ni gbīi komei hū eimēḷ etšui ši ni ese tšeo ye eniilē ní anaa na le na; ši ke eše be le noni sa ake aba le, ebaā.

§ 137.

Eša nyōmowō le oti ke nagbē titri le dši dšalenō kpātāmḷ lo dšēñba-gbedšianotō nomimā le. Mei ní susuḷ ake eti ke nagbē kome dši tšosemḷ ke tšakemḷ ke ehē- samḷ le tōḷ, ni amekōdōḷ Nyoñmo mla le kwrā. Heni anyēñ atšake asa (ešafelo) ehē hū le, dša ake awoḷ eša he nyōmo kē. Ke nyōmowō le tamḷ tšosemḷ ní taoḷ tšui- tšakemḷ hū le, bēle kē dšee esu ke oti mli edšeo, ši moñ edšeo Nyoñmo moḷonale ní be nagbē leñ, ni ekwaa ešafelo le, ši etšoseḷe moñ, koni ekpōle. Ke tšosemḷ le se fo pe le, neke eša-nyōmowō oti ne se foḷ hū, ni nyōmo- wō dši nādšiantō keke ekoñ.

§ 138.

Eša he lōmḷ titri dši ake: bo pe ní etšeo le, nakai bo noñ ni eyeḷ gbomo no, no dši ake ehomoḷe ni eñōḷ ena ní esumoḷ, ni esumoḷ noni hī doññ (Ioh. 8, 34; Rom. 6, 16—20; 2 Tim. 3, 13), ni esa ehāā edfeñmoñ woḷ duñ ni

eŋilaā le ní fiofio le ehie tšōñ walaheremo le doññ, ni kedši atšō Kristo no ake-ba hāle tete le, ewoo mli mōmo, ni ebe noni eke-abe, ni eke nakai noñ ate nano fitemo ní heremo beñ doññ le mli.

Hef. Eša senii ke nyōmowō fē ye mli gbefāñō, kpono gbefāñō, helo mliō, mumo mliō, be ne mliō, be ní se efoo mliō le, Nmale krkr. le ke wiemo kome tšeo fē ake „gbele“ (Rom. 6, 23; 1 Mos. 2, 17; Rom. 5, 12).

§ 139.

Dšomō ní Nyoŋmo ke-dšōō mei ní yeo mla le no le tamoo mei ní tōo no le alōmo ye hewo: dšomō le kē ekeo, lōmo dši nyōmowō ní sa. Gbomo feo fe noni sa ake efe le kule, no dāni dšomō afe nyōmowō ní sa. Luk. 17, 10.

§ 140.

Mla le noyeli dšomō le hie be neñ ke nano leñ yi-walaheremo (1 Tim. 4, 8). Noni Nyoŋmo wiemo le ke-woo mla le noyelo anokwafo ši ye dšēnhile neñ dši ake: aadšole, ni ke efe noko le eŋere (Lal. 127), eeye edšurō ní etoiñ adšole ye ešia (Lal. 128), etšui anyō emli, ni Nyoŋmo dromō le keke saā ehie (2 Kor. 12, 9), eena miše-mumo ní le ake: „mei ní sumoo Nyoŋmo le, nibii fia yeo buaāame hū, ní ahī ahāame“ (Rom. 8, 28); ni dšēñ ní baba le mli le eena nano wala, hedšole ke anumnyam (3 Mos. 18, 5; Mat. 19, 16. 17; Kpodš. 2, 10).

§ 141.

Ake ní ešafeloj dši wofē (§ 130), ni woyeo fo ye mla le fē he ye Nyoŋmo hie hewo le, ke ka wodientše wöhe-wale ke wosale keke, kule wonāñ mla le mli nano dšomō, ši moñ mei ní boō mōdeñ ake ameyeye mla le no dšogbañ tete le, ehe lōmo kā ameno nakai noñ kē, ni ameyeo fo ye Nyoŋmo kodšomō le mli (Gal. 3, 10. 11). Ni kedši amebō mla le he mōdeñ ake noko, ni amenyēē no ameye ke-gbe na le, ešee noni Nyoŋmo mla ní atšakee hie ke ekroñkroñ-femo taoq le na.

§ 142.

Ši kēle neke mla he mōdeñbō ne, nanō wala he samō hewō dšōmō kpaa yeñ; gbomo nán wala ye mli moñ, kēle esaā etšui ni ehāā ehīe tšōō Nyoñmo dromō, beni afe ní ená gbe ke-bote mli.

§ 143.

Be ne mli mla le hewō dšōmō le, soro no fio (§ 140), ake emli eko hāā gbomo ní bōō mōdeñ anōkwale na eye mla le nō leleñ, bōni eenyē, edšake Nyoñmo ke neke dšōmō ke edšēñhile mli sādši fē gblaāle ke-saāle hāā dšēñ ní baba le mli nanō wala. Asañ Nyoñmo ke be neñ dšōmō ke be neñ lōmō woō dšēñ gbēdšianōtō ní esa eto le hewale hū.

§ 144.

Ene hū ye anōkwa Nyoñmo-dšamō he dšōmō ke Nyoñmo kwamō he lōmō mli, ake nibii enyo ne fē nyie fōmō, kwemo ke bii atšosemō k. n. nō ke-baā wekuii, bii ke nabii anō ye amēdšēñ ke nōyā le na. Ekomei dši weku mli eša ke hela ni akeō ake edši amēfōmōnō alo sešinō. No dši ake „Nyoñmo bōō kōkō ake ewo tšemei atōmōi anyōmō ke-tšōō bii anō ke-yaši yinōbii ní dši ete ke noni dši edfe ní nyēo le anō; ni ewo ši ake eena mei akpei abo ní sumoole ni amēbuo ekitaī le amōbō.“ Eke neke kōkōbō ke šiwō woōwō hewale ake: dšee wōdientšē wōhewō keke, ši mei ní dši wōhelo ke wōlá hū hewō le wōdšo eša na foi; asañ eke tšōō emōbonale ní etšio lōmō le na; asañ kedši eke dšōmō babao hā gbomei ní yō ñmene ke gbomei ní baba wōse le, moko lee bōni afa ahā.

Hef. Ene hū dši Nyoñmo mōbonale ní damō kpōmō yintō le nō ake ni lōmō efii gbomo le ní enyēñ ehe edšie yeñ, ši moñ amēadšie amēhe ke-dšē mli ye tšuitšakemo ke hemō-ke-yeli mli, ni mokomoko akañō-dšie ena ake etšemei alōmō kā enō ne (5 Mos. 24, 16; Hes. 18, 20).

§ 145.

Ake ní wōsu foñ hewō le mla nyēē atšō edšōmō nō ehāwō nanō wala ke hedšōle (§ 141) hewō le, bōni Nyoñmo dromō yō le, etao ake etšō lōmō ní fata he le nō edše yi-

walaheremọ gbe ehāwọ, ešiši dši ake: etšogwo bọni wosu foń ke wofobū ní sawọ le yo (Rom. 3, 20), koni wotao yiwalaheremọ se gbe (Gal. 3, 24), ni wọke miše amọ yiwalaheremọ ní ake-bahā mei ní heọ Iesu Kristo yeọ le fē, ni ake-hā Kristofoi abii ye baptisimọ mli momo le mli, ni wọke-tšu woyiwalaheremọ hewọ nii (Rom. 10, 4).

Hef. Keđši mla le he lōmọ ená ekewọ eba ni wobamọ yiwalaheremọ le mli le, no dāni mla ní wọke yiwalaheremọ mli hewale hē eye nọ le he dšomọ le woo efale, hewale ke anokwale ye be neń ke nanọ be leń ehā (§ 281).

Mlidša ní dši enyo le.

Kristofoi ahemo-ke-yeli.

§ 146.

Ake ní ešafelọi dši wofē kwa hewọ le, kleńkleń mlidša le gbaawọ lōmọ ke wọhe ešai ahe nyōmowō keke, ni elee kpōmọ ko. Edši wọbe mlidša kroko ake dša kleńkleńnō le keke dšikule efeewọ nokonoko dońń ake dša wladšemo pe. Ši Nyońmo sumọọ ake ešafelo ko fiteọ ye be ne mli ke nanọ hū (Hesek. 33, 11); nohewọ le edše emobonale ní be nagbē mli le ekpe kpōmọ ní hī ke-wula ši ko mli, ni efe nakai ye Iesu Kristo mli. Nohewọ mlidša ní dši enyo ní nyie nō ní gbawọ gbele ke fobu-le se le, tšogwo bọni wotšō Nyońmo Tše le ke Iesu Kristo ke Mumọ krońkroń le nọ hemo-ke-yeli nọ woša fobū le na foi, ni woyatšomọ nanọ hedšole le yelọi.

Hef. Mlidša ní dši enyo le šišitō dši noni atšeo ake: „Bofoi ahemo-ke-yeli dšadšemo“ (Kw. § 7 Hef.), ní tšogwo ye wiemọi kukudši ete mli, noni dši Kristofoi ahemo-ke-yeli šiši; edšake edšadšeo noni Nyońmo Tše le ke Bi le ke Mumọ krońkroń le efe ehā wohedšole ke wokpōmọ le, ke noni esa ebafe le hū.

§ 147

Soro „Nyoŋmo no hemo-ke-yeli“, soro „hemo-ke-yeli, ake Nyoŋmo ye.“ Daimonioi hũ heo yeo ake Nyoŋmo ye, ni amehē kpokpo (Iak. 2, 19). Nyoŋmo no hemo-ke-yeli dši ake: wɔdšieo womusuñ wɔkwaã noni wɔdientše wɔsumoo ke noni yo womli fē, ni wɔke-wɔhe hãale kwra, ni wɔnaã wɔleo kredē ye miše na, ake eye hewale ni asañ hũ, ake eyeo ebuawo ye nibii fē mli (Hebr. 11, 1). Ši wɔnyēu wɔhe Nyoŋmo no wɔye dša wɔhe wɔye: ake Nyoŋmo ye, noni Nyoŋmo dši ke bɔni Nyoŋmo yo (Nyoŋmo su); ni asañ hũ: noni efe ehawo ke noni ebafe (Nyoŋmo niitšumɔ). Hebr. 11, 6, Neke nii enyo ne fē le Bɔfoi ahemo-ke-yeli dšadšemo le tšooɔwo.

I. Nyoŋmo su.

Miheo Nyoŋmo ní dši Tše le... ke Iesu Kristo ebinu kome ní efo le... ke Mumɔ kronkron le no miyeo.

§ 148.

Nokonoko be ní dši anɔkwale fe ene ake: moko ye ní fe fē ni ehī ke-wula ši, moni wɔtšeole Nyoŋmo, nii fē bɔlo, moni dšee mokroko mli, ši eyo wala ye ledientše emli. Ioh. 5, 26. Anyēē anale ke hienmeii le, anuu ehe ke toi moñ (Ioh. 1, 18; 1 Ioh. 4, 12), ši kēle le dši nibii fē ní anaã ke nibii fē ní anaã le šiši ke šišidše le. Nobewo le ake Nyoŋmo ye le, taoo sisitšomɔ ko, edšake eho sisitšomɔ fē na. Hebr. 3, 4.

§ 149.

Nyoŋmo he niilē ye gbomo adesã mumɔ le mli ke-dše šišidše le; edšake gbomo mumɔ dientše dšo Nyoŋmo mli (Bɔf. 17, 28; kw. 1 Mos. 2, 7). Take bɔni nōkēnō fē nōkēnō taoo hietšiemɔ ke le le, nakai noñ neke Nyoŋmo he niilē ní yo gbomo mli le taoo hietšiemɔ ke le hũ ye tšosemɔ ke tšomɔ na. Ene se le neke Nyoŋmo he niilē ne atšieo ehie ni aleole ye Nyoŋmo niitšumɔ ní yo dšēñ ke nibii ní abo le ahesusumɔ na,

ni asañ hũ ye Nyoñmo nọyeli ní anaä ye gbomei ahe sane le mli (Rom. 1, 9. 20; kw. § 24. Hef. 1). Tšõmo ní tšõo ake Nyoñmo kometõ dši nibii fẽ boło ke yibalọ ke nọyelọ le, atšeo ake *Theismus*. Ši tšõmo ní kwaä neke Nyoñmo he niilẽ ne ní yo gbomo adesã mumọ le mli ke-dše šišidšẽ le, atšeo ake *Atheismus*. Moko nyẽn atšo neke Nyoñmo he niilẽ ne, ši ke moko tšoo kẽ, le le emaleọ ešio ledientše ehe (Lal. 14, 1). Ši leleñ, neke Nyoñmo he niilẽ ne ní yo ke-dše šišidšẽ le, afitele ye šišiumọ sedii le na, ni ewo duñ (Ef. 4, 22.; Rom. 1, 21—23; kw. § 24, Hef. 1).

Hef. Neke Nyoñmo he niilẽ ne hiekpätãmoı titri dši:

Deismus ní tšõo ake: Nyoñmo ye moñ, ši eye dše le se fleññ. Nyoñmo to nanọi mlai le ye dše leñ, ni no se le ekwee enọ doññ; nohewọ le ekwaä kpodšiemọ, nakpenii, gbale, solemọ nọheremọ k. n.

Pantheismus ní tšõo ake: dše leñ keke Nyoñmo yo; ekwaä kwọ ni Nyoñmo kwọ fe dše le; ni etšõo ake srọto ko be Nyoñmo ke dše le teñ, ši moñ dše le dientše dši Nyoñmo, ni wala fẽ ní yo dše leñ le dši Nyoñmoyeli kpodšiemọ su le nibii keke. Nohewọ le ekwaä gbomo gbele se šihile ke gbomotšo šitẽ ke kodšomọ le; ni srọto ní yo nõkpakpa ke nõfoñ teñ le futuọ kwã.

Dualismus nyẽe atšõ bõni fe ní efoñ le ba dšẽñ; nohewọ le etšõo ake: Nyoñmoi enyo yo, mokpakpa ke mofoñ ní beọ ke-dše nanọ.

Polytheismus tšõo ake: bõni hewalenii srọtoi pi yo dšẽñ le, nakai noñ Nyoñmoi pi yo.

Sabäismus, lo ñweibõnii-adšamọ, tšõo ake: hũlũ ke nyoñšere ke ñulamii ke amegbedšianọtõ ní tšakeñ, ni asañ ke amehewalei ní nõo dšomọ lo fitemọ ke-baä dše leñ le, dši Nyoñmoyeli nanọ hielọi.

Woñdšamọ lo *Fetischismus* dši tšõmo ni he ba ši kwã ye Nyoñmo he niilẽ gbefañ le, enaä ewodši ye nibii ní abọ ke nii ní ana le amlı ni edšaame (onufui, tšei-ke te-wodši k. n.); tše, ekplẽ ake Nyoñmo ye dšẽñ ní dši amenukpa le.

§ 150.

Ake ní kleñkleñ Nyoñmo he niilẽ ne hie akpätã neke bo sọññ le, enyẽn efe anọkwa Nyoñmo he niilẽ šišibũ le kwã. Nohewọ le anọkwa Nyoñmo he niilẽ le wogblaä ke-dšeo

Nmāle kroŋkroŋ le mli keke, no mli Nyoŋmo dientše sa dšie ehe kpo etšö gbomei adesaĩ le ye.

§ 151.

Nmāle kroŋkroŋ le kadiŋ Nyoŋmo su le ake Mumö (Ioh. 4, 24), wala (Ioh. 5, 26), suomö (1 Ioh. 4, 8), Ia (1 Ioh. 1, 5), ke anökwale (Ioh. 14, 6). Nohewö le, le kometö dši wala fē wala ke anökwale fē anökwale fale ke šišibū le. Bonii ye mumö, wala, suomö k. n., ši Nyoŋmo dši mumö, wala, suomö k. n.

§ 152.

Nyoŋmo gbei tšöŋ boni Nyoŋmo su le yo, böboni anyëŋ anaã aleŋ ye eniitšumö le mli. Take boni eniitšumö hei le srötoi enyo ni (dše le mañtšeyeli le ke dromö mañtšeyeli le), nakai noñ egbei le hū srötoi enyo ni: Kp. M. le mli: Elohim ke Iehowa (Nyoŋmo, lo Mawu, ke Nontšö), ye Kp. H. le mli: *Θεός* ke *χύγιος*. Elohim atšegle, edšake ana e-Nyoŋmoyeli nano hewale ke fale ye dšenbö ke dšentö ke dšennoyeli le mli (Rom. 1, 20); si Iehowa (2 Mos. 3, 14; 6, 2—4) kadiŋle ake Nyoŋmo kome ke anökwale Nyoŋmo le, moni dšieŋ edromö ke enökwayeli le kpo etšöŋ ye edromö mañtšeyeli le šišidšē, wadšemo ke noyā mli ye gbomei akpö-mö le hewö.

§ 153.

Nyoŋmo le, ye esu le gbefañ le, Nyoŋmo kome pe dšile (5 Mos. 6, 4; Ies. 45, 5; Mat. 19, 17). Edšake mo ní su ta šui fē nŋ ni ehĩ ke -wula ši le, dša ake edši mokome keke.

§ 154.

Ši Nyoŋmo su le ekomefemö ni yo Nyoŋmo mli le tšii gbe, ake mei ete ye Nyoŋmo kome mli. Ši moñ kpodšiemö ni yo Nmāle kroŋkroŋ le mli le, tšöŋwö ake ale, ake mei ete yo Nyoŋmo su kome le mli: Tše le ke Bi

le ke Mumọ krońkroń le. No Kristo asafo le tšeo ake Meiete-ekomefemo le (*Trinity*).

Hef. 1. Mo (*persona*) dši moko ní tšeo ehe ake: „Mi,“ ní ele ehe, ní ele sroto ní yo le ke mokroko teń.

Hef. 2. Ke wosusu lo wodfeń Nyońmo kome he dšogba, bõni eyọ dani dše le ye ke dše le se ke hie hũ ke-dše nang ke-yaši nang le, womumo le naã fańń ake Nyońmo le, mokome keke dšile (kw. § 153); ši esa enaã ake le noń, ní dši mumọ (wala), la, ke suomọ le mli le mei ete ye kē; moni fọõ, leo, sumo le (Tše le), ke moni afọõ, aleo, asumoo le (Bi le), ke moni akefeọ ekome, ake-leo, ake-sumo le (Mumọ krońkroń le). Neke woke Nĩmale krkr. le nyie ni wodũu gbe; ke-dsee nakai le, wosusu dše neń, ake eke Nyońmo ye da ye Pantheismus, Dualismus, alo gbedũ kroko mli, alo wosusu Nyońmo le ake dsee hiekalo dońń tamọ ńmene Iudafoi lo Mahomedanifo komei. Kēle wohemo-ke-yeli mã Nĩmale krkr. le no.

§ 155.

Nyońmo Tše le, bõni esorole alo mo sroto dšile le, anaale, anyēē ešiši atao lo ní anyēē abeńkele (1 Tim. 6, 15. 16). Ši edšieọ ehe kpo ye Bi le ke Mumọ krkr. le mli (Ioh. 1, 18; 1 Kor. 2, 10), mei amlí mei ní abo tete náã gbe ke-yaã eńo (Ef. 2, 18). Le dši wala fē wala ke anokwale fē anokwale nang šiši le, mo mli ní nibii kpakpai fē ní ana ke nii ní anaa le dšeo ke-baã (Ef. 4, 6; Iak. 1, 17), si kēle Bi le ke Mumọ krkr. le mli noń amefē ametšoo ke-baã.

Hef. Atseole ake Tše, edšake Iesu Kristo Tše dšile ní le efole ni ekele fē hie su kome. Ši wo hũ wotše dšile, edšake Iesu Kristo mli etšo ni eńowọ efe ebii ke enumnyam yeloj.

§ 156.

Nyońmo Bi le ní Tše le fo ke-dše nang le (Ioh. 1, 1—3, kw. § 170) dši Tše le Bi kome ní afole, ni eke dromo ke anokwale eyi obõ (Ioh. 1, 14), le dši Nyońmo ní anaa le subań le, enumnyam le kpemo (Kol. 1, 15. 16; Hebr. 1, 2. 3) le, moni Tše le ehale ake eye wala ye ledientše emli le (Ioh. 5, 26). Le le, bõni sorole, soro Tše le ke Mumọ krkr. le, Nyońmo ní pueọ ni dšieọ ehe kpo dšile, Nyońmo hie,

moni Tše le ke-bo nibii fē, eke-hieo nibii fē, ni eke-too nibii fē le.

Hef. 1. Atšeole ake Nyoŋmo Bi, edšake Tše le efole, ni ekele fē hie su kome. Ši atšeole wiemo (*λόγος*) hū, edšake Tše le dšieo ehe kpo etšōo ni epueo ye emli.

Hef. 2. Amale tšōmo ni kwa ake Tše le fo Bi le ke-dše nano, ni ekele fē hie su kome le, be mli nakai; ši moŋ ekeo ake: Bi le dši moni Tše le bole (tše edši bonii fē kleŋkleŋmo ni kwō fe fē), nohewo le edšee nano ni eke Tše le efec ekome pepēpe le, atšeo *Arianismus*, edšake Arius † 336 ke nakai tšōmo le ba dšeŋ. Kleŋkleŋ Kristofoi-akpē ye Nikaia, a. 325, bu neke amale tšōmo ne fo.

§ 157.

Nyoŋmo Mumo kroŋkroŋ le, dšee Nyoŋmo lo Kristo hewale flo keke dšile, ši edšeo Tše le ke Bi le mli ke-dšeo nano (§ 161, Ioh. 15, 26), soro ameyi enyo le (Ioh. 14, 16; Gal. 4, 6) sorole hū, ni ekeame fē hie su kome; edšake Nmāle krkr. le nōo Nyoŋmo gbei woole (Bof. 5, 3. 4; 1 Kor. 3, 16), eŋōo Nyoŋmo sunii (1 Kor. 2, 10; 2 Petr. 1, 21; Lal. 139, 7), Nyoŋmo niitšumoi (Lal. 33, 6; Hiob 33, 4) ke Nyoŋmo wō ehāāle (Mat. 28, 19). Ledientše ehe su ke baŋ sroto le na le Nyoŋmo ni hāā nii le dšile, mo no ni Tše le ke Bi le tšōo nōo Nyoŋmo wala-ke dšōmo hewalei, la, anokwale ke hedšole hāā ke-heo (1 Mos. 1, 2; Ioh. 16, 13. 14; 2 Petr. 1, 21; 1 Kor. 2, 9. 10), moni ake-gbeo Nyoŋmo niitšumo fē niitšumo na le.

Hef. Atšeole ake Tše le ke Bi le Mumo (*πνεῦμα*), edšake edšeo Tše ke Bi le mli, tamō Nyoŋmo wala-mumo, ni tšuo Nyoŋmo wala ye dše leŋ hefēhe le ni eŋō-hāā le.

§ 158.

Wōndšamo *Polytheismus* ke *Panthcismus* neleno le atšōo Nyoŋmo ekomefemo le titri ye Kp. M. le mli ni amāā no mi. Ši kēle dšei bēbe wona Meiete-ekomefemo le be tšōmo šišidšē ke boimō le momo. Wona ene ye dšēnbosane le mli (Nyoŋmo, wiemo ni ake-boō ke Mumo ni hāā wala).

Wona noni fe no ye Aron dšomọ le mli (4 Mos. 6, 24—26). Nakai non Serafim „kronkron“ šii ete le (Ies. 6, 3), tšoo ene. Nyońmo sa wieo ye ledientše ehewo ake „wo“ (1 Mos. 1, 26); adša mli ye Nyońmo „mi“ ke Nyońmo „bo“ le mli (Lal. 110, 1. 2) le. Iehowa bofo le dšieo ehe kpo etšoo ake Nyońmo ní pueo le, edšake ekeo ake: eke Nyońmo ye egbo, esa eno Nyońmo hewale, Nyońmo gbei ke anumnyam ewo ehe, esa ehe afole ke dšamọ k. n. (1 Mos. 16, 10. 13; 19, 24; 22, 11. 12; 48, 15. 16; 2 Mos. 3, 2. 6; Kodš. 6, 12. 16; Mal. 3, 1). Gbaloi le hũ keo ake: Mesia le dši Nyońmo lo etamọ Nyońmo (Ies. 7, 14; 9, 6; 4, 2; Ier. 23, 5. 6; Mik. 5, 1); ni asań Kp. M. mũ le fẽ mli awieo kpitiokpitio ye Nyońmo wala Mumọ ní tšoo mei anọ hewo le ye. Ies. 48, 16; 63, 10. k. n.

§ 159.

Ši kẹle Kpāńmọ hẽ le mli dāni wona Nyońmo Meiete-ekomefemọ le fańń ke-wula ši ye beni Nyońmo Bi le ba ebatšo gbomo ye Kristo mli, ni ano Mumọ krkr. le afie helo fẽ no le. Bi le ke Mumọ krkr. ke Tše le ye egbo ye su gbefan, ši kẹle Tše le, Bi le ke Mumọ krkr. le soro moko, soro moko, ni mofemo le ledientše ehe, ake sorole, soro moko le (Ioh. 14, 16). Baptisimo kitā le mli le (Mat. 28, 19) ana, ake Nyońmo Meiete-ekomefemọ he tšomo le dši Kristofoi ahemo-ke-yeli šiši le, ni asań Kristo bofoi adšomọ le mli (2 Kor. 13, 13) ana, ake no non dši Kristofoi adšenbā le šiši, kw. 1 Ioh. 5, 7.

§ 160.

Neke anokwalenii ní adšie atšo ne (§ 155—159) ana ke yiwalaheremọ ní bote dše leń le niitšumoi le ašišitō le no le, Kristo asafo mũ le fẽ ke gbẽ kome tšoo, ake: Nyońmo kome ní gblaa mli ni agblaa emli le dši meiete: Tše le ke Bi le ke Mumọ krkr. le ke-dše nanọ, mei ní efe ekome ye su gbefan pepẹpe, ši soroame ye motšo ke helẽ gbefan le.

Hef. Mei ní kwaā Kristofoi asafo le tšomo ye Meiete-ekomefemọ ne hewo le, atšegame ake *Antitrinitarier* (Meiete-ekomefemọ kwaloi). Ke ametšoo ake Nyońmo

dši Nyoŋmo kometó le, no le atšegame *Unitarier*. Ši ke amekeo ake: Bi le ke Mumo krkr. le dši hewalei enyo ní dšeo Tše le mli, ši amedšee mei ní Nyoŋmo dšieo ehe kpo ni etšuo nii ye neke hewalei enyo ne ana le, atšegame ake *Sabellianer*, ye *Sabellius* † 260, na le, k. n.

§ 161.

Meikroŋkroī etc le teŋsane, bōni eyōhāā ye amedientše ameteŋ hewo le, Kristo asafo le tšōo ye Nĩmāle krkr. le no le ake: Nyoŋmo Tše le foō Bi le ke-dšeo nano (ši dšee bo ebo le) (Lal. 2, 7; Hebr. 1, 5; 5, 5; Ioh. 1, 1. 2; Kol. 1, 15; Hebr. 1, 2. 3. Kw. § 156) ni Mumo krkr. le dšeo Tše le ke Bi le mli ke-dšeo nano. Ioh. 15, 26; Rom. 8, 9.

§ 162.

Nyoŋmo su le dšieo ehe ši etšōo gbomei ayomo ake Nyoŋmo sunii le ekomekome afāle ye ešidamo, niitšumo ke kpodšiemō ní eke-ba dše le mli le. Neke sunii afāle ke sroto le dse nii srotoi ni Nyoŋmo keame bote teŋsane lean sroto komekome le mli.

Hef. Ake noni Tše le ke Bi le ke Mumo krkr. le yo su kome pepēpe le, wona ake ameteŋ mofēmo hieo Nyoŋmo sunii lo dšēnbānii ne fē pepēpe.

§ 163.

Nyoŋmo ke dše le teŋsane dši sane nta. Ake ni Mumo ke nibii fē bōlo dšile le, sorole ke soro dše le kwrā, eye dše le no šoŋŋ dientše ke-wula ši, ni dše le koq emli noko tšīl ena; ši ake noni wala ke suomō lo nibii fē yibalo hū dšile hewo le, ehie kā ni etšuo nii ye dše ne mū le fē mli, etšōo mli, ehieole, ehāāle wala ni eyeo no ye hefēhe. Neke sane nta ne hewo le wona ake dšēnbānii klempei enyo hū yo: dše le segbe-sunii ke dše le mligbe-dšēnii; alo sunii ní tšōo ake Nyoŋmo da ahū fe dše le: ke sunii ní tšōo ake Nyoŋmo ke ewala ke ehewale hieo dše le mli ni ehio mli.

§ 164.

Nyoŋmo sunii le klempei enyo mli asa adša mlidšai enyo: esunii ní eke dše le fē (he ke be) le yo, ke esunii ní eke dše le mli mumo, bonii aheyeli, dšēnbānii ke akontabū le yo (kw. § 173. 174), (dšēnsunii ke dšēnbāsunii).

§ 165.

Nyoŋmo sunii ní ke dše mū le fē yo teŋsane le tšōo tšutšu ake: Nyoŋmo ye dše le nō šōññ dientše, eye hefēhe ke befēbe nō le (dšēnsunii ní yo dšēñ se le): enano šihile (Lal. 90, 2—4; 2 Petr. 3, 8; Lal. 102, 25—28; 1 Tim. 6, 16), ehe fia noyeli (anyēñ asusu, anyēñ amō lo atši ena, efe mumo) (1 Mañtš. 8, 27; Ies. 66, 1; Mat. 5, 34. 35). No se le Nyoŋmo wala ke hewale mlitšōmo, walahāmo ke noyeli ní eke-ye be ke he nō (dšēnsunii ní yo dše le mli le): eye hefēhe (Ier. 23, 23. 24; Lal. 139, 7—10; Bof. 17, 17. 28), eye hewale ye nii fia nō, lo Ofe alo Mawu dšile (Lal. 38, 9; 115, 3; Ier. yafo 3, 37; Luk. 1, 37; Lal. 135, 6; Ef. 3, 20), ele nii fē, beni afe ní eke esu ke etaomo ke elē tšō he ke be fē mli (Bof. 15, 18; Hebr. 4, 13; Lal. 94, 9; 139, 1—4. 7. 8. 11).

§ 166.

Nyoŋmo sunii ní ke mumo bonii aheyeli ke dšēnbānii yo teŋsane le kadiŋ Nyoŋmo dale ke wō ní yo šōññ ye gbomei agbedēfemo, fāfāñitšumo, ešayeli ke ohā nō le tšutšu (dšēnbānii ní yo dšēñ se le): eñā (Ies. 54, 8. 9; Lal. 147, 5; Ies. 28, 29; Rom. 11, 33. 34), enumnyam (5 Mos. 7, 21; Lal. 33, 8; 2 Mos. 24, 10; 33, 22; Ies. 6, 1 k. n.; 1 Tim. 6, 15. 16), ekroŋkroŋfemo (Lal. 5, 5; 1 Petr. 1, 15. 16; Ies. 6, 3), ehedšole (Bof. 17, 25; 1 Tim. 6, 15). — No se le ewala ke ehewale dšēnbā hā mumo bonii aheyeli ke dšēnbā (dšēnbānii ní yo dše le mli le): edšale (Rom. 2, 6—10; Gal. 6, 7—9; Hiob 34, 10—12; Lal. 103, 6.; 34, 16. 17), emlihile (adesai anošafemo kele teŋsane titri gbefañ le: moḃonale, dromo, tšuišihme, dfeŋmo ní se tše) (Lal. 145, 9; 118, 1; 103, 4—14; 27, 10; Ies. 49, 15;

Ier. 31, 20; Hos. 11, 8; Rom. 2, 4) ke anọkwale (4 Mos. 23, 19; Lal. 33, 4).

II. Nyoŋmo niitšumọ.

§ 167.

Nyoŋmo Meiete-ekomefemọ ní yo krońkroń le he tšomọ le etšowọ Nyoŋmo su teńsane, boni eyo hã ledientše eteń; — Nyoŋmo sunii he tšomọ le etšowọ le ke dše le (nii fē ní dšee Nyoŋmo le) teńsane. Agbene Nyoŋmo niitšumọ he tšomọ ba, no mli ní wọna, boni edšėńnii dšieọ amehe kpo tšoọ le.

§ 168.

Nyoŋmo niitšumọ fē niitšumọ ní etšuo ye dše le mli le dši niitšumọ srotai ete: dšėńbo, kpomọ ke krońkrońfemọ, ni Tše le ke Bi le ke Mumọ krkr. le fē feọ kome ye neke niitšumọi ete ne he. Ši kēle esa, ake akeọ ye wọhemọ-ke-yeli dšadšemọ le mli ake: dšėńbo le, Tše le titri niitšumọ ni, edšake le dši nibii fē šišidšē; — kpomọ le, Bi le titri nō ni, edšake nō he niitšumọ hewọ ni etšo gbomo; — krońkrońfemọ le, Mumọ krkr. le titri nō ni, edšake nō hewọ ni Tše le ke Bi le tšule, koni eńo yiwala-heremọ le ehã gbomei.

Bofoi ahemo-ke-yeli dšadšemọ.

(Luther Katekismo mli mlidša ní dši enyo le.)

Kleńkleń kuku le.

Dšėńbo le.

Miheọ Nyoŋmo ní dši Tše Ofe le ke ńwei ke šikpoń felọ le no miyeọ.

Meni dši no?

Miheo miyeo ake: Nyoŋmo ebomi ke niibonii le fē, ake enō gbomotšo ke susuma, hienmeii, toii ke henii fē, dfeŋmo ke seyomonii le fē chāmi, ni esa eto lolo: asaŋ hū enō atadei ke aspatre (awyi ke tokotai), niyenii ke niinumonii, tšu ke wowe (nā ke bii), aboi, koloi ke nii fē efata he edromi dā; eke nii ní hīa gbomotšo ke wala fē edfeŋ mīno babao; ebu mihe ye kai fē mli, ni eba miyi ni esrami ke-to ye nōfoŋ fē nōfoŋ le he: ni nii ne fē kwa efe ye etše-Nyoŋmo-mlihile ke misale ní mibe le; nii ne fē he hū ní migbena dši ake: madale ši ni mawole ni masōmole ni mabole toi le. Ene ye mli leleŋ!

§ 169.

Kleŋkleŋ kuku le wieo ye dšeŋbo le hewo; dšeŋto le ke dšeŋnyeli le fata dšeŋbo le he hū.

A. Dšeŋbo le.

§ 170.

Dšeŋbo le dši no Nyoŋmo niitšumo le ní eke-fe nibii fē ke wala fē ní dšee Nyoŋmo le, ye esuomō le hewale na ke-dšee noko mli. Hebr. 11, 3.

Hef. Soro bo, soro fomō. Nyoŋmo Bi le afole, dše le abo le, ešiši dši: Bi le dše Tše le su le mli, nohewo le ekele fe ekome pepēpe; ši dše le dšee noko mli, nohewo le soro dše le, soro Nyoŋmo le. — Nyoŋmo fo Bi le ke-dše nanō; edšake ke Bi le be le, Nyoŋmo wala be: ši ebō dše le ye suomō ke dromō flo le na. Fomō le dšee be ko mli eba, si nanō fomō ni, ebe boimō lo nagbē; ši dšeŋbo le ba ye be le mli ni esa eke be le ba.

§ 171.

Tše le bo dše le ke-tšō Bi le mli ke-bahā Mumō le. Ene wona krede ye Kp. H. le mli (1 Kor. 8, 6; Rom. 11, 36; Ioh. 1, 1—3; § 156; Kol. 1, 15. 16; Hebr. 1, 2. 3), ni 1 Mos. 1 mli atši tā momo (1 Mos. 1, 2. 3; kw. Lal. 33, 6).

§ 172.

Dse le hīaa Nyoŋmo: moŋ dromō flo na ni ebole ye, ye dše le dīentšē ehewō, ni dšee le Nyoŋmo ledientšē ehewō. Etao akē bōnii aba, koni amēanā hedšōle ke-dše edromō ke esuomō wala fale le mli.

B. Bōnii le.

§ 173.

Wala fē wala ní yo dše le lo dšēnbō le mli adša mli kui enyo: wala ní leō ehe ke wala ní lee ehe, lo mumō ke noni be mumō le (mei ke nii). Tšutšunō le leō ehe ke eniitšumō he ke esusumō he; ši noni dši enyo le lee ehe ke eniitšumō ke susumō he, ši efeō enii, bōni asa ato momo le. Mumō ní abō le leō ledientšē ehe, ni eleō ledientšē eke Nyoŋmo ke dše le tēnsane srotō hū. Etšio ehe ye dšēnbā ke dšamō le mli, ni esa ebuō eniifemōnii ahe akonta. Anyēñ neke dšēñnii ne akē ye wala ní lee ehe le hewō kwā.

§ 174.

Nyoŋmo keke dši nanō mumō; ši mumō ní abō le ye nagbē ko, ni he ke be tšio ena. Nohewō le kedši dše le be le, ehñ ši, ni esa edšee nokonoko; ši egbomotšo wala dši dšēñ wala, egbomotšo wala hewō le dše leñ nyo dšile. Mumōi ní abō le srotōi enyo keke ye: ñwei bōfoi ke gbomei.

§ 175.

Ñwei bōfoi dši Nyoŋmo kleñkleñ bōnii ní abole, edšake amēdši dšēnbō le gbii ekpa niitšumō le he odasefoi, ni amēnā miše ye hewō (Hiob 38, 7). Amesu tamōō koyōi ke lali-leii (Lal. 104, 4). Šikpoñ le nō le amēdšieō amēhe kpo amēšōō ke gbomotšo ní tamō koyō ke la ní kpeo titri (Mat. 28, 3). Ekole amēšihilehe dši ñūlamiiāñ (kw. Hiob 38, 7). Ameyibō le anyēñ akane (1 Mos. 32, 1, 2; Dan. 7, 16; Lal. 68, 18; Luk. 2, 13; Mat. 26, 53), ni ake noni amēbe hī ke

yei ni amefoo (Mat. 22, 30) le, wona ake beni aboame le, yibo babao aboame. Nĩmãle krkr. wiewo hewalei ke anumnyami sr̄otoi sr̄otoi ahewo: Kerubim (Lal. 80, 2; 1 Mos. 3, 24), Serafim (Ies. 6, 2, 6); ñweibofonukpa le (1 Tess. 4, 16; Iud. 9), halamobofoi le (1 Tim. 5, 21); mañt̄seseñ, nont̄šoyelii, onukpayelii, hegbei (Kol. 1, 16). Ameteñ mei agboi komei agbei le at̄ši tã ye Nyoñmo wiemo le mli: Mikael (Dan. 10, 13; Iud. 9), Gabriel (Luk. 1, 19, 36).

§ 176.

N̄wei bofoi d̄ši mei ni h̄ieo ameh̄e ni ameh̄e amedient̄še ameh̄e nii le. Ake ameh̄ieo ameh̄e hewo le, ameh̄anyē mli amekpe, ye amedient̄še ameh̄ewo, ni (titri le kleñkleñ le beni aboame) ameh̄anyē eša ameh̄e. Ameh̄e hegbe ake ameh̄e gbe kroko fe noni Nyoñmo eto eh̄aame, ni ameh̄e fã ko ko gbe kroko leleñ (§ 195). Ši ameh̄e pi kpe mli ye Nyoñmo suom̄o le na, ni ameh̄e-še kroñkroñfem̄o ni h̄i ke-wula š̄i he, no mli ni ameh̄enyēñ eša ameh̄e gb̄ikogb̄iko doññ le, ed̄šake ameh̄esuum̄o ke Nyoñmo suom̄o eye egbo pe.

§ 177.

Neke kroñkroñfem̄o ne hewo le ameh̄ieo š̄i ye Nyoñmo masei ni ameh̄ewo eh̄ie d̄a (Mat. 18, 10; Ies. 6, 2, 3) ni ameh̄e d̄šieo eyi (Hiob 38, 7; Lal. 103, 20—22; Kpod̄š. 5, 11, 12); ameh̄e d̄š̄i eb̄ofoi (ἄγγελοι) ke et̄š̄ud̄š̄i ye h̄efeh̄e ke š̄ikpoñ le no h̄u (Hebr. 1, 14). Ameh̄e niit̄šum̄o ko ye mlah̄am̄o le mli (Bof. 7, 53; Gal. 3, 19); ameh̄e š̄ie Kristo fom̄o le (Luk. 2, 13), ameh̄e om̄ole ye ek̄a le se (Mat. 4, 11), ameh̄ewo hewale ye Getsemanc (Luk. 22, 43), ameh̄e eš̄itē le (Mat. 28, 3 k. n.) ke eñweiyã le (Bof. 1, 10), ni asañ beni ebaba ye kod̄šomogb̄i le no le, ameh̄afata ehe ni ameh̄agbe ekod̄šom̄o le ana (Mat. 13, 41; 24, 31; 25, 31; 1 Tess. 4, 16; 2 Tess. 1, 7). Ameh̄e š̄e ye eš̄afelo f̄e eš̄afelo t̄suit̄šakem̄o hewo, ni ake ni Nyoñmo woame kitã hewo le, ameh̄ebuo d̄šal̄o le ahe h̄u (Luk. 15, 10; Hebr. 1, 14; Lal. 34, 8; 91, 11, 12; Mat. 18, 10). Nii ne f̄e mli le wona, ake ameh̄eñã kp̄om̄o-niit̄šum̄o le he t̄šui, š̄i k̄elē ef̄e mo ake ameh̄e om̄o emlinii ni kw̄o dient̄še le faññ (Bof. 10, 3 k. n.; 1 Petr. 1, 12).

§ 178.

Boni űwei bofoi le yo hã agbene ni boni anaame ake mumo le, amefe gbomei. Bofoi le še Nyońmo yintõ le he ni ene hewo ameke krońkrońfemõ ni hĩ ke-wula ši ke hadšole hiõ Nyońmo masei le, ši gbomo le űme Nyońmo tšutšũ yintõ le he ni eke Nyońmo teń egbla, ni egbe amane ke gbele mli. Ši kēle efeõ mo ake Nyońmo kleńkleń yintõ ye gbomo he le da fe bofoi anõ le; edšake ye űmãle krkr. le mli (Hebr. 1, 4—8. 13. 14; yi 2, 5—9. 14—16) wonã fanũ ake: gbomo ni akpõ le anumnyam ni ehanã le da fe űwei bofoi anumnyam le (edšake gbomei dši Nyońmo niyelõ ke Kristo nanemei aniyelõ Rom. 8, 17).

Hef. Nagbē kodšomõ gbĩ le nõ le űwei bofoi le dšieõ amehẽ ake Kristo sõõõõ ye ekodšomõĩ amlĩ (Mat. 13. 49. 50), ši bofoi le (apostoloi) ke meikrońkroĩ dši Kristo nanemei kodšolõĩ (Mat. 19, 28; 1 Kor. 6, 2. 3), mei ni akodšo űwei bofoi le ni egbe ši tete le (1 Kor. 6, 3).

§ 179.

Gbomo ye gbomotšo, susuma ke mumõ (1 Tess. 5, 23, Hebr. 4, 2). Nyońmo ke šikpoń su šõ gbomo, ni emũ wala mũmõ ewo egũgõ mli, ni gbomo tšõ wala susuma, ešiši dši: susuma ni Nyońmo wala yo emli (1 Mos. 2, 7). Nohewo le wona ake gbomo dšẽ dšẽ le ke Nyońmo mli. Gbomotšo ke susuma gbefãń le eke kolo ye egbõ, dšẽ neń wala fẽ yitšo ke fofoĩ dšile. Ši Nyońmo mumõ ni hiõ emli hewo le, Nyońmo wekunyõ dšile (Bof. 17, 28), ni eyeõ dšẽ le nõ lo eda fe dšẽ le.

Hef. Susuma le ni yo lã le mli le (3 Mos. 17, 11) damõõ gbomotšo ke mumõ teń ni etšaame. Susuma le hã gbomotšo le wala, ni gbomotšo le hũ dši susuma le niitsumõ tsõne ni hĩaãle le. Gbomotšo ni be susuma le dši gbomotšo gbonyõ (edšake dšee toi nuõ nii ni dšee hieńmei naã nii, ši moń susuma ke toi ke hieńmei fẽ nuõ nii ni enãã nii le). Ši ake susuma le dši he ni wala, henumõ, hiedõle hiõ le, esa, ake ehã mumõ le hegbe, ake eye enõ ni etšõle gbe.

§ 180.

Neke šidamõ nta ne hewo le gbomo le damõ Nyońmo ke dšẽ le teń; dšeńniĩ asofo ke mańtše dšile; ni ake Nyoń-

mo nādšiañdamolo dšile hewo le egbena dši ake: eyeo šikpoñ le ke emlinii le ayo, ni etšu nii ehā šikpoñ le hile ke šiwulamō. Ene hewo ni abole ye Nyoñmo subań (1 Mōs. 1 26. 27) le no le ní etšē šišifā ye mumo le mli, ni ke-dše mumo le mli ebote susuma ke gbomotšo mli hū, ni etšake, nomei hū. Neke subań ne hewo le atole ni ahāle hewale, ake eená Nyoñmo niilē ke hewale, krońkrońfemo ke hedšole le.

Hef. Tšutšu le Nyoñmo fe trom ye Eden šikpoñ le no ehā gbomo šihilehe. Sroo trom ne hūmo ke hebū le (1 Mos. 2, 15) niitšumo le, sroo šikpoñ mū le fē noyeli niitšumo le; ši tšutšunō le dši nagbēnō ne kleńkleń boimo. Ke-dše trom le mli ato momo, ake eniitšumo aya no ke-yaši šikpoñ mū le fē no, koni šikpoñ le fē no afe Paradeiso.

§ 181.

Gbomo le, beni edše Nyoñmo ni bole le deń le, ehi ke-wula ši. Ši hile ní ešišidšē šihile le hi ke-wula ši le, etšī ledientše ehewo mlikpe ke ehayeli le gbe. Edšake mumo ni hie ehe dšile hewo le anyēń ahā eda take tšo lo kolo lo no, ši moń esa ake ledientše ekpe mli ye ledientše esuomō na, ni ledientše efe boni Nyoñmo eto ehāle le, ni nohewo ni ehāle hewale ke nii: ši ke ahāle neke hegbe ne, bēle ke esumō le, enyē ekō gbe kroko, ni dšee noni Nyoñmo sumo le keke.

§ 182.

Ekrońkrońfemo ní ake-bole le wona ake: edšee noni anyēń eša afe (*non posse peccare*), moń Nyoñmo taoo ake eše neke nagbē ne ní eto ehāle le ye ledientše esuomō na. Ši asań neke krońkrońfemo ne hū edšee ake: aleenō enyē eša efe lo efeń keke (*posse non peccare*), ni kule kleńkleń gbomo le le edsee mokpakpa ni esa edšee mofon hū; edšake eye nakai dšikule eladšee noko ye eša hewo; ši moń noni Nyoñmo to hāle no keke enine šee; — ši wole ake ebe nakai ye Nyoñmo wiemo mli le, ni asań ebe nakai ye nibii fē mli ní wole ye Nyoñmo-dšamo le hewo. Ši moń neke tšutšu krońkrońfemo ne ekpakpa šiši le ni atšō ekpakpa gbe le hū

ni; ši gbomo le ye hegbe, ake etšō gbe `kroko no lo etšō gbe kpakpa le no ye ledientše esuomō le na. Kw. § 196. 197.

§ 183.

Nakai noń nā ke niilē ní ake-bole le hū ye gbomo mli, ake niilē šiši ke nyēmō keke, ni etao tšosemō. Neke tšosemō bońmō ne dši ake: Nyońmō ke koloĩ fē tšō Adam hie, koni ewo amegbei le (1 Mos. 2, 19. 20). Dšeń niilē ye gbomo mli, ši elee. Ši noni Nyońmō ke koloĩ fē tšō Adam hie le, eke-le dšeń ni eyo se; ni ake gbomo wo koloĩ agbei le, gbomo wiemō nyēmō tšō wiemō niilē lo nahomō.

§ 184.

No noń ni ake koloĩ le ba gbomo le hie le, ake-dšie enoyeli-hewale le kpo hū. Etamō koloĩ le kitākamō kele tšōmō, ake amesōmōle, edšake amenontšō dšile ni ameye ešiši.

§ 185.

Koni gbomo hewale agbe šikpoń mū le fē no afā le (§ 180), esa ake eyi šikpoń le no obō ni mei pĩ adše mokome mli. Nohewō le Nyońmō nō nū le n̄māwuiān eko efe yō, ni eke-to yokpemō ke ehe fale dšomō (1 Mos. 1, 28). Nohewō „ni lá kome mli efe gbomei adšaku fē ke-dse, ní amehĩ šikpoń le hie fē“ (Bof. 17, 26) ni gbomo anyē ayi šikpoń le fē no obō, ni eeye enō hū.

Hef. 1. Gbomo le, dšee mei pĩ ni nū ke yō ke bi srōto ko beń (tamō n̄weibofoi le) ni abole tšutšu. Dša moń ake gbomei adesaĩ adšaku mū le fē atšō nanyobō ní atšō lá kome le no abō le (Bof. 17, 26). No moń ni, ke kleńkleń gbomo le gbe ši le, ake-to eša ke sō lo eša-nyōmowō ke fobūsale tšeńemō (alo fomōńeša ke senyiemo) hū ahā gbomei adesaĩ aweku mū le fē ši (§ 198), — ši asa ato kpōmō nyēmogbe ni mā kpōlō botemō ni eke-bote neke lá-nanyobō ne noń no le hū (§ 226).

Hef. 2. Nyońmō to gblāšihile ye esuomō na, dšee beni afe ní eke gbomo tōmō le atšō ešamligbemō šišitō, ši moń eto beni afe ní ake-dšie gbomo dšeńsu, dšeńbā ke Nyońmō-dšamō le kpo (§ 97), — no tō ni Kristo-saneyeli leń kpa ko fēdā ní atšō kpōmō le no asa awo gblāšihile le no aše ekoń le.

§ 186.

Dšeñ ní be mumo (*natura*) le lee ehe ni ehíee ehe. Eye há bonii le fē mli mumo ní yo amemli ní tšuo amemli nii, ni yeo ameno, koni ameye emū le. Nobewo le dšeñ ke emli mumo le teñ tšaä, ni amesasaä lo, totoo amehe, take boni helo sa susuma ní yo emli le. Noyā fē noyā ke nādšiañwō fē nādšiañwō ní aba ekome mli le, ebaä eko le hū mli.

§ 187.

Dšeñ alo *natura* le titri le šikpoñ no dšeñ le abo dšogbañ ní ehī naakpa (1 Mos. 1, 31), ši kēle abo koni edšie ehe kpo, ni gbomo ke etaomo ke enyēmo aka ehe akwe ye he niitšumo mli, ni ehā ená feremo ke-ya emūyeli mli. Nmeneñmene dše neñ nii fē ní ehī le dši fitemo ní gbomo fite ake ní ekole ekwee no ni ehā efe nakai, alo efe he niitšumo foñ ni ekpātā hīe le, alo edši lōmo ní tšō eno ke-ba gbomo no le (1 Mos. 3. 17—19; § 203; Rom. 8, 20; § 205 Hef.).

D. Dše le yibamo ke noyeli.

§ 188.

* Take boni nii fia ní yo le dšeo Tše le mli ke-tšōo Bi le no ye Mumo krkr. mli ke-baä le, nakai noñ ešibile yo (Rom. 11, 36; Hebr. 1, 3). Nyoñmo dšo ehe gbī ní dši gbī kpawo le no le (1 Mos. 2, 2. 3) ke-dše eniitšumoi le fē mli; ešiši dši ake: efō nibii hēi bō, ši efōō nibii ní ebō le amlī niitšumo ke amemli wala ní eke-hāame yibamo ke hietšiemo (Ioh. 5, 17). Noni fataä dšeñbo le he le dši dšeñyibamo, lo dšeñyibamo le tšaä ebō le no.

§ 189.

Asañ soro dšeñyibamo, ni soro dšeñnoyeli. Ene dši ake: Nyoñmo enmēē bonii le ahe ye ameteñ ekomekome lo amefē dale ke ameniitšumo gbefañ, ši moñ Nyoñmo dientše le noñ ekweo fē no ekomekome, ni etšōmoo bonii le amlī beyeli niitšumoi ní noñyē beñ le agbe ke oti le tamō boni

sa ahù ní tše amekōdōg tūtu, kēle dšenbā gbedšianotō le amā ši šinū ni aše dšenbo oti le (§ 172) he kē (1 Mos. 50, 20; Bof. 4, 27, 28; kw. loh. 11, 49—52; Lal. 2, 4).

§ 190.

Eng hewo le Nyoŋmo dšenoyeli le ke ekpōmō he yin ni eto efō ši le tša pepēpe. Gbomo etše ehe ke-dše Nyoŋmo nō moñ, ši Nyoŋmo le, ye ekpōmō he yin ni eto efō ši hewo le, etšee ehe ke-dšee gbomei ahe, noni kule esaame je, moñ eke tšuišime hieogame, eke helo ke mumoñ niikpakpai dšooame (1 Mos. 8, 22; Mat. 5, 45; Bof. 14, 17), ni enyieo enā ke edromō le nō, eke tšosemō ke mlihilei srotōi gbalaā gbomei ke-dšeo fitemō gbei ní amedientše amehala le anō etšooame ke-baā noni hī hā amesusuma yiwalaheremo ke hedšole le nō (Hebr. 12, 11; Rom. 2, 4; 8, 28). Neke eke-feo gbomei fē ekomekome ke amefē boni amedši asafo kome.

E. Nyoŋmo dšenbo ke yibamo ke noyeli nō
hemo-ke-yeli ní sa.

§ 191.

Noni dši kleñkleñ ye neke hemo-ke-yeli ne mli dši ake: woleo leleñ, asañ dšee yin ke wonabu flo keke wōke-dšadšeo ši moñ wōdšeo wōtšui mli wōdšadšeo ye tšuidšurō na ake: nōkpakpa fē nōkpakpa ní yo wōdeñ, alo ana ye wōmli, alo wōnyēo wōfo le, fē dši Nyoŋmo dromokēni soñ keke, ni wōdšadšeo tamō boni wōkatekismo keo le ake: „miheo miyeo ake Nyoŋmo enō migbomotšo... ke gbomotšo henii fē, dfeñmō ke seyomōnii fē ehāmi... ni ekwee mi-sale ní mibe le.“

§ 192.

Noni fata he le dši ake: wōke wōtšui fē ada Nyoŋmo ní dši niikēnii fē hālo le ši boni sa ye neke niikēnii fē ní fa, ni asañ ní saa hāawo le hewo le, ni wōwole ni wōsōmole ni wōbole toi, beni afe ní wōnō gbomotšo ke susuma, hieñmeji ke toji ke henii fē, dfeñmō ke seyomōnii fē, tšu ke we ke niikpakpai fē ye gbomotšo ke susuma gbefañ wōfo he

niitšumo ni wodaĩ ke-hã mo ni hãwo neke nii ne fẽ le suo-
monanii ke enumuyam le. Noni sa fata he le dši ake: woñõ
wohĩe wofõ eno ye nii fẽ mli, ni wotao ehfatamo ye gbo-
motšo ke susuma amane fẽ mli, ni asaĩ ake wohã nii fẽ ni
emãdšewo, amanehũlũo, mišeo, tšosemo, niikpakpaiõ, mi-
gblawo ke-ba enõ.

Kuku ni dši enyo le.

Kpõmo,

alo yiwalaheremo niitšumo le.

Miheo Iesu Kristo, Nyoñmo binu kome ni efo le,
ni dši wo-Nontšo le, miyeo; moni añõle ho ke-dše
Mumo ni he tše le mli, ni oblayo Maria le fole; ni ena
amanehũlũ ye Pontio Pilato yino, ni aseñle, egbo;
ni afũle; ekpleke ši ke-te gbohĩadše, gbĩ ni dši gbĩ
ete le ete ši ekoĩ ke-dše gbohĩ ateni; ete ñwei, ni
eyata ši ye Nyoñmo ni dši Tše Ofe le ninedšurõ
no, dšei eedše eeba ni ehakodšo mei ni hie kãmo
ke mei ni egboi le.

Meni dši no?

Miheo miyeo ake: Iesu Kristo dši anokwale Nyoñmo ni
Tše le fo ye nana, ke anokwa gbomo hũ ni oblayo kroñũ
Maria le fo le, ni le dši mi-Nontšo le, moni kpõmi, gbomo
ni eladše ni eye fo, ni esa ehemi ni edšiemĩ ke-dše ešai fẽ,
ke gbele ke abonsam hewale le mli, ni ene dšee šika ke
dfeteĩ na, ši moĩ ledientše elã kroñkroñ ni dšra wa le, ke ema-
nehũlũ ke gbele, tše eye bem le, na; koni matšo ledientše
enõ, ni mahĩ ešiši ye emanťšeyeli le mli, ni masõmole ye
nana dšale, emũyeli ke hedšole mli: take bo hũ ni ete ši
ke-dše gbele mli, ni ehie kãã ni eyeo maĩtše ke-yašio nana
le. Ene ye mli leleñ!

A. Kpõmọ hīamọ ke-nyẽmọ.

§ 193.

Noni wọkatekismo keọ ake; „Kristo kpõmi, gbomo ni eladše ni eye fo, ni esa chemi ni edšiemí ke-dše ešai fē, ke gbele ke abonsam hewale le mli le“ — tšõọ ake: gbomei adesai fē ke ameteñ mofẽmo hũ, bõni ameyo ke-dše amefomọ le mli le, amekāmọ eša he lómọ ke fobũ le šiši, ni neke amanehũlũ ne mli le kpõmọ hĩaame naakpa.

§ 194.

Efoñ fē efoñ ní yo dše leñ le dši kosoñkosõ kome ni ifètšẽo. Ešamligbemọ (lo atuātšemọ) ní yo dše leñ le boi ye ñwei bofoi aten, ni dšei edše eba gbomei aten hũ.

§ 195.

Ñwei bofoi anukpai aten mokome (*Lucifer* lo kane-alo la-hiẽlo, Ies. 14, 12) damọọ ši ye ehe mlíkpe kã le mli (§ 176), ebule eheweli le ni eke-kwa Nyoñmo, etše atuã ewo Nyoñmo suomọ ke yĩntõ le, ni enõ bofoi krokromei pi efata efitemọ le he (Ioh. 8, 44), ni menemei feọ duñmañtšeyeli ye ešiši (Mat. 12, 25. 26). Ledientše atšeqle Satana (henyelo), Diabolo (*διάβολος* = naflọlo, kw. Hiob 1, 9—11; 2, 4. 5; Luk. 22, 31; Kpodš. 12, 10), Belial (yakanõ“); ebfoi le atšeq Daimonioi. Satan ke ebfoi le ye hewale babao ye dšen foñ le mli (Ioh. 14, 30; 2 Kor. 4, 4; Ef. 2, 2; 6, 12); ši kẹle ameshibile hĩaame hedšole kwrã. Edšake ameladše amekleñ-kleñ anunnyam le, afieame ke-dše amenoyeli ke Nyoñmo hie ni afimoame awo gbohĩadšen, ni amemime nagbẽ gbĩ le no kodšomọ momo ní no ye gbeye fe fē (Mat. 25, 41; Kpodš. 20, 10; Iud. 6; 2 Petr. 2, 4).

Hef. Nyoñmo wiemọ etšõõwọ be ke bọ ni fe, ke he ní abonsam ke ebfoi le gbe eša mli ye; ekole edšake ke atšõowọ tete le, wonañ na. Ši kẹle ebẹ ñwanedšẽ, ake hewõ dši amehẽ-ešamligbemọ le hũ šiši; edšake hewõ tao Nyoñmo, ši etaoọ ledientše ehe efe tamọ Nyoñmo. Hewõ dši eša fē eša šišifã, ni asañ abonsam ke hewõ ka gbomo le hũ (1 Mos. 3, 5), edšake ledientše ke ebfoi le egbe mli.

§ 196.

Año gbomo le ato, ake eke neke efoñ ní yo bofoi aten momo ne aye sane. Egbena dši ake: ekū na ni eye nọ kōnim. No dši ledientše ehewo mlikpe kā le. Sādši ní ake-mā ehie ni ake-kale le dši ekpakpa ke efoñ le tšo le (1 Mos. 2, 9), Nyoñmo kọkọbo le (1 Mos. 2, 17), ke abonsam lakamo (1 Mos. 3, 4. 5) le.

Hef. 1. Ake noni Nyoñmo ke ake: Adam abu Eden trom le he le (1 Mos. 2, 15) tšōo momo, ake taomo foñ ko lo suomo foñ ko ye momo. — Asañ ake Nyoñmo gu noko ake akafe, ni dsee fá efā noko feño le he midšra. Etšōo ake efoñ ko ye momo ni sa ake gbomo ke neke efoñ ne aye sane.

Hef. 2. Nyoñmo hā abonsam kā le gbe, edšake esa ni ehī hū, ake gbomo kpe mli ye ledientše ehewo ye neke kā ne mli. Ni Nyoñmo dientše tete ka gbomo le, ši Nyoñmo ekaa moko ye niifōdši agbefaň (Iak. 1, 13), ši moň, kedši ekaā mo le, bēle dekā ke hegbe etaog enō-hāle, koni eke-da ye kroňkroňfemo mli. Befēbe ni eka moko le, no le ehāale hewale ke nii hū ni eke-aye konim (1 Kor. 10, 13). Ši abonsam le, le ekaā mo ye niifōdši agbefaň. Nyoñmo le nii fē, ena ešamligbemọ, dāni eba mli moň; ši enō kpōmo lo heremo yintō le hū eto eyiň, dāni ato dšen šiši le (Ef. 1, 3—6; § 206).

§ 197.

Gbomo ye neke kā ne nọ konim, bōni dša ke bōni enyē hū, ni enyie neke gbe ní ekọ le nọ, dšikule aše neke kroňkroňfemo ni nyēň eša efe donň (take bofoi kpakpai le. Ši eba, bōni natšōlo le tao le, ake eke sedi foñ dū gbomo tšuiň, ni agbene kleňkleň eša le te nọ bọ noň ni eyaā nọ ye eša fē eša, ni nyie se le mli (Iak. 1, 14. 15; § 127): yo le na, ake tšo le hī hā yeli, ni-eye akono ehā hieñmeii, ni tšo le baā mo tšine ní etšō mo nii (hieñmeii asedi, helo sedi ke sibile le mli hewō, 1 Ioh. 2, 16; § 28); sedi le fo eša le, ni eša le hū fo gbele le.

§ 198.

Neke kleňkleň eša ne niitšumo ke nii ni nyie ese le, dsee kleňkleň gbomo le nọ keke ni eba, ši etšō emli ke eno

eba esešibii fē kwa nọ hū (fomọneša). Eša le mō Adam su le fē take hela lo ebọ. Take bọni gbomo su ni hela fiteọ le tšeņeọ bii hū ye fomọ hewọ le, nakai noń ke Adam su ni eša-hela efitẹ le tšeņe ešešibii fē, ake ameke amefomọ le ena eša ke ešafitemọ le momo (Lal. 51, 7; 1 Mos. 8, 21; Ioh. 3, 6), ni etšuo neke fobū ne take bọni etšu ye Adam mli le (Ef. 2, 3; Rom. 5, 12).

Hef. 1. Helo le šiši ye Nyońmo wiemo le na le dši: gbomo su, bọni eša fitele fē (Ioh. 3, 6), esedi ke hewalei fē ni Nyońmo etoo ye gbomo le mli, ši amedše eša mli ameba le. Ši Mumọ le šiši dši: gbomo he nii fē ni dše Nyońmo nō, lo nii ni Nyońmo hāle tšutšu le ke nii ni eke kpõmọ hāle ehē ekoń le.

Hef. 2. Fomọneša ke kpõmọ he tšõmọ le esaa, ake agbla mli; edšake ekome tšõ ekroko šiši. Kristo dši Adam ni dši enyo le (§ 220—222). Nohewọ le take bọni Adam he eša ke lõmọ le boteọ womli ye gbomo tšo fomọ le hewọ le, nakai noń kē Kristo niitšumo ke dšale ke krońkrońfemọ le hū boteọ womli (Rom. 5, 18, 19; kw. § 275 Hef.) ye ehēfomọ leń.

Hef. 3. Wekuhelai. Weku he ešai. Weku anumnyam ke-hięgble. Moni efoloji le ke gbodšomọ le tšeņeọ le, ameke nii fē hū ni fata gbodšomọ le he tšeņeęle le; nakai noń kē ake eša le tšeņewọ ke nii fē hū ni fata eša le he feọ hāā.

Hef. 4. *Pelagianismus* (ye *Pelagius* ni dši Monako ye Britania afe a. 411 le na ke ake: afo mofemọ ekpakpa ni ehī ke-wula ši hū, tamọ bọni Nyońmo bọ kleńkleń gbomo le; ene hewọ le enyē eye eša nọ kōnim ni eyiwalaheremọ le ye ledientše ehewale le mli. Pelagius nakulo dši Augustinus, Hippo Episkopo lo ngkwelo le, ye Afrika koyigbe. Etao, ake eke etšõmọ le aye Pelagius tšõmọ le nọ. Ši etšõmọ le be Nyońmo wiemo le mli krede ni emli wa. Nohewọ le meikrokomei te ši ni atšegame Semipelagifoi, ni ametšõmọ le kā Augustinus nō le ke Pelagius nō le teń. *Semipelagianismus* ke ake: eye mli leleń, ake Adam ešamligbemọ le nọ eša tšõ ni etaomọ ba gbomei adesai fē mli; ši ebe mli, ake gbomo be hewale, ake etšu nii kpakpai, ši moń eye hewale ke hegbe, ake ehē nōkpakpa mli. Ši gbomo fomọ mli fitemọ le hewọ ledientše ehewale efaa, ake ehe

UNIV. COLLEGE LIBRARY

yiwalaheremo ehā ehe, nohewo le Nyoŋmo hefatamo ke dromo le ní yo Kristo mli le hīaāle dane.

§ 199.

Neke fomōneša ne niitšumoi ke nii ní nyie ese le, wokatékismo le kadiŋ ake: eša ke gbele ke abonsam hewale le, ni gbomei fē tfem kāmŋ enemei amlī. Nii ne šiši dši ake: gbomo nyēñ anŋkwa nōkpakpa le efe, ebe anŋkwa wala le ke anŋkwa heyeli le.

§ 200.

Eša hewale dši ene ake: eša sedi ke taomŋ le tšē šišifā ní kwŋ ni ehe wa naakpa ahū ní tšosemo, kŋkŋbŋ, nyōmŋwŋ, toigblamo, suomŋ ke mōdeñbŋ ko be ni ake-anyē ešišifā le afā lo akū ekpodšiemoi ní yo dfeñmŋ, wiemoi ke niitšumoi fē mli le ana (*non posse non peccare*), ni ake eša hē fē eša hē hāā eša hewale daā moñ fe tšutšu le (§ 138). Ioh. 8, 34.; Rom. 6, 16. 20; 2 Tim. 3, 13.

§ 201.

Nakai noñ kē gbele hū yeŋ mei fē nŋ nontšo, ni moko nyēē enŋ kōnim eye. Gbele dši mligblamo ní gblaā nibii ní fe ekome le atēñ. Nōni gblaā mli le dši eša. Heni eša yo le, dšei gbele yo (Jak. 1, 15; Rom. 6, 23; 1 Kor. 15, 56; Rom. 5, 12). Eša gblaā gbomo mumŋ ke Nyoŋmo mumŋ ní dši wala ke heremo fē bu le teñ; ene dši mumŋñ gbele le ni ke adšieele ke-yaa ye be ne mli le, eetšŋ nanŋ gbele lo gbele ní dši enyo le. Ši eša gblaā gbomotšo ke susuma hū mli, ni ehāā gbomotšogbele ba. Edšake eša hewo le gbomo susuma ke Nyoŋmo mli gbla, ni susuma fe gbedē, ake enyēē egbomotšo le mli emŋ ke-yaā nanŋ doññ.

Hef. Noni fata gbomotšo gbele le he hū dši: helai ke pīmŋ ke hedšramŋ babao ní anyēñ akane, ní yeŋ gbomotšo le. Hela fē hela dši gbele-boñmŋ, ni wošihile fē dši gbele ní kā nŋ ke-yaši wogbele-gbī.

§ 202.

Nagbē le wohe eša le kewo eba abonsam hewale le šiši hū. Eša hewo le dšē le tšē ehe ke-dšē Nyoŋmo nŋ,

ni eba abonsam šiši (Ef. 2, 2), edšake Nyoñmo nõ toigbele fẽ toigbele dši abonsam toibõ. Ene hewõ hũ ni atšegle dše neñ lumõ le (Ioh. 14, 30; Ef. 6, 12) ke dše neñ nyoñmo tete (2 Kor. 4, 4), ni mofẽmõ ní feõ eša le, dši abonsam bi (Ioh. 8, 44; 1 Ioh. 3, 8; Kpodš. 12, 9). Abonsam hewale ní eye ye wonõ le dši ake kleñklẽn le: elakaã ni egblaãwõ ke-yaã eša mli, ni wõ le, ye wodientše wõhewale na le, wonyẽn ena wokũ (Mat. 13, 19; 2 Kor. 4, 4; kw. 1 Mos. 3, 4—6; 1 Kron. 21, 1; Mat. 16, 23; Ioh. 13, 2; Bof. 5, 3; Mat. 13, 39; Ef. 2, 2); ni noni dši enyo le: eflõõ wõna ehãã Nyoñmo ye wõhe ešai le ahewõ, ni etaoõ ake Nyoñmo abuwõ fõ ye dšale na, boni ebule fõ momõ le (Hiob 1, 9; Sak. 3, 1; Luk. 22, 31; Kpodš. 12, 10).

§ 203.

Ake ní dšensu ke mumõ tša pepẽpe (§ 186) hewõ le fitemõ ní eša ke-ba gbomei adesai amlĩ le, fite šikpoñ le nõ su naakpa hũ. Neke dšẽn su fitemõ ni hienmeitše naã faññ ne dše Nyoñmo lõmõ ní eke-gblaã gbomo ní hĩõ dše neñ le toi le mli tšutšu (1 Mos. 3, 17—19; Rom. 8, 19—22; § 205 Hef.) eba, esa ake etšõ amamfõ ke olenle nõ hũ, edšake gbomo ní sa ake eye nõ ni etšõse le (§ 180. 186) ladše ebewale ye eša mli ni enyẽn efe nakai doññ.

§ 204 a.

Ake ní Nyoñmo bõ eniibonii le fẽ ehã hedšole ni esumõõ, ake meikomei aladše (2 Petr. 3, 9), ši mei fẽ atšõ tšakemõ mli moñ, hewõ le ñwei bõfoi ní gbe ši dši mei ní nyẽ yiwalaheremõ amẽhe kule esa eko etoame hũ. Ši amẽ le, Nmãle kroñkroñ tšõame hefẽhe ake amegbe nanõ fõbũ mli ni walaheremõ ko be (§ 195), hewõ le eye faññ ake amenyẽn amẽhe. Ene tšõowõ ake: amẽšigbemõ dše ametšuiñ suomõ ní wadše kwrã leñ ni efitẽ amesu ní ehĩ samõ doññ. Ekole noni hã efe neke le dši ake: dšee noko lakaame ke-te eša

mli, ši amedientše ameto ameyiñ amėši ametšitši ke-fo eša ke-dše amedientše amemli.

§ 204 b.

Ši esoro gbomo sane. Eši ni egbe ye eša mli le da moñ, ši kēle enyēo yiwalaheremo eheo. Neke nyēmo ne mää ene no, ake eša ni alakale ni eyafe le wo Nyoñmo subań ni yo emli le duń ni egbođšo moń, ši kēle efiteko ni alakodše kwrākwrā (1 Mos. 9, 6; Iak. 3, 9; Bof. 17, 28, 29).

Hef. 1. Gbomo le, dšee ledientše eto eyiñ eši etšitši ke fo eša ke-dše ledientše emli, tamo bõni abonsam fe le, ši moń edši noko kpoń ni tšõ lakamo no ke-dše kpono ke-ba emli. Eye mli ake esa ake etšio na, ni kule eenyē na etši hũ ni efeñ. Eša edođoo esu fē ni eši ebo ye mli moń, ši ledientše etšõko eša ke-gbeko na. Noko ye emli lolo ni ke eša taā na, ni esumoo eša, egblaā gbomo ke-dšeo he, ekodšoo ye hewo, no dši gbomo heniilē, Rom. 7, 15—25. Gbomo tšui sumoo Nyoñmo ke Nyoñmo-dšamo le noń, ši kēle hietšõmo ko ye emli ni taoo Nyoñmo ni enāa hedšomõ ko ke-yaši beyino ni edšoo ehe ye Nyoñmo mli. Noni enyo le fē damoo no dši Nyoñmo subań ni yo womli ni ehāa wõheniilē kwaā eša, ni wõhie hũ tšõo Nyoñmo ni wõyo esubań le nanyobo le. Neke hietšõmo ne tšõo ake gbomo anyē yiwalaheremo ehe, edšake ke hõmo ye lolo le, etšõo ake anyēo nii aye.

Hef. 2. Keđši wõke ake gbomo anyē yiwalaheremo ehe le, bēle wõkee ake eehā ahere eyiwala alo anyē eno. Eenyē ewadše etšui (§ 285) ekpoo eyiwala ni ahere le, ni eke ene ahā nyēmo ni anyē ahere eyiwala le ni ehe le aladšele, tamõ šišidšē kpākpa ni Satan ke atuātšēmo boi le.

§ 205.

Take bõni gbomo hieo etšutšu anumnyam kadimoj lolo ye ešigbemo se tete le (kw. 1 Mos. 9, 1, 2), nakai noń šikpoń no su anumnyam ni ake bo le elakodše ke-gbeko na dši no. Ekāa he edšadšeo Nyoñmo nālē, emlihile ke ehewale he sane, ni etamo nũbu hieñmei ni dšomõ ni Nyoñmo ke-dšõo gbomei le fē dšeo mli ni etāa gbikogbiko, Lal. 19, 2, 3; Rom. 1, 20; 1 Mos. 8, 22; Mat. 5, 45; Bof. 14, 17.

Hef. Hietšõmõ ní yõ gbomei atšuiã le tšio ehe ye ši-kpoñ nõ su ní lee ehe le fẽ hũ mli. Ni take bõni gbomo hewõ ní musu ke fitemõ ba šikpoñ nõ su le nõ le, nakai noñ gbomo le aadšie musu ke fitemõ ke-adše nõ. koni ena gbomo wõse anumnyam le eko, Rom. 8, 19 — 22.

B. Kpõmõ le samõ-ke-tõ.

§ 206.

Nyoñmo tšõ edromõ ní be hũsũ le ke emusuñtšõle ní anyẽñ ana šiši le na, eto eyiñ ke-dše nano (Ef. 1, 3—6), ake eke ebi kome ní efo le akpõ gbomei le, ni nohewõ le amrõ pe ní amegbe eša le mli le, eboĩ neke kpõmõ ne samõ-ke-tõ ní tšõõ kpãnmõ momo le fẽ mli take kosoñ-kosõ le.

Hef. Walaheremõ le nyẽẽ aba, dša afii 4000 samõ-ke-tõ eho dã; edšake dsa ake gbomo le asale walaheremõ le, ni walaheremõ le hũ asa ato gbomo le hũ asa ato gbomo le. — Take bõni wala fẽ wala ní yõ nibii ní abõ le amlĩ le dšõõ šišifã mli baã afofro ke-tšõ yibii le anõ le, nakai noñ kẽ eñã walaheremõ le hũ. — Ni asañ: take bõni gbomo le tšõ esuomõ ke halamõ flo le na ñõ ehe ehã eša le, nakai noñ kẽ esa, ake emõ walaheremõ le mli ye ehalamõ flo le na hũ, edšake anyẽẽ anõ-hãle ye hewale na. Ni asañ: koni enyẽ emõ mli ni esumõ neke hũ le, esa ake atšie eša he niilẽ ke kpõmõ taomo le hũ naakpa. Ši sro gbẽ, no nõ ní ludafõi le tšõ, sro noni wõndšaloĩ le tšõ nõ hũ, ní amená le.

§ 207.

Nyoñmo hã dšeñmãdši le nyie amedientšẽ amegbei le anõ (Bof. 14, 16; 17, 26. 27), koni amele ake gbomõ nyẽñ ešẽ walaheremõ ke hedšõle le he ye ledientšẽ eniilẽ lo ehewale na, ni esaame ye neke šilõkomo gbe ne nõ eto kpõmõ le; ehala Abraham ke esešibii le ake mañ ehã ledientšẽ ehe, amemli esa walaheremõ eto ye gbe tromõ nõ ni egbe na. Asa ato, ake neke mañ ne atšõ ekpodšiemoi le fẽ hieło hã samõ-ke-tõ be le ke walaheremõ ní agbe na le he mlidamõlõ hã mãdši fẽ k'wa (ake osofõi-amantšeyeli le) 1 Mos.

22, 18; 2 Mos. 19, 6; Ioh. 4, 22. Nii ni ake sa walaheremo le ato dši mla ke šiwō.

§ 208.

Walaheremo ni baba le he šiwō le boi ke kleiklei sanekpakpa (Proteevangelio) le momo ye Paradeiso mli (1 Mos. 3, 15), dsei ekā no ke-dše, ni ebafe faññ fe tšutšu le ye Abraham seši le no (1 Mos. 12, 3; kw. 22, 18; 26, 4; 28, 14) ke Iuda akutšo le (1 Mos. 49, 8—10) ke Dawid weku le no (2 Sam. 7, 16).

§ 209.

Awō ši ye walaherelo ni baba le fomō hewō ake: oblayo ko (Ies. 7, 14) ni dše Dawid weku ni egbodšo le mli le (Ies. 11, 1. 2) afole ye Betlehem (Mika 5, 1).

§ 210.

Ekpodšiemō be le hewō le, Iakob beni ebagbo le gba ake: eeba dāni adšie mantšetšo le ke-dše Iuda deñ (1 Mos. 49, 8—10); gbalō Daniel ke ake: eeba otšii (afii 7 otšii) 70 (no dši afii 490) ye be ni afā, ake aba-mā Ierusalem ekoñ le se (Dan. 9, 24); Maleaki ke Hagai hū gba ake: eeba, beni Nyoñmo solemotšu ni dši enyo le mää ši lolo le, Mal. 3, 1; Hag. 2, 8. 10.

§ 211.

Kpōlō le dšeñ su (fomōsu) ke egbei le ahewō le agba ake: anōkwa gbomo (1 Mos. 3, 15; 12, 3; 49, 8; 2 Sam. 7, 16; Ies. 7, 14 k. n.) ke anōkwa Nyoñmo hū dšile. Atšeole ake Imanuel, ešiši dši: „Nyoñmo ke wo“, no dši: Nyoñmo ke gbomo (Ies. 9, 6); Iehowa Zidkēnu, ešiši dši: Iehowa ni dši wōdšale le (Ier. 23, 6); mo kpodšē ni dšeo nano le (Mika 5, 1) k. n.

§ 212.

Mesia gbena-niitšumō le hewō le agba ake: efe gbalō tamō Mose (5 Mos. 18, 18. 19) ke osofonukpa tamō Melkisedek (Lal. 110, 4) ke mañtše tamō Dawid (Lal. 110,

1—3), ni ake hienyielọ tamọ Elia, asa egbe ọe ato (Ies. 40, 3; Mal. 3, 1).

§ 213.

Edşenşihile ọe hewọ ọe agba ake: etşo ohia ke heşibā ke hefeoyeli ke hiegebele, ke amanehulū ke gbele (Zak. 9, 9; 11, 12. 13; Ies. 53; Lal. 22; Ies. 50, 6) mli ke-ate şitē (Lal. 16, 10) ke nano anumnyam ọe (Ies. 53, 12; Lal. 110; Lal. 2) mli.

§ 214.

Neke şiwōi ne nı yo wiemo ke tşōmo mli ọe amasei ọe gbafe kroko nyieo, no dşi okadii (*symbola*) ke niifemomii, ni anaā ye Israel sādşi ọe fē mli. Nomei dşi susumailo *tipoi*: nibii nı asa ato ye Israelbii ọe ateñ, gbedşiangtō, alo gbomei nı tşu niitşumoi komei, alo nibii nı Nyoñmo efe ye ameteñ. Nyoñmo ke neke nibii ne tşo yiwalaheremo boboni esa no kpodşiemọ yino komekome ọe ni esa ekadi yiwalaheremonii anagbē ọe.

Hef. Yiwalaheremo samọ-ke-tō ọe ke yiwalaheremo nagbē ọe dşi nōkome, tşe eko nyie eko se (take boni atrakpei lo aofro ke yibii yo ọe), ni edşe yintō kome mli ni Mumọ kome ye emli hewọ ọe yiwalaheremo nagbē ọe ye eboimọ ọe mli moñ. No nı ake tipoi lo susumailo taoo atşo dşi: kleñkleñ ọe: ametşōmo mei ayi ke-ya yiwalaheremo nı baba ọe he nı emū nı ameyeko ọe ate hietşere şi ye gbomei amli ye yiwalaheremo nı eye emū nı baba ọe he. Ni noni dşi enyo ọe: amedşi nii nı akemōo mli dā ye yiwalaheremo nı eye emū nı baba ọe mli nii kpakpai ọe ahewọ ọe nādşiantō.

§ 215.

Kpāimọ momo leñ hefēhe nı Nyoñmo gbomo ko ke Nyoñmo hewale hā Nyoñmo mañtşeyeli ọe heşidşiemọ ọe te no ọe, nakai gbomo ọe dşi eyino ọe ke egbefań ke ehewale na ọe okadi hū hā mo nı nyoñmoyeli fale ọe fē hiọ emli ye gbomotşo su mli (Kol. 2, 9) nı dşi moni gbeo nibii fē na ke-wula şi ọe. — Nakai noñ sādşi ọe hū nı he dşra hā Nyoñmo mañtşeyeli ọe heşidşiemọ ọe dşi okadii hā nakai niifemonii ọe nı agbe yiwalaheremo ọe na ye amemli ọe.

Hef. Okadi-gbomei titri dşi: Adam (Rom. 5, 14) noni

dši gbomei fê tše ni le dši Kristo ní dši Adam ní dši enyo le ke dšeh hē le šišidšelo le okadi; Melkisedek (Lal. 110, 4; Hebr. 7) dši Kristo ní dši osofo ke mañtše šikome le okadi. Iosef tšō hešibā ke amanehulū mli ke-te wō ke anumnyam mli, ni etšō yiwalaherelo ehā enyemimei le ke mei pi, — nakai noñ Kristo; take boni Iosef nyemimei nyele, ni amewale yi, kēle etšgame ke-ba emasei, ni ehēre ameyiwala, ni enaame mōbo le, — nakai noñ Kristo feo. Mose (5 Mos. 18, 18. 19) dši mañ kpōlo ke Kpānmō momo le šišitolō. Iosua (Hebr. 4, 8—10) ní hīe Iesu gbei le dši ehe okadi, boni le hū ekewo yaā nang hedšole šikpoñ le no le. Dawid (Lal. 2 ke 110) tšōo, boni Kristo aye kōnim ni etšō mañtše. Salomo (2 Sam. 7, 12—15) tšōo boni Iesu dši nang hedšole lumō ní mā nang solemotšu ye Mumō kroñkroñ le mli (loh, 2, 19; 4, 23). Iona (Mat. 12, 40) dši Kristo šitē le okadi.

Okadi sādši itri dši: Isaak afoleşā (Hebr. 11, 19) ake tše le bñtkome le afoleşā le okadi. Onufu le nowomō ye nā le no (loh. 3, 14) ake Kristo señmotšo le nowomō le okadi; Israelbii ní dši halamō mañ le ahešibā ke anumnyam, amanehulū, tai ke kōnimyeli k. n.

§ 216.

Nakai noñ hū Kpānmō momo le Teokratia (Nyoñmo-no-yeli) he samo-ke-tō ni ake-sa Nyoñmo mañtšeyeli le ato le, ke gbedšianotōnii le dši okadii. Amemli ni titri dši: Teokratia noyeli ke gbaloi aniitšumō, osofoi aniitšumō ke mañtšemei aniitšmō, ni Nyoñmo-dšamo niitšumo le fē yo nomei amlī.

§ 217.

Kpānmō momo le mli Nyoñmo-dšamo le fē kwa dši okadii (Kol. 2, 16. 17; Hebr. 10, 1), titri le afoleşā ní dši dšamo le fē tehsane le. Ehā mo ní sā afole le ešaiifa moñ (3 Mos. 17, 11; Hebr. 9, 22), tšebēle ebe hewale ye ledientše emli (Hebr. 10, 4); ši edši Kristo he afoleşā le susuma ke okadi keke, ni hewale ní be emli le (Hebr. 10, 1—4) hā gbōmei feo afole ní hī ke-wula ši le.

Hef. Kpānmō momo mli Nyoñmo-dšamo he mla le ladše ešiši ke ehewale amrō pe ní nibii ní efe he okadi ke

susuma le ba ye Kristo mli anọkwale mli le. Mla ne sefọ dši enagbē ke mlibā le noñ.

§ 218.

Mla le bahọ šiwō le ke emlibā le teñ (Rom. 5, 20), ake išoselo ke-yaā Kristo ñō (Gal. 3, 24). Añō mla le ahā, koni ake-le eša ke fọbu, ni ake hā mei le ahie atšē ni amefe kpõmọ le. Nakai dšenbā he mla ke Nyoñmo-dšamo he mla ke mañsane he mla fē yo. Mla mū le fē šie Nyoñmo kroñkroñfemọ ke gbomo ešafemọ ye esamọ-ke-tō fē (hedšū, hetšumo, afolei k. n.) mli, etšō faññ ake eša gbla Nyoñmo ke gbomo mli, ni enō šihile ke dšenbā fē ke amehe nii ni dši fomọ, hela ke gbele, niyenii ke numọ, niitšumo hedšole, wo ke hietšē fē eto eša he lōmọ ke kpõmọ he hie-
nọkāmọ le šiši.

D. Kpõlo le gbena.

§ 219.

Kpõlo niitšumo dši ake: „ekpõwo gbomei ní wọ-ladše ni woye fọ ke-dše ešai fē ke gbele ke abon-sam bewale le mli, koui wotšomọ ledientše enō, ni wohi ešiši ye emanťseyeli le mli, ni wosomole ye nanọ dšale, emūyeli ke hedšole mli.“

§ 220.

Take bõni kleñkleñ Adam le hewọ ni eša ke gbele ke fọbu eba gbomei fē nọ le, nakai noñ kē dša, ake kpõlo ní dši Adam ní dši enyo le (Rom. 5, 14; 1 Kor. 15, 45) hewọ le ni dšale, wala ke nanọ hedšole aba gbomei adesai fia kwa nọ (Rom. 5, 18. 19; § 198, Hef. 2).

§ 221.

Adam ní dši kleñkleñmo le ye niitšumo kome pe, no dši niitšumo ní eke noko ba dšen (*positive*). Kw. § 180—185. Ši Adam ní dši enyo le ye niitšumoi enyo, no dši niitšumo ní eke dšie noko ye gbe teñ (*negative*) ke niitšumo ní eke noko ba dšen (*positive*). Dša ake edšieo

eša ke fitemo fē ní ba dše leñ ye Adam ní dsi kleñkleñmo le hewo le, ni asañ eke nii kpakpai fē ní naa aba ye Adam, kleñkleñmo le hewo le aba nyoñlo. Dša ake etšio gbe ke kpodšiemō foñ ní beni ako le, eke mei le te gbele ke fitemo mli le, ni gbe ke kpodšiemō ní Nyoñmo sumo, ši gbomei eši le, noni kule ke mei le aya nano kroñkroñfemo ke nano hedšole le mli le, edša ake adše ako ekoñ ke-ya enagbē hile ke šiwulamo le mli.

§ 222.

Beni afe ní atši neke gbe ke kpodšiemō ne le, bēle dša ake kpōlo le adamo wonādšiañ ye anokwale mli, ni ena gbele ke fobu ye wonādšiañ, koni woye wohe ke-dše gbele ke fobu mli (2 Kor. 5, 21); — ni beni afe ni eto ni edše gbe ke kpodšiemō ní Nyoñmo sumo, ni gbomei eši le, dša ake ekewo abote ewala nanyobo le mli, koni wohū woše neke hile ke šiwulamo, noni eše he le he (Ef. 2, 5. 6). Nohewo le Kristo ke emanehulū ke egbele le gbe gbe ke kpodšiemō foñ le he niitšumo le na; ši ewala le ke ešitē ke enweiyā le eke gbe gbe ke kpodšiemō ní Nyoñmo sumo, ni gbomei eši le na.

E. No mo ní Kpōlo le dši.

§ 223.

Ši dša ake kpōlo le, beni afe ní enyē neke niitšumo ne na agbe pepēpe le, edši anokwa Nyoñmo ke anokwa gbomo fē šikome; ni nakai wokatekismo hū tšōowo ake: wo-Nontšo „Iesu Kristo dši anokwa Nyoñmo ní Tše le fo ye nano, ke anokwa gbomo hū ní oblayo Maria le fole.“

§ 224.

Dša ake kpōlo le dši anokwa Nyoñmo, koni emanehulū ke egbele ni eke-damo wonādšiañ le, abī nano hewale ke nano dšrawale, ni ebo gbomei adesai ahe ešai ke nano fobu ni ká amenō le no, — edšake Nyoñmo nō hū ni (Lal. 49, 8. 9; Ies. 45, 17; Hebr. 9, 12. 14); — ni koni etšō Nyoñ-

moyeli yimo le fẽ ní hĩo ši ye egbomotšo su mli le nõ, ena hewale ni eke-ye eša, gbele ke abonsam nõ kõnim, ni eke nibii fẽ aba amenagbẽ hile ke šiwulamo le mli ke-yaši nano. (Kw. § 221. 222.)

§ 225.

Odaseyeli ní tšõwo ake nano wiemo le mli Nyoñmo-yeli yimo le fẽ hĩo ši ye gbomo Iesu le mli, dši enemei:

1) Mesia le he gbalei ní yo Kpãmo momo le mli (§ 211) ke Iohane baptisilo le, odaseyeli (Ioh. 1, 27. 29. 30);

2) Iesu wiemoi ní moko nyẽn na akũ, ni eke-tšõ nomei anõ etšõ faññ eke le dši nano wala, nano hewale, ni eyo hefẽhe amrõ, eyo Nyoñmo anumnyam, ni eke tše ye egbo pe le (Ioh. 8, 58; 17, 5; Mat. 28, 18; 18, 20; 28, 20; Ioh. 5, 22. 23. 26; Ioh. 14, 9; 12, 45; Ioh. 10, 30; Mat. 26, 63; Ioh. 5, 18; 10, 31);

3) Tše le odase ní dše ùwei, eye odase ye Iesu baptisimo le (Mat. 3, 17) ke enumnyam le kpodšiemõ ye goñ le nõ le he (Mat. 17, 5) ake ebi dšile; ni asañ etšõ nakpenii ke okadii le anõ etšõ ake le dši, moni tšule le, ni eke ešitẽ le ke eñweiyã le soo etšõmo le ke enitšumõ le ana le (Ioh. 14, 11; 5, 36. 37);

4) ekaselõ adase ni ameye ye ehewõ, edšake amenale ke amehicñmeti ni amenu ewiemõ ke ameto, ni asañ hũ Mumõ kroñkroñ le ke ela le tšo ameno le; Ioh. 1, 14; 2 Petr. 1, 16. 17; 1 Ioh. 1, 1—3; Rom. 9, 5; Kol. 2, 9; 2 Kor. 5, 19; 1 Ioh. 5; 20; k. n.

5) Mumõ kroñkroñ le odase ní wõna faññ ye tšakemo ní Iesu wiemo le tšakeõ dše le, ke wala ke hedšole ní ba afii ohai abõ heyelilo fẽ mli le mli (Rom. 1, 4) le.

§ 226.

Asañ dša ake kpõlo le atšõ anõkwa gbomo hũ, koni ekewõ abo nanyo, koni etšõ helo ke lá ekomefemo le mli enyẽ ena amanehũlũ, ni egbo ye wonãdšian (Hebr. 2, 14. 15),

ni ekewo ni dsi egbomotšo henii le (kw. § 222) aše hile ke šiwulamo le he; edšake le dsi woyitšo ke wotatše le (Ef. 1, 22; 4, 10; Hebr. 2, 10). — Ši kèle dša ake eša ko be ehe hū (Hebr. 7, 26. 27), koni enyē ekpātā woghe ešai le ahewo; ni asaŋ ake edšie ehe kpo kē ye eša helo su le mli (Rom. 8, 3), (ešiši dsi: eñō gbedemo ni yo gbomei amli ke-dše beyino noni amefe eša le efō eno), koni edše gbe ke kpodšiemō hē šiši le adše, heni gbe ke kpodšiemō momo le ladše gbe ye le (Hebr. 2, 17. 18; 4, 15).

§ 227.

Ake Kristo dsi anokwa gbomo leleŋ, take boni woyog le, no le etaoo šišitšōmō. Yō ko foŋe ake gbeke fufōō, efere ni eda take gbeke kroko, hōmō ke kumai yeole, ena hedšramo, amanehūlū ke gbele (Fil. 2, 7). Ši ledientše ke edšenbā kroŋkroŋ fē yeo odase, ake gbomo dšile moŋ; ši srole, sro gbomei krokomei hū, edšake eša ko be emli kwrā (loh. 8, 46; 1 Petr. 2, 21).

§ 228.

Ake sui enyo ni yo Kristo mli, gbomo Nyoŋmo nō le, fe nō kome pe ye mo kome mli ni adšaa mli ni asaŋ anyēŋ mli adša. Ši neke sui enyo ne bo wala nanyobo pepēpe; edšake amefe mo kome, edšake „mi“ kome pe eyoŋ. Nofēno ni feo su kome le feo su kroko le hū. Keđši ekome ye hewale le, ekroko le hū nakai noŋ; ke ekome hie kā le, ekroko le hū hie kää (*communicatio idiomatum*).

§ 229.

Neke sui enyo ekomefemo ye Nyoŋmogbomo kome le mli ne dsi anokwa ke nano-ekomefemo ni anyēŋ afene le. Amrō pe ni neke ekomefemo ne afō kule, woŋe Nyoŋmo nanyobo ni tšō Kristo sui enyo le no ba le, afene hū, ni nofēno ni Kristo efe ehāwo le, afe yaka.

Hef. Gbomei ke Nyoŋmo nanyobo le dsi no gbomo ke Nyoŋmo nanyobo tšutšu ni Kristo tšōo ke-hieo ye ledientše emli, no mli ni ehere wo hū ke-ba beni fe se

le. Kpòlọ le Nyońmoglobomofemọ le dši wọke Nyońmo teńńò. Kristo Nyońmo dšeńsu ke gbomo dšeńsu agbla mli dšikule Nyońmo ke gbomei aten hũ gbla ekoń; wọ-tómọ ke amane dšatšu tšimọ mũ le fē ní Kristo here ye woyiteń ni enò-fò enọ (lo etere) ake woyitšo ke mlidamọlọ le, akpalẹ alu wonọ ekoń ni eekpotowo (kw. § 226).

F. Kristo niitšumọi ete le.

§ 230.

Take boni yiwalaheremọ sanọ-ke-tò ní yo Kpāńmọ momo le mli le ká Theokratia (Nyońmo-nyeli) niitšumọi ete (§ 216) le nọ le, nakai noń yiwalaheremọ nagbē le hũ akā nakai niitšumọi ete le noń nọ. Nibii ní atšò gbalọi, osofo-nukpai ke mańtšemei anọ atšu ye gbomo gbedemọ ke fáfáfā-yeli mli ye Kpāńmọ momo le mli le, edša ake Mesia le atšò emųyeli nọ atšu neke niitšumọi ete le fē, ni egbe nibii fē na ke-wula ši.

Hef. Nyońmo tše gbalọi le, ni ameniitšumọ ye Kp. M. le mli dši ake: ameatšò mań le nii (amewo nā, amebo kọkọ, amegbla mei atoi, amešedše mei ami) ye Nyońmo gbei amlí. Ši osofo niitšumọ dši kpātāmọ ke mań le hāmọ; le dši mlidamọlọ ye Nyońmo ke gbomei aten; ake ni le dši gbome anādšiańdamọlọ hewọ le enò afole ke faikpamọ ehā Nyońmo, ni ake ní le dši Nyońmo nādšiańdamọlọ hewọ le enò dromọ, ešaifa ke dšomọ ke-dše Nyońmo deń ke bahā mań le (§ 158). Mańtše le, esa ake eye Nyońmo mań le nọ, ebu he ni eba yi, ši Nyońmo mańtšeyeli le henyelọi le anọ eye kōnim ni egbla ametoi.

§ 231.

Kpòlọ le gbalọ niitšumọ le dši etšòmọniitšumọ ní eke-gble Nyońmo yińtò ke edromọ suomọ mũ le fē ní eke-to wọheremọ le na (boni wonyē mli womọ ye bie, heni wonyieọ ye hemọ-ke-yeli na lolo, ni dšee ye niinamọ mli le) Luk. 4, 18. 19. Neke Nyońmo heremọ-yińtò le samọ ke tò le keke Kp. M. leń mla le ke gbalọi le nyē tšò, nohewọ le ametšomọ le ehĩ ke-wulaa ši; ši Kristo ní gbe mla le ke

gbaloi le ana ye neke gbefan ne hũn (Mat. 5, 17. 18). Ni noni eke-wiemoi tšõ le, no non etšõ ešihile ke edšenba le mli, ni eke-to Kristofoi adšenbã le he okadi ní hĩ ke-wula ši. 1 Petr. 2, 21.

Hef. Ši dšee noni Kristo dientše tšõ, beni eyo šikpon le no le keke dši etšõmo-niitšumo, ši moñ nibii fẽ ní ehã ebfoi dšadšeo tšõ le (Ioh. 16, 12. 13; — 14, 26; Luk. 10, 16; 2 Kor. 5, 20) ke nołšõ ní eke ewiemo ke emumo le nõ-hã esafo le fẽ dane hũ le (kw. § 270), Nohewo ni agbeko egbalo-niitšumo le na, beni ete ñwei le; ši moñ eyaã no ke-yašio beyino ní tšõmo hlaa moko doñ le (kw. § 252).

§ 232.

Kristo osofo-niitšumo dši ekpātāmo niitšumo le (Hebr. 2, 17; 4, 14. 15; 10, 21). Ake ní mlidamolo dšile ye woke Nyoñmo teñ hewo le, ewo noni gblawo ke Nyoñmo teñ ke-te (Kol. 2, 14; 1 Petr. 2, 24), ledientše ewo wonyõmo ní wobie le, ni wonyõtõmoi le eñõ-fõ ledientše eno. Noni Kp. M. leñ osofonukpa le fe da afi ši kome (Hebr. 9, 11. 12) ní dši mañ le fẽ he ešai afole le (Hebr. 10, 4), ye kpātāmo gbĩ wulu le no ní yee emũ, ši susumã ke okadi keke dši; edšake ledientše le gbedelo ke ešafelo dšile hewo le (Hebr. 5, 1—3; 7, 27. 28; 10, 4) — no ni Kristo fe ši kome ke-wula ši kwrã ye be fale le mli (Hebr. 9, 11. 12), ake eñõ ledientše ehe ešã afole ní hie nanyo dšrawale ehã dšeiñ mü le fẽ ye amehe ešai le ahewo (1 Ioh. 2, 1. 2; § 234).

§ 233.

Kristo kpātāmo niitšumo le atšeo ake nãdšiañtõ ní mo too nãdšiañ ehãã mokroko (*satisfactio vicaria*), edšake no eke-gbe mla le taomõnii le ana ehawo. Ši ake ní mla le taomõnii ní etaoq ye ešafelo deñ le dši taomõnii enyo hewo le, esa ake nãdšiañtõ le afe nta hũ. Kristo ke ešihile ke dšenbã kronkron le bo mla le ní aňõ-hãã ye ehewo, ši wo moñ wõhewo aňõ-hã le toi ke-wula ši kwrã, ni beni fe ní noni sa ake wõfeg, ši wõdientše wõhe ní waa ke ešafeloi

ní wɔd̄ši le hewɔ ní wɔnyɛ̄ē wɔfe le (*obedientia activa*), efe hāwɔ ne (Gal. 4, 4. 5; Fil. 2, 8; Rom. 5, 18. 19; Mat. 5, 17. 18); — egbele le eke-n̄ō lómɔ ní mla le n̄ō-lómɔ notólo le ef̄ō ledient̄se ní eša be ehe le nɔ, ni eke-na p̄imɔi ní kule sa ake ake-p̄iowɔ ye wɔhe ešai ní wɔnyɛ̄n̄ wokpātā ye amehe, mi asān̄ wɔnyɛ̄n̄ amehe nyómɔ wɔwo, ši nanɔ fɔbu keke wɔke-sa le ahewɔ (*obedientia passiva*) (Ies. 53, 4. 5; 1 Petr. 2, 24; 3, 18; Gal. 3, 13; kw. § 135) le.

§ 234.

Ši kēle ake Kristo kpātāmɔ gbele le gbeko esofonukpa-niit̄sumɔ le na kwra; ši mōn̄ ekāā he gb̄iabɔ ní ešafelɔi ní taoɔ kpātāmɔ lo ní anyēame akpātā le yɔ. Ke-d̄še no be le mli ní awo Kristo ke-te nanɔ anumnyam ninedšur̄o nɔ le, eke esofonukpa-faikpamɔ le damoo mli hāawɔ, ni etšuo Mumɔ krōnkrōn̄ le, koni en̄ō Kristo amaneh̄ulū ke gbele mli nibii kpakpai ehāwɔ ye Sakramentoi krōnkrōi le aml̄i, koni ametšómɔ won̄o (§ 262). Hebr. 7, 24. 25; 8, 1. 2; 9, 24; Rom. 8, 34; 1 Ioh. 2, 1. 2.

§ 235.

Kp̄olo le mānt̄še-niit̄sumɔ le d̄ši emant̄šeyeli le ši-šit̄o, hewalew̄o, hebū, yibamɔ, feremɔ ke nagbē (Lal. 110, 1—3; § 212; Lal. 2; Luk. 1, 32. 33; Ef. 1, 20—23). Etšul̄osu ke hešiba šihile ke amaneh̄ulū ní kwɔ naakpa babao ke ahorabɔ gbele mli tete le, mānt̄še d̄šile kē (Ioh. 18, 37), ni emant̄še anumnyam le d̄šieɔ ehe kpo ye ehewale le mli ye gbomei atšuii ke d̄šēn̄ii ahewalei le anɔ. Ši ešit̄e le ke en̄weiya le mli le en̄ō etšul̄osu le ef̄ō ši, ni agbene eta ši ye hewale le ninedšur̄o nɔ ake mānt̄še, ehenyelɔi fē anɔ k̄onimyelɔ (tamɔ Dawid ke Sālomo ye Kp. M. le mli), emant̄šeyeli mli bii le adšomph̄alo ke hedšoleh̄alo, h̄iek̄alɔi ke gboh̄i akodšolo, moni ke ehewale ní fe fē n̄o nibii fē kwa ke-ya nagbē hile ke-šiwulamɔ le nɔ le (Mat. 28, 18).

Hefatamq.

Kristo he ni eto yiwalaheremo ye ledientše emli le; agbene esa ake eto gbedšianqōnii ní eke-ateowq ke-ya egbele ke ewala nanyobq leñ, ni wqhī mli, koni yiwalaheremo batšō wq hū wonō leleñ. Dāni kpōlo le te etše le ñō le, eto nakai gbedšianqōnii le ye Sakramentoi (baptišimq ke Nontšō niyenii) le amli. Baptisimq leñ le ahereowq ke-baä enanyobq leñ, Nontšō niyenii le amli le wqhī mli ni wqna šifimq ye mli. Kw. § 322—350.

G. Kristo šihīlei enyo.

§ 236.

Nmāle kroñkroñ le tšōowq Kristo ye šihīlei nta mli: ye hešibā šihīle ke benowomq šihīle mli.

Fil. 2, 6—11: „Mo ní Nyoñmo su leñ ní eyq le, dšee niihā ebu, ake eke Nyoñmo yeq egbq le; ši moñ ledientše ehe edšie efie, eñō tšūlo su efō enq, etšō lamq gbomei, ni edšeñ gbefañ hū anāle take gbomo: eba ehe ši, etšō toibolo ke-te gbele mli, ke-te señmotšō nq gbele mli tete. Ene hewq hū ní Nyoñmo wo enq, ni edrole gbei ní yo gbei fē gbei nq, koni Iesu gbei le mli ni mei ní yo šikpoñ le nq ke mei ní yo šikpon šiši le anakutšō fē nakutšō akula ši ye, ni lilei fē lilei agba mli kpō, ake Nontšō dši Iesu Kristo hā tše Nyoñmo le anumnyam le.“

§ 237.

Hešibā-šihīle le ke kpōlo le gbomotšōmō boī, ni no dši edšenhīle, eniitšumqi ke emanehūlū fē ní ena ye šikpoñ nq le. — Eñō enanq anumnyam ke nyoñmoyeli le ete egbomo ohīa su le mli, kēle dšee e-Nyoñmo sunii le anqyeli le ši enme, ši moñ nomei aheniitšumq ní be nagbē lo husu kwā le keke. Dšee enyoñmoyeli dientše ši ni enme, ši moñ ešihīlesu bōni eyq ye dše ne nq lo se le, e-Nyoñmo hewqhwqsu lo dšeñ le (kw. § 163) ni eñō tšūlqsu efō enq

(Fil. 2, 6). Gbomotšo gbefañ ẹ anale ye eša-helo-su mli (§ 226), kẹle neke hešibā šihile ne mli tete ẹ eye krońkroń, ni eša ko be ehe, ni eńmẹ wọhe ešai ahe lómọ ẹ fẹ gbe ke-ba enọ, ni e-Nyońmosu ẹ ní eke egbomosu ẹ efe ekome (§ 228) ye mo kome mli ẹ, na nō noń ye hešibā, ahorabo ke amanehulũ ní ba egbomosu le nọ ye šikpoń ẹ nọ le mli.

§ 238.

„Moni ańđle ho ke-dše Mumọ krońkroń ẹń“ (Luk. 1, 35) — ene dši kleńkleńnō ní wọhemo-ke-yeli-dša-dšemọ ẹ dšadšeo tšđọ ye ehešibā šihile ẹ hewọ. Esaa ake tše ko ke nye ko afo kpòlọ ẹ, take bọni afowọ fẹ ẹ (Lal. 51, 7), edšake afole nakai dšikule gbomei afomọń-eša ẹ atšeńle hũ (§ 198), ni enañ hewale ni eke-tšu yiwalaheremo niitšumo ẹ. Ši moń dša ake ańđle ho, ni afole ye nakpe gbe ẹ mli ke Nyońmo nano hewale ẹ.

§ 239.

„Oblayo Maria ẹ fọle.“ Take bọni dša ake kpòlọ ẹ nāa fomọń-eša ko ní kpete gbomei adesai fẹ he ẹ, nakai noń ke dša ake eke gbomei adesai aweku ẹ atša, ni eke-afe ekome hũ (§ 226), ni etamowọ pepẹpe, ake dša eša mli keke; — ni eba dšeń ni chĩ ši tamowọ noń; enemei fẹ ba mli ye no mli, ake yọ fọle, take meikrokomei hũ ẹ.

§ 240.

Ehešibā šihile mli sane titri dši Kristo natšō ni abonsam nō-tsō ena, beni edše e-Mesia-niitšumoį ẹ ašiši. Etamo kleńkleń Adam natšō ẹ moń. Take bọni dša ake Adam aná enō ẹ ni anyēē ańō-lō se ẹ, nakai noń Kristo nō ẹ hũ yọ (§ 196). Edšake kleńkleń Adam ẹ yee natšō ẹ nọ, hewọ ẹ dša ake eba Adam ní dši enyo ẹ nọ ekoń, koni eye nọ kōnim; koni ekpō mei ẹ ke-dše abonsam hewale ẹ mli. Anyē atšō ena, edšake anokwa gbomo dšile leleń, tamowọ noń, ši nō na ní kōnimyeli ba dši egbomosu ke e-Nyońmo su ekomefemọ ẹ. Hebr. 4, 15; § 226.

§ 241.

Asañ hũ Kristo hešibā šihile eko dši chĩa ke šiba (Mat.

8, 20). Dšee mañtše mō ko mli ni afo Mesia le ye, ši afole ye koloii aniiyenii anō mli ye Betlehem; dšee šikpoñ le no niifale le mli, ši fimō ke ohĩa mli ehĩo ši ye. Ohĩa ke fimō ke amane nyie eša le se hũ ye dše neñ (§ 110—113). Agbene mei pĩ naa ohĩa ke amanehũlũ tũtu ko ye Nyoñmo yintō ke suomō le na moñ; kēle le ní ba, koni ebañō eša he nyōmōwo fē efō enō le, dša ake ena šikpoñ le no amanehũlũ fē kwa. Dša ake etšō ohĩafo, koni efewo niatšemei (2 Kor. 8, 9); dša ake enu dšeu haomō fē haomō le eko he, koni efe osōfonukpa ní nyēo wogbedemōi le naā hāawo ye emañtšesei le no le (Hebr. 4, 15; § 226), koni woná tšui ye amanehũlũ fē amanehũlũ ní yo dše leñ le mli.

§ 242.

„Ena amanehũlũ ye Pontio Pilato yino ni asenle, egbo ni afũle.“ Emanehũlũ le dše šiši ye efomō le he momo, ni ekā he ke-yaši egbele be le. Ena amanehũlũ ye ehenyeloi hefeoyeli, ahorabō ke yiwalei amlí, ni esa ena amanehũlũ ye mañ le hemō-ke-yeli ní be ke ekaseloi le ahemo-ke-yeli ní waa le hũ mli k. n. Neke amanehũlũi ne fē ba enō, koni akale ye nibii fē gbefañ tamōwo, ni etre wodšatsui fē. Ši enādšianťō-ke kpátāmo amanehũlũ yitšo dši eplemo ye Getsemane ke egbele ní egbo take ešafelo ye lōmō-tšo le no (Gal. 3, 13); ni ehorabō titri dši ake: le ní dši wala lumō le gbo ni egbonyo le te bu leñ, esusuma le te gbohĩadše leñ le (§ 246).

§ 243.

Kristo tšulo - su le mli le anō e-Nyoñmo anumnyam le ate, ši kēle e-Nyoñmo anumnyam fale le dšie ehe kpo ye etšulosu le mli tete, ni hemō-ke-yeli hieñmeii naā eheno- womō le ye ehešiba le mli hũ, beni eyo šikpoñ le no le (Ioh. 1, 14). Nyoñmo hewale le na eye eša-helo-su le no kōnim ye ledientse emli ni eye ehāwo hũ; neke Nyoñmo hewale ne ye emli ke-dše šišidše le. Enumnyam ní anō-te le dšie ehe kpo ye ekaseloi le ahie ye nyamwō-goñ le no,

beni ehie kpe tamò hùlù, ni etade kpe tamò la ye le — nakai anumnyam le d̄si anumnyam ní baba le ní hī ke-wula ši le awoba ke okadi.

§ 244.

Enumnyam ní anò-te ye hešiba mli le he odase kroko d̄si enakpenii. Gbaloi ní nyie Iesu hīe le ke bofoi ní nyie ese le, le nakpenii hū; ši hewale ní amenō-fe le, hā abāame ake noko hē ko, ši d̄see amenō kwrā ni, nobewo le ehī ši da ye amenō. Ši Kristo nō le d̄še ledientše ehewale le mli, take eyiwalaheremo niitšumo le fē; ši ake ní egbomotšo su le egbede, take wonō le (§ 226), hewo le Nyoñmoyeli fale ní yo emli le, wole hewale ke sale. Neke wiemo ní ake-bo nibii fē ne ke Adam ní d̄si enyo le ekomefemo le mli le asa gbomo-noyeli hegbe ke hewale ní Nyoñmo hāle tšutšu, ši eladše ye eša hewo le ehē ekoñ. Ši d̄see samo keke asa ekoñ, ši awo no ke-te hile ke-šiwulamo mli, no mli ni enyē nofēno no kōnim eye ye le.

Hef. Nakpenii le d̄see odase keke ameyeo, ake Iesu d̄si Mesia le, ši ehēsamo ke yiwalaheremo niitšumo ledientše eko d̄šiamē. Eša hewo ni fimò, hela ke gbele bote gbomei ašihile mli, ni sakasakafemo babao bote d̄šennibii amlī. Kpòlo le gbena d̄si ake: enōo ene hū ke-yaā, take boni enōo eša yibii fē ke-yaā le. D̄šeñ nagbē le dāni agbe ene na ni ehī ke-wula ši kwrā ye, beni wala hē ní Kristo ke-ba gbomei adešai amlī le, etšō mei fē amlī ke-gbe na kwrā le. Ši neke yiwalaheremo ní eye emū ne boimo ke okadii ke awobai le edšie amēhe ši momo ye Kristo be le mli.

§ 245.

Kpòlo le henowomo šihile le d̄si edšenhile ke eniitšumo ke-d̄še šikplekemo ke gbohīadšeya le no ke-yaši nibii fē nagbē le no le. — Egbomotšo su le henowomo le d̄si ake: enō eša helo su le efō ši, ni cwo egbomosu le ke-te anumnyam babao ke kpemo mli (§ 247); esa ake afele nakai, edšake eša ko be ehe, eye kroñkron, ni edšie ehe etšō nakai ye plemo ke kōnimyeli mli. — Nyoñmo su le ní anò-te,

ni aba ši ye tšũlo su mli le, kũ ese ke-te enano Nyoũmoyeli mli ke e-Nyoũmo sunii le ahe niitšumõ kroũũ le, ke nana anumnyam ke kpemõ ní eyo dani ato dše le šiši le mli (§ 249). Esui enyo ekomefemõ na le Kristo gbomo su ní awo nõ ke-te hewale ke anumnyam ninedšurõ nõ le, ná e-Nyoũmo su le hewale fẽ ke hedšomõ ke anumnyam hũ eko (§ 250).

§ 246.

„Ekleke ši ke-te gbohĩadše.“ Beni Iesu gbomotšo kroũkroũ le dšõ ehe ye bu leũ le, esusuma ní edše le te gbohĩadše (Šeol, Hades) heni gbomei ní egboi le susumai fẽ yo ni ameme sitẽ ke nagbẽ kodšomõ le. Ene hũ Kristo fe ye eša-helo-su le na, koni efe tamowo ye ene gbefaũ hũ. Nakai egbohĩadše-šikplekemõ le dši ehešibã le nagbẽ, — ši ehenowomõ šišidše le hũ ni; edšake dšei ní eye nõ kõnim le kõnimyeli dše šiši ye, ni ehešibã le tšake anumnyam. Ši eyaa gbohĩadše le, koni aũõle ato, tamowo, ni mokroko akpõle ekoũ; ši moũ ete dšei ake gbele ke abonsam nõ kõnimyelilo moni fitemõ nyẽẽle efite ni gbohĩadše nyẽẽle eto (Lal. 16, 10; Bof. 2, 29—32; 13, 35—37); ši moũ edšie enumnyam le kpo etšõ mei ní yo dšei le, edšadše etšõ mei ní hee yee ke-dše blema le ke Noa iyinõbii le titri (1 Petr. 3, 19, 20; 4, 6), eke kpõmõ ní agbe na le he sane kpakpa le yagba heyeliloĩ ní gboi ni ameme ahũ po (Luk. 24, 43) le, ni enõ ameteũ meikomei efe sitẽ-kromõbii le efata ehe ke-te enumnyam le mli (Mat. 27, 52, 53).

§ 247.

„Gbĩ ní dši gbĩ ete le ete ši ekoũ ke-dše gbohĩ ateũ.“ Nyoũmo hewale fale ní Nyoũmo tše le enõ-hã kpõlo le eke-nyẽ efe, noni wonyẽẽ wofe le: gbele mli, eye gbele nõ kõnim ye, etši fitemõ le gbe ke-dše egbomotšo kroũkroũ le mli, ni etšakele efe anumnyam-ke hedšole šihile hẽ hã egbomo su kroũkroũ ní hĩ ke-wula ši le. Ešite le mli le eye eša helo su le nõ kõnim, ni etsu ehe, ni ewo nana anumnyam efie nõ. Noni gboõ le mi noni gboõ le (1 Kor. 15, 53; kw. Fil. 3, 21), ni ewala nana fale le ye fẽ nõ. Rom. 6, 9.

Hef. Soro Kristo šitē le, ni soro Lazaro ke meikrokomei abietšiemọ le. — Kristo gbomotšo le tšake ni ewo anumnyam, koni he ke be nyēēle gbe amētši doññ, tamowo (kw. Luk. 24, 31. 36; Ioh. 20, 26). Ši kēle dšee gbomotšo kroko ni ená, ši ledientšē egbomotšo le noñ ke he kplekobii ke enmāwuañ pilamọ okadi le (Ioh. 20, 25). Eye šikpoñ le no ñmā, dšee ake ehlaāle hewoñ, ši koni enō-tšō ekaselọi le, ake dšee mumọ keke dšile, ši eye gbomotšo leleñ (Luk. 24, 37. 39. 41). Kw. Mat. 26, 29; Mark. 14, 25; Kpodš. 22, 1. 2; 1 Mos. 18, 8 hū.

§ 248.

Take boni Kristo gbele le dšie eša ke fitemọ fē ní ba dše leñ ye kleñkleñ Adam le hewo le (kw. § 221), nakai noñ ešitē le ke niñ kpakpai fē ní naa aba ye kleñkleñ Adam le hewo le ba ke-gbe na nyoñlo. Gbele dši dšēñ mū le fē he ešai le ahe nyōmowō ke hetšumọ; šitē le dšie wala hē ní dšeo Kristo mli le kpo, ni eboteọ mei fē ní kele bo nanyo le mli, etšakeame ehē ni efeame kroñkroñ, take lá ní dšeo tšui mli le hoọ ke-tšōo gbomotšohenii le amli faì fē mli ni ehāame wala hē le. Egbele niitšumọ ní etšu ye wohewo le, feowo dšalọi (§ 275), ni ešitē hewale le feowo kroñkroñ (§ 281), ni asañ edši wowose-sitē le awọba (§ 300). Rom. 4, 25, 5, 10; 2 Tim. 1, 10.

Hef. Nubui ní ake neke Kristo wala hē ne ba wọmli le, dši sakramentoi ke Nyoñmo wicmọ le. Kw. § 308—350.

§ 249.

„Ete ñwei.“ Iesu ñwei-yā le dši: e-Nyoñmo anumnyam le ñō kroññ ke esekū ke enano Nyoñmo su le mli botemo ekoñ ní egbomo su le hū fata he le (§ 245). — Nyoñmo ye ñwei, ni eye nibii ní abọ le fē no; ši esa eye dše neñ hū, ni eyio nibii ní abọ le fē kwa obōbō, ni ehieo ni etogame (§ 163). Nohewo le Kristo ñweiyā le dši yā ko, no mli ní awo eng ye bonii fē tfēm no, ni edši bā ko hū, no mli ni eyio nii fē tfēm obōbō ni etšōo nii fē mli le. Mat. 28, 20; 18, 20.

§ 250.

„Eyata ši ye Nyoñmo ní dši etše Ofe le nine-dšurõ no“ (Lal. 110, 1—3; Mat. 26, 64; Bof. 7, 55; Ef. 1, 20), tšõwo, òni Kristo yo-hã ke noni efeo ye ñweiyã le se le, lo šihile, no mli ní Kristo, Nyoñmo-gbomo le, bote le. Etšõo ake ehieo egbalõ-ke esofo-ke emantšeniitšumo le le mli ye ñwei ní egbeo na ye dšei ye Nyoñmo hewale le na. Kw. § 231 Hef. ke § 234. 235.

§ 251.

„Dšei eedšei eeba ni ebakodšo mei ní hieĩ kãmo ke mei ní egboi le.“ Neke Kristo bã ne atšeo titri ake gbomobi le bã le (Mat. 16, 27; 24. 44; 25. 13. 31; 26, 64 k. n.), edšake Nontšo le tšu kpõmoniitšumo le ake gbomo hewo le, eegbe na ake gbomo non, ni eeba ye egbomosu anumnyam ke henowomo fẽ mli „ní hieñmei fẽ hieñmei anale:“ — ni eeba trukã ke hieñmeitã, ake dšulo ye nyõn (1 Tess. 5, 2), ake „srawa ní dšeo bokã ni egbalaã ke-šeo anai le“ (Mat. 24, 27) ke anumnyam ke henowomo ye ñwei atatui le amli ke Nyoñmo bofoi le (Mat. 16, 27; 24, 30. 31; Bof. 1, 11; 1 Tess. 4, 16). Eba ekoñ, koni ebakodšo mei fẽ, no dši nagbẽ kodšomo le, no mli ní ake ñwei ke šikpoñ ke bofoi (Kpodš. 20, 10; 1 Kor. 6, 3; Iud. 6) ke gbomei abote amedašihile ke nagbẽ le, hedšole lo fobũ le mli. Kristo tšũ-dši ke bofoi dši weibõfoi kpakpai (Mat. 13, 49. 50) ye neke kodšomo ne mli; ehfatalõ ke nanyokodšolõ dši apostolõ ke kroñkroñbii le. Mat. 19, 28; 1 Kor. 6, 2. — Kw. § 296—304.

§ 252.

No le ake-gbe kpõlo Mesia niitšumoĩ ete na (1 Kor. 15, 24—28), edšake no mli ní moko be doñũ ní taoõ tšõmo ke notšõ; ešafelõ ní anyẽ ameke Nyoñmo teñ akpãtã le be doñũ, nanemei ní aaba ameyi ke henyelõ ní aaye ameno le be doñũ.

H. Kpõmoniitšumo senámo.

§ 253.

Noni ba ye kpõmo niitšumo se dši ene ake: „Kristo ekpõwo ni edsiewo ke-dše ešai fē mli“ hā dšale mū le ke krońkrońfemo le, ni asań „ke-dše gbele le mli“ hā nano wala le, ni „ke-dše abonsam hewale le mli“ hā Nyońmo ke nanyobo ke enumnyam ke hewale hefatamo ke noyeli le. Neke nibii kpakpai fē ne wonáa ye dše neń ke-wulaa ši, ši hemo-ke-yeli (§ 312) ke nońiekámo mli keke wonáa ye, ši dše ní baba le mli, woná ke-awula ši ye ni-namo mli. 1 Kor. 1, 30.

Hef. Kristo tšõ ná ye etšõmo le na (§ 231), eišõ dšale ye ekpátámo-gbele le na (§ 233), etšõ hetšumo ye ewala šitē le na (§ 248), etšõ kpõmo (ní hī ke-wula ši) ye eba le ní eke-gbe nii fē na le na (§ 251).

§ 254.

Kristo ekpõwo „ke-dše ešai fē mli“ (kw. § 200), ešiši dši: ke-dše eša he nyõmowõ le mli, edšake ańõ wohe ešai ní wohe le hewo (dšale) (Kol. 1, 14), — ni asań hū ke-dše eša nontšoyeli le mli, edšake Iesu wala hewale ní eke ešitē (§ 248) le dšie kpo hāwo le hewo ni wonyē eša le na wokū le (krońkrońfemo) (Rom. 6, 14). — Edšiewo ke-dše ešai ní wohe momo, dāni wolele le (no dši ke-dše eša he nyõmowõ le mli) ni asań ke-dše ešai ni kule woofe, kedši wolele kwra hū (no dši ke-dše eša nontšoyeli le mli).

§ 255.

Kristo ekpõwo hū „ke-dše gbele le mli“, ke-dše dše neń nõ le ke nano nõ le, ke-dše gbomotšo nõ le ke mumo nõ le mli (§ 201). Gbomotšo gbele le ye lolo moń hāwo hešibā ke tšõsemo, ši woyiwalaheremo hū hewo; edšake neke gbomotšo ní nii yo mošo ne woke-nyēń wala le mli wobote (1 Kor. 15, 50) — ši kēle gbomotšo gbele le mli hū Kristo kpõwo ke-dše, edšake Kristo be dšikule, gbomotšo ke susuma mligblamo le dši nano mligblamo; ši agbene ete gbomotšo le hū ši ye nagbē gbī le no ke-afata susuma he ekoń (1 Kor. 15, 20—23. 55) ye ledientše ešitē hewale le na

(§ 300). — Ekpōwo ke-dše mumo (Ef. 2, 5. 6) ke nana gbele le (Ioh. 8, 51; 5, 24; Kpodš. 2, 11; 20, 14; 21, 8) mli, edšake ewo esa le ni dši gbele šiši le ke-te.

§ 256.

Ni nagbē le Kristo kpōwo „ke-dše abonsam hewale le mli“ (kw. § 202), koni enyēn wona efo ye wöhe ešai le hewo doññ, — edšake akpātā ye amehewo (Kpodš. 12, 10; Rom. 8, 33. 34), ni esa enyēn eēñowo efe enyōdši doññ, edšake Kristo kele ewu ehāwo, ni efataāwo he (1 Ioh. 3, 8) ye wotawu le mli (dšale ke kroñkroñfemo).

§ 257.

Ši kēle abonsam tšōo wona lolo ke-yaši nagbē gbī le no, beni esane ni wa le eladše ni le ke nii fia sa kodšomo le (1 Petr. 5, 8); Ef. 6, 12). Ši neke natšoi ne dientše nyēnwo noko afe, kedši wosra ni wosole ni woke Kristo tawunii ni eñō-hāwo ye ta ke kōnimyeli hewo le, sa wöhe dā le. Iak. 4, 7; Ef. 6, 10. 11. 16. 17.

Hef. Babao ni gbomo taoo esusuma yiwalaheremo le, babao ni abonsam kai le waā dši no, koni ekplale ke-dše heremo gbe le no. Ši moni abonsam hewale le yeo eno le, ewoo enagba ke kai srotoi ni wa tūtu.

§ 258.

Nofēno ni Kristo efe ehāwo lo noni ebase lolo le, efe „koni wotšōmo ledientše enō (1 Kor. 6, 20), ni wohi ešiši ye emantšeyeli le mli, ni wosōmole (2 Kor. 5, 15; Rom. 14, 8. 9) ye nana dšale, emūyeli ke hedšole mli (Ioh. 17, 21—24; Rom. 8, 17; 2 Petr. 1, 3. 4; 1 Ioh. 3, 2): take bo hū ni ete ši ke-dše gbele mli, ni ehie kää ni eyeo mantše ke-yašio nana le (Ef. 2, 5. 6). Ene ye mli lelen!“ (Kw. § 305.)

Kuku ní dši ete le.

Kronkronfemo

alo

bóni ańđ walaheremo ahā gbomo le.

Miheo Mumo kronkron le no, ke Kristo asafo kome ní he tše ni eyo hefēhe le, hetšeloi le ananyobo le, ke ešai fá le, ke helo šitē le, ke nango wala le miyeo.

Meni dši no?

Miheo miyeo ake: minyēń midientše midfeńmo lo mi-hewale na mihe Iesu Kristo, mi-Nontšo le, no miye alo miba eńđ; ši moń, Mumo kronkron le etšo sanekpakpa le no etsemi ke-ba, eke eniikēńi le tšo ye mino, efe mihe kronkron ye anokwa hemo-ke-yeli le mli eto; take bo noń ni etseo Kristo asafo mū le fē ní yo šikpoń le no le ke-baā ni ebuaā amena, ni etšo ye ameno, ni efego amehē kronkron eto ye Iesu Kristo űđ, ye anokwa hemo-ke-yeli ní efe ekome le mli. Ni neke Kristo asafo noń le mli ni eńđo mike mei fē ní heo yeo le ahe ešai le fē efaā babao da, ni nagbē le eetemi ke gbohi fē kwa ši, ni eeńđ nango wala ehāmi ke heyeliloi le fē ye Kristo mli le.

Ene ye mli leleń!

A. Mumo kronkron le niitšumo.

§ 259.

Yiwalaheremo ní Kristo egbe na le woq mofēmo hewale ni eke-ye ehe „ke-dše eša ke gbele ke abonsam deń,“ ni ena „nango dšale, emūyeli ke hedšole;“ — ši wo hū dša „wohe eno woje, ni woba eńđ,“ ni ańđwo ateo egbele ke wala nanyobo le mli, koni wotšōmo dšaloi ye

ekpātāmō-gbele sale le hewo ni wofe krońkroń ye ewala hewale le hewo.

§ 260.

Ši „wonyēń wofe Iesu Kristo no woye, alo woba eńō ye wodientše wodfeńmō le na,“ edšake wolee Kristo moni aseńle ni ete ši le ake wo-Nontšo ke woyiwala-berelo le, dša ye Nyońmo kpodšiemō ke notšō le na. Kristo ní aseńle le tšōg tšōne ke kwašia-wiemō hāā gbomo dfeńmō (1 Kor. 1, 18, 23; Mat. 11, 27); ni asań hū wonyēń wofe Kristo no woye alo woba eńō „ye wodientše wofewale le na,“ edšake wodše wodšeńfomō le mli le wogboi ye mumō le mli, ni wosaa hāā noko kpakpa ko kwra (2 Kor. 3, 5). Ši Mumō krońkroń le la ke hewale le na moń wonyē ene wofe ye (1 Kor. 12, 3; Rom. 8, 9; Ioh. 6, 29, 65; Fil. 2, 13).

§ 261.

Mumō krońkroń le niitšumō fē dši (§ 157) ake: eńō Nyońmo wala-ke dšomō hewalei ye Tše le suomō le na ehā. Neke niitšumō ne etšuo dšee ye dšeńbo (§ 171) le ke dšentō (§ 188) le mli keke, ši ye kpōmō le mli hū. Kpōmō le samō be le ye Kpāńmō momo le mli le Mumō krkr. niitšumō titri dši samō niitšumō hū. Ši Kpāńmō hē le mli le, beni Kristo gbe eniitšumō na le, Mumō krkr. niitšumō dši ake: eyi mei fē obōbō ni egbe nii fē na.

§ 262.

Mumō krońkroń le Kpāńmō hē mli niitšumō ní agba ye Kpāńmō momo le mli momo (Ioel 3, 1, 2; Ies. 32, 15; 44, 3, 4; Hes. 36, 26, 27), ni Kristo dientše ewo ši ye ehewo (Ioh. 15, 26; 14, 26; 16, 13; Luk. 24, 49; Bof. 1, 8) le, eboi Iesu Kristo nweiyā se le (Ioh. 16, 7; 7, 39) ye kleńkleń Pentekoste gbī le no (Bof. 2), no dši ake: eńō wala-beremō ní Tše le esa eto ni Kristo etšu le ehā gbomei le, koni etšō amenō (Ioh. 16, 14), ni eke gbe nanō emūyeli le na.

Hef. Ke wõnõ eša wõto hela he le, bële Tšë le dsi moni tšõg tšofã, Bi le dši moni sa, ni Mumõ krońkroń le dši moni nõ-hã helatše le.

§ 263.

Ši Mumõ krkr. le Kpãnmõ hë le mli niitšumõ dši niitšumõ nta: niitšumõ srotõ ko ní etšu ye bõfoi ayinõ keke, ke niitšumõ akpa ní etšuo dã ke ñmene. Kleńkleńnõ le mli le apostoloi le ní Nyońmo mlimumõ (notšõ; *inspiration*) le, koni ameke-dšie Kp. H. le mli Nyońmo wiemõ le kpo ametšõ; — ni amesa ameke-nã hewale ke-tšu nakpenii ní ameke-to Kristo asafo le šiši.

§ 264.

Kleńkleń šišidšënõ ní he dšra naakpa ye yiwalaheremõ le gbefań, beni afe ní anyë ańõ-hã gbomei adesaí le, dši hemõ-ke-yeli, no dši ake: gbomo tuõ leđientše ehe mũ le fë ehã yiwalaheremõ ní Kristo etšu le, ni edšie emusuń fë eke ehie fõõ nõ. Ši ake ní yiwalaheremõ le dši sane ko ní aye hewõ le, mo nyëń ahe aye ake dša ele yiwalaheremõ gbe le sane dã; nobewõ le ehã ake ašieõ yiwalaheremõ le. Ši šiemõ le dšë Nyońmo wiemõ le mli (Rom. 10, 17), edšake Nyońmo kome pe ye hewale ake edšadšëõ edromõ le temõsãdši le etšõõ anõkwale mli ke gbeõ na. Ene hewõ ní Nyońmo notšõ trenë (*inspiration* § 6) le he hĩa bõfoi le, beni afe ní notõmõ akahĩ ametšõmõi amlí, ni abõ yiwalaheremõ le he anõkwa niilë le awo amemumõ mli. (§ 231 Hef.)

Hef. Apostoloi anabũ-flo-šiemõ le ebafań ye nakai be le mli tete, ahũ ní kule efa ye afi pi ní nyie se le amlí; nobewõ le esa ake ańmã walaheremõ he niilë le afõ ši, koni noko akatšake hie lo efo nõ kuku. Ene woyõ ye apostoloi awodši amlí le, nii ní ańmã ye Mumõ krkr. le kwemõ na le; nobewõ le Nyońmo notšõ trenë ehiaawõ.

§ 265.

Nakai noń ke Mumõń niikëni babao hĩa bõfoi le, koni ameke-fe nakpenii ke okadii ye kleńkleń Kristo asafo

le šišidšē le ke amesanehpakpa šiemo le nasomō le hewo. Ši gbīlabo ní Kristo asafō le mā yiwalaheremo tesa le nō sokē ne, okadii ehīaa tūtū ko ye edale hewo, edšake asafō le dientše ke dše leñ tšakemo ní eke-ba le, dši okadi kple fe bofoi le anii le fētsem.

Hef. Kristofoyeli mli le nakpenii ye dāne moñ, edšake Kristofoyeli le dientše dši nakpenō kpetenkple; ši nakpenii le hie mumoñ su titri: ešafelo tšakemo ní kā nō lolo le, Mumō le gbetšomōi ke eniitšumōi ke dše leñ tšakemo ke ehēfemō ní tšōo moni aseñle le hemo-ke-yeli nō ke-baā le, — enemei fē dši nakpenii kplei ye hemo-ke-yeli hie le fe helatšemei atšamo ke gbōhī ašitemo.

§ 266.

Mumō kroñkroñ le niitšumo akpa anaā ye walaheremo le ke mohāmo ní tšōo dromonii (wiemo ke sakramentoi) le aņo ke-baā le mli. Neke hāmo gbe ne atšeo walaheremo-gbedšianotō alo walaheremo-gbe. Eñō walaheremo ehā ye nō mli, ake „Mumō kroñkroñ le etšō sanekpakpa le nō etšewo ke-ba, eke eniikēnii le tšo ye wono, efe wōhe kroñkroñ ye aņokwa hemo-ke-yeli le mli eto.“

§ 267.

Tšemo le dši: kpemo ní akpeowo, koni wobā wōke Nyoñmo teñ akpātā, ni wobāñō mañtšeyeli ní Nyoñmo eto le anumnyam le mli fā ko (kw. abebuai enyo: Luk. 14, 16 — 33 ke Mat. 22, 1—14; — Mat. 11, 28—30; Ies. 55, 1). Sanekpakpa dši noni hāā ene baā mli lo gbeo na (nō dši ake sanekpakpa ní yo Nyoñmo wiemo le mli le keo ake: asa kpōmō ní hī ke-wula ši ato ye Iesu Kristo mli hā ešafelo), akane ene dšio (Ioh. 5, 39), lo ašie dšio (2 Kor. 5, 19, 20; Rom. 10, 17, § 264). — Tšemo dientše ne ní tšōo sanekpakpa le nō ke-baā le, Mumō krkr. le samo-niitšumo le ní hāā tšui le sumo, ni ena ene šiši le nyie ehie. Neke samo-niitšumo ne sādši srotōi pī ní yo wala mli le gbeo na (Rom. 2, 4; Ies. 28, 19; 26, 16); ši titri le Nyoñmo mla le ni Mumō krkr. tšōo nō ke-tšieo eša he niilē le ke walaheremo segbetaomō le ye womli (§ 145).

§ 268.

Nyoñmo taog ake mei fê ana yiwalaheremo le (Hes. 33, 11; 2 Petr. 3, 9; 1 Tim. 2, 4), ni Kristo gbo koni ekpõ dšëñ fê (1 Ioh. 2, 2), nobewo le ewo kitã ni ašie sanekpakpa le atšõ nofêno ní abo le (Mark. 16, 15; Mat. 28, 19). Edši Kristofoi atõmo kpetenkple ke Kristofoyeli kwamõ, ake amedfêñ Nontšo kitã ni yo faññ no dšogbã, ni etšõo bofoi amõdeñbo ke amesõlemõ le hiãmo, ake tšemo ne šeko won-dšalõ pi anõ lolo. Mat. 9, 37, 38; Mat. 6, 10.

§ 269.

Ši dšee mei fê ní atšeamo le boõ tšemo le toi (Mat. 20, 16), ši moñ mei pi gbeõ he guõ (Luk. 14, 18—20), amewadšeo ametšui amesiõ dromõ ní anõ kēame, ni amegbeõ dšale kodšomõ fõbũ le mli (Ioh. 3, 36). Nobewo ni ašereõ amõ afieõ le dšee Nyoñmo yintõ le ní anyẽẽ atšake le ni (Hes. 33, 11; 2 Petr. 3, 9; 1 Tim. 2, 4); ši moñ gbomõ ñwanedšẽ ní ekwa Nyoñmo taomõ le ye eyiwalaheremo le hewõ (Mat. 23, 37). Ši wõhalamõ le šiši le dšee wõsale, ši Nyoñmo dromõ ní yo Kristo mli le keke ni (Ioh. 15, 16; Ef. 1, 4, 5; Rom. 9, 16; Ef. 2, 8). Wõnõ dši ake: wohe dromõ ní anõ-kewõ le, ni wõtšu he nii anõkwale mli ye woyiwalaheremo hewõ le; ši enõ dšee moko doññ, ake helatšẽ ní nuõ tšofã ní tšale le, alo moko ní gboõ ke hõmõ ñõõ abolo ní ake-hãle le ni eyeõ.

Hef. Augustinus, moni ke Pelagius (§ 198, Hef. 4) dše ñwane le, dši kleñkleñmo ní te Predestinatio lo mli kpe ke tõ ní anyẽẽ atšake le tšõmõ le ši. Esusù ake gbũ-abõ ní gbomei fê dše amefõmõñ amenyẽñ nibii kpakpai amefe; ni wala mli sãdsi tšõõ ake: meikomei tšakeõ, ni meikomei hũ tšakee le, hewõ le halamõ sane le lo šeremõ-ke fiemõ sane le anyẽñ ana ye gbomo dientšẽ mli, dša Nyoñmo nanõ yintõ ke akpõ le mli anaã ye. Gbomei fê ye egbo pe ye fõmõ gbefañ, ni ameye fitemõ kome ke fõbũ kome mli. Agbenõ Nyoñmo hala meikomei kedšẽ nanõ ehã walaheremo ye Kristo mli ye edromõ kpodšiemõ le hewõ, ni ebuu gbomo taomõ ní yo ledientšẽ emli (noni be hewale ñi ake feõ noko kpakpa le); ši ekpe mli ake mei ní efe le ahĩ ši ahã dšale fõbũ ní

saame ye edšale kpodšiemō le hewō. Neke tšōmō le Kristo asafo le hīe mli ye be ko mli, edšake Augustinus dši gbomo agbo ko, ši etšee keke ni Semipelagianismus baye enādšiañ. Luther wie eši Semipelagianismus ye Roma asafo le mli. Kleñkleñ le efā Augustinus Predestinatio absoluto le he, ši fe se le eñmē he. Luther asafo le dšee gbe ameše Augustinus tšōmō le amefō. Ši Kalwin fā he ni ehā egbe efā. Kalwin na hegbe ni ehā neke tšōmō ne tšō Reformimeci asafo (Samō-asafo) le nō. Asañ Augustinus tšōmō le tšō ehe ye Katolikomeci le atēñ ye „Iansenismo“ (Kornelio Iansen † 1638) mli, nō tšōmō ní na hewale tūtu ye afi oha ko mli, titri le ye Franze.

§ 270.

Kedši moko tšimōō etoi ni enāā etšui na ehāā Mumō krkr. le, no le „eke Mumō krkr. niikēni le atšo ye enō,“ koni ele ledientše efitemō dšogbañ ke Nyoñmo dromō ní yo Iesu Kristo mli le (Ef. 5, 14; 5, 8; 1, 17. 18). Neke no-tšō ne Nyoñmo wiemō le dši noni ke-baā (Lal. 119, 105), akane dšio, alo atšō dšio, alo ašio ní anu dšio; ši edši Mumō krkr. le hewale ke eniikēni ake eke wiemō le hāā mōō ešafelo tšuiñ, koni etšu ni yeñ, ni egbe noni atšu le na. Kw. § 309.

§ 271.

Ke wole wofitemō ke Nyoñmo dromō ní no-tšō le ke-baā le, ni dšee ake le wole ene ye woyitšon lo wokaimō mli ake niilē gbonyo, ši moñ wole ye wotšuiñ ake walaniilē (Iak. 1, 22. 23—25; Mat. 7, 24—28; Luk. 11, 28) le, no le Mumō krkr. le atšō no atšake mo lo etšu kpalemō he: sekū ke eša-mlidše lo tšuitšakemō, ke sekū ke Nyoñmo nō yā lo hemo-ke-yeli.

§ 272.

Mumō krkr. le tšōō mla le ní tšōōwō wōhe ešai ke wogbodšomōi le tamō boni etšōōwō Nyoñmo dšale ke ekron-kronfemō le, no ke-tšūō tšuitšakemō niitšumo titri; asañ etšō sanekpakpa le no ke-tšōōwō Nyoñmo suomō ní dšieō

wobe ešai ke wofitemo le tšimo ke amemlikwole kpo faññ ye Kristo mli (Rom. 2, 4). Anokwa tšuitšakemo hie nibii ete:

1) eša heniilē ke eša dšadšemō boni eyo, no dši ake edši Nyoñmo hie atuātšēmō ní alomō le. Ier. 3, 13; Lal. 51, 5. 6.

2) tšuiñdole ye eša le hewo, dšee ye noni nyie eša se ní mīše beñ le hewo, ši moñ ye eša le dientše hewo; ni ake ní edši eša hewo le wonye ni wonyañe; 2 Kor. 7, 10.

3) Nyoñmo dromō ke ešaiřa segbe taomō, ši dšee mofon tšuiřa ke še ke fō ni hienokāmō be mli le ni (Bof. 16, 30; Lal. 51, 3. 4. 11—14). Neke taomō ne dši noko ní kã tšuitšakemo ke hemō-ke-yeli teñ.

Hef. Kwemo Petro dole ní sa Nyoñmo hie le ke Iuda dole ní saa Nyoñmo hie le (Mat. 26, 75; 27, 5).

§ 273.

Mumō krkr. le tšōo sanekpakpa le ní tšōowo gbe ke-dšeo ešafitemo fē mli ke-yaā dšielo le ñō le no ke-tšuo hemō-ke-yeli niitšumo (§ 264). Anokwa hemō-ke-yeli hū hie nibii ete:

1) Nyoñmo dromō ní yo Kristo mli le he niilē, noni ke edši anokwa le hieso ke hienokāmō yeñ; Hebr. 11, 1; Mat. 8, 2.

2) Kristo ñōyā ke hienokāmō, koni wōnine aše dromō le no (dromonii-wiemō ke sakramentoi le ahe niitšumo ke mo-deñbo) Hebr. 4, 16;

3) dromō ní akēowo le hemō ke suomō ke šidā ke ehe niitšumo alo eyeli ní woke-ba wōdšeñ ye Kristofonyo dšalo wala le na; Iak. 2, 17; Mat. 7, 16; 25, 14—30.

Hef. Hemō-ke-yeli nine šeo Nyoñmo dromō le no ke-dšeo Mumō krkr. le ñō ye dromonii le ainli. Atšōo dromō le no ateoō heyelilo lo meñ ní heo yeo le awoō Kristo gbele ke ewala nanyobo le mli; ní atoame ni awadšeo-ame ye mli. Ateo neke teomō ne ye fomō hē ní yo baptisimō leñ. Neke nanyobo le tō ke ehēfemō ne, dromonii krokomei le feo no: Nyoñmo wiemō le ke Nontšo niyenii le.

§ 274.

Ke ešafelo mitao dšiemō, ni ekū ese ke-ba Nyoñmo ñō le, no le Nyoñmo hū mitaole adšie ni etšōo ehe hū ehāāle. Ešafelo kpalemō ní tšōo tšuitšakemo ke hemo-ke-yeli mli ke-baā le, Nyoñmo dromofā le nyieo se ke-tšōo bembū ke kroñkroñfemō mli. — Bembū dši ešafelo nyōmowō heñmemō, kroñkroñfemō dši wala mū le fē ehēfemō, — kleñkleñnō le damō Kristo amanehūlū ke gbele le nō; sekpēnō le damō cšitē ke enowomō le nō.

§ 275.

Bembū dši ake: „Mumō krkr. le ñōo meifē ní heo yeo le ahe ešai le efaā babao dā ye Kristo asafo leñ,” edšake Nyoñmo buo Kristo sale ke edšale le ehāāame; mo hewo ní ehāā ameyeo amehē ke-dšeo notōmo ke eša he nyōwomō fē mli le, ni ebuoame dšaloi ni amehie baā nyam ye ehie (Rom. 8. 33. 34; Ef. 1, 6; Rom. 5, 1; Gal. 3, 26). Abuuwo bem ye wōhefatamō ke woniitšumoi asale le hewo, ni asañ dšee wōhemō-ke-yeli le hewo, ši Nyoñmo dromō ní yo Kristo mli kome keke hewo moñ; ši kēle ene tšōo hemo-ke-yeli ní mōo Kristo sale le mli ni enō-hāā ledientšē ehe le, mli ke-baā (Rom. 3, 23. 28; 4, 5; Gal. 3, 11).

Hef. Neke Kristo sale le bū ke hāmō ne tamō Adam notōmō le bū ke hāmō le (Rom. 5, 18. 19; § 198, Hef. 2). Take bōni Adam notōmō baā wōno ye gbomotšo-fomō mli le, nakai noñ Kristo dšale le baā mei fē ní heo yeo le nō ye mumō-fomō le mli (Ioh. 1, 13; Iak. 1, 18; 1 Petr. 1, 23; kw. § 331). Adam notōmō le ke Kristo dšale le dšee nibii srotōi kpōdšī ní wōlee, ši ametšōmōo wōdientšē wōnii leleñ: kleñkleñnō le ye gbomotšo-fomō leñ, sekpēnō le ye mumō-fomō leñ; ni neke nibii enyo ne fē le wōhefetamō beñ. Kleñkleñnō le wōtaomō beñ tete, ši sekpēnō le wōtaomō yeñ; edšake wōtaomō ní hie ehe le ye momo beni ene ba le, ši enako eba beni kleñkleñnō le ba le.

§ 276.

Eša ko be ní dsi bibio ní abuu ni ehīaa fā; ni eša ko be ní da kple ní etši fe bōni aanyē ake-fā

ye Kristo hewo (leleñ ye tšuitšakemo ke hemo-ke-yeli mli keke moñ); Ies. 1, 18. Ši kedši moko fe ešai ke nyeñnyeñtfibo ni esusu ake aňo ešai fē afaā le le, eteo Nyoñmo dšale kodsomo fobū le ši ye efoñ mli (Gal. 6, 7), ni eke etšuiwadšemō le hāā enyēē bembū le mli fā ko ena doññ. Hebr. 10, 26. 27.

§ 277.

Anyēñ abuwō bem ni wōtaomō beñ, asañ wōnyēñ wōhī ši ye bembū mli ni wōtaomō beñ. Dšee wōsale ni, kedši wōhī ši ye bembū šihile mli le; ši kedši wōhī ši ye mli le, edši wōnoťomō kē. Wōladšeo wōbembū ye wōsō hewo, kedši wōgbe ši ye dše neñ sedī lo haomō mli le (Mat. 13, 22), ni wōgbođšo ye tšuitšakemo mli, ni wōhe dšo ye hemo-ke-yeli mli, ni wōkwa dromonii ahe niitšumō (Ioh. 15, 6) le. Gbe ni ake-kūo se keyaā dromō seī le hīe ekoñ le, na kā (Kpodš. 2, 4, 5; Hebr. 4, 16) gbīlabo ni gbomo nyēo etšui etšakeo ni cheo eyeo ekoñ le; ši šigbemo fē šigbemo hāā edšraā hāāle ake eekū ese (2 Petr. 2, 20), ni enyēñ eekū ese doññ beni Nyoñmo ño edromō fale le fē chāle, ni kēle etšīle gbe ke-dšee šigbemo mli le (Hebr. 6, 4—6).

§ 278.

Wōbembū no hewale le nomimā ni wōle krede le šišidšē dši Kristo sale ni dšra wa ke Nyoñmo anokwa wiemo ni yo Nmāle kronkron le mli, ni ño neke sale le keowo, ke Mumō krkr. odaseyeli ye wotšuii amlī le (1 Kor. 2, 12, Rom. 8, 16) ni soo ene na ye wōmli, ake Kristo sale le tšōo wōdientše wōnō leleñ ye ene mli, ake etšuo hemo-ke-yeli he miše (2 Tim. 1, 12), biayeli nohiekāmō hā Nyoñmo dromō le (Rom. 8, 15) ke nohewale ni wōke-leo wōke Nyoñmo teñ kpātāmō ke nanyobo leleñ ye hedšole mli (Rom. 4, 7; 5, 1) le. Neke nohewale ke niilē ne mli wōhieo ni wōnyēo wōke ñwanedšē ke abonsam kai fē wōkpeo, ni wōyeo kōnim, ni hemo-ke-yeli dšadšemō hewale: „miheo ešai fā le miyeo“ le tšōo Nyoñmo hewale ye wōmli. Rom. 8, 35. 37—39.

§ 279.

Tšui ko ni tšö hemö-ke-yeli ni yo Kristo mli le no ni eke Nyoñmo ekpātā le dši he ko, heni kroñkroñfemö le wala ke dšēñbā mü le fē ehēfemö anyē akwē ye keke (Rom. 14, 23) hā Nyoñmo Tše le suomö, ye Kristo okadi le na, ke Mumö krkr. hefatamö le (2 Kor. 5, 17. 18). Edšake dāni anyē tšu hē amā le, dša ake adšie tšukoi he tumunii le amūdšinibii le fē. Ši take bōni bembū dši kroñkroñfemö šišifā le, nakai noñ kroñkroñfemö dši bembū yibii; nō nokwale ke noyā le ni anaā ye kleñkleññō leñ.

Hef. Ene mli le wökaseö, bōni hemö-ke-yeli ke niitšumöi yo hää ye ameteñ. Dšee niitšumöi dši noni hereö yiwala, asañ dšee hemö-ke-yeli ke niitšumöi, ši hemö-ke-yeli keke, ši hemö-ke-yeli ni hie kā keke ni niitšumöi yoñ (lak. 2, 17).

§ 280.

Take bōni bembū damö Kristo gbele sale le no le, nakai noñ kroñkroñfemö damö Kristo wala hewale le no, no kōnimyeli-fale le dšeo kpo ye ešitē le mli titri. Kedši gbomo ko mitao ake enā fā ko le, sa ake eehe enyo le fē eye. Mumö krkr. tšuo kroñkroñfemö ye no mli, ake eñö wala hē hewale ni Kristo ná ke-dšie kpo ye ešitē le mli, ehää Kristofonyo ni heö yeö le, moni bote Kristo wala hē nanyobö le mli ye fomö hē le mli (§ 248). Ioh. 15, 5.

Hef. Wökroñkroñfemö ke Kristo šitē le ekomefemö ni he dšra ni esa le anyē atšö šiši neke: gbomei adesaī fē ni dši weku mü kome le, efite kwrā ke eša hela, ni amenyēē amēbe amēša. Nohewö le Kristo ni tšö amēhenö hewalö le bote neke weku kome ni yeö gbele hela le fē ni ehā no hewale fē ba enö. Ši ake ni Nyoñmoyeli mü le fē ke neke henö ne efe ekome hewö le, hela le hewale ni yo gbeye le nyēē aye enö, ši le moñ eye enö ye ledientše emli, ni ekū ena. Neke kōnimyeli ne anaā ye Kristo šitē le mli. Neke henö ne ke kōnimyeli ne tšö gbomotšo mü le yitšo, ni take bōni tšutšu le gbomotšo mü le helai fē na hewale ye enö ye emanehülü ko egbele le mli le, nakai noñ ekōnimyeli hewale le ná hegbe ye weku mü le fē no; ni ewala fale le hoö ke-boteö gbomotšo mü ke eheni le

fě ní afi amekele fě afe ekome ye hemo-ke-yeli mli leń; ši henii le fě ní botee neke nanyobo ke ameyitšo ne mli le gboio ni amenałāā. Ioh. 15, 4. 6.

§ 281.

Take bõni anõkwa bembũ nyēń ahĩ ši ni krońkrońfemọ nyiee se le, nakai noń walaheremọ le guko mla le, moń emāā no mĩ (Mat. 5, 17. 18; kw. § 331; Rom. 3, 31). Edšake krońkrońfemọ su dši ake: suomọ ní Mumọ krkr. fõse wo wõłšuań le gbeọ mla le na ye Kristo hewale le mli (Ier. 31, 33; Hes. 36, 36. 37; Rom. 5, 5; 13, 10). Ni bembũ gbe mla fõbũ hewo le, agbene mla le nyēo edšaā dšomọ ní ebie le mli (§ 15. 145) ehāā mei ye krońkrońfemọ le mli (1 Tim. 4, 8; Kpodš. 2, 10; 14, 13; Mat. 25, 34—40).

§ 282.

Gbĩabọ ní dromọ wala hē le yeko wala momo ní yo womli no kwrákwrá ke gbeko na le, krońkrońfemọ dšieọ ehe kpo ye dā ta ní na wa ni awuọ ašio wala momo le mli: mumọ wuọ ta šio helo (Gal. 5, 16. 17; Rom. 7, 18—25; Ef. 4, 22—24; Kol. 3, 9. 10). Krońkrońfemọ nagbē dši ake: aašõwo ye Kristo subań le mli pepēpe, ni adšie nibii ní saa Nyońmo le fě ye womli ni aayeame no kõnim (Ef. 4, 13). Ši neke nagbē ne anyēē aše he kwrákwrá ke-wula ši, dša nibii fě nagbē eba dā; edšake woye dše neń lolo, heni dfei le kwēo ye ņmā le teń ye le (Mat. 13, 29. 30; Rom. 7, 24). Asań bõui ayaā no fiofio ni abeńkeo neke nagbē ne, no mli ni anaā krońkrońfemọ noyā ye le, ake-teo kpitiokpitio ye helo hieńmeii anọ (Kol. 3, 3. 4; 1 Petri 3, 4), edšake mumọ ake kodšoo (1 Kor. 2, 13. 14).

§ 283.

Nohewo le gbĩabọ ní krońkrońfemọ šihile kāā he lolo le, heyeli ní hĩ ke-wula ši ní dše eša mli kwrá le be (1 Ioh. 1, 8), ši moń gbĩabọ ní woyọ neke gbele gbomotšo ne (Rom. 7, 24) ke dše ne mli le, wõhe eša no mli ní afwo ye le kplaāwo dā, ni wõfeọ eša kpitiokpitio; ši dšee ake wõsumọ, ni le wõle ni kwa wõkwa wõfe, ši moń oyayeli (Gal. 6, 1) ke natõmọ mli (Iak. 5, 19) wõfeọ ye. Kedši

wosumọ ni kwa wọkwa ni wofe ešai le, no le wọke Kristo nanyobọ le mli agbla kwra, ekole ke-yašio nana. Wonyen wofe eša leleñ ye womligbomo ni afo ke-dše Nyoñmo ño le na (1 Ioh. 3, 9; 5, 18); ši kedši wọke sramọ ke solemọ woo tani wobuu (Ef. 6, 10—17) le, dše le ke wohelo le ke abonsam hũ lakaawọ ke-yaā eša mli moñ. No hewọ le esaa ake wotšui fā mra ye no mli, ši moñ wofe afe oyá ke-ya dromosei le hie (1 Ioh. 2, 1. 2, § 234), koni wobi ešaifa ke hewale woha tawũ hē ye dšei.

 § 284.

Neke Mumọ krkr. niitšumọi ni atši tā ne, agbeko ekomeflo na šikome, ši moñ dā ehēfemọ ke hewalewō ke feremọ hiaawọ, kedši wosumọ ake wohi ši ni wodra ye Nyoñmo dromọ ke biayeli le mli le (Fil. 1, 6), ni enę afeọ ye mlihiemọ lo tō le mli. Ehawọ dā, edšake amanehũlũi bole womumọñ-wala ye hefēhe ke-kpe, ni henyeloi ete titri ye ni ametaoọ dāne, ake amekplawọ ke-dše Kristo ño le: wodientše wohelo sedĩ (Iak. 1, 14; Rom. 7, 14—24), dšeh lakamọi (1 Ioh. 2, 15—17) ke abonsam natšoi le (Ef. 6, 12).

 § 285.

Dše neñ Nyoñmo mañšeyeli kpodšiemọ be leñ, wona gbei ke atrakpei srotai pi ye hemo-ke-yeli ni agbe na ke ekwamọ ni agbe na le teñ. Ši Mumọ krkr. le gbena dši ake: eno dromọ-niitšumọi ehāā mei, koni ehā nofeno ni akpeko mli le atšo noni akpe mli ke-wula ši kwra ye ekpakpa lo efoñ hewo, edšake kodšomọ ke nibii fe nagbe le nyen aba dā, dša afe ene. Ši mofemo dientše sane dši ake: egble etšui na ehā neke dromọ-niitšumọi le, ni enę mli efe kronnkron ni abere eyiwala, alo ekā be ekwaame ke toigbele, šiiabọ ni afe ekoñ le, ni enę mli eke nana fobũ kodšomọ ba ledientše enọ ye. Gbomo šihile, no mli ni Mumọ krkr. dromọ-niitšumọi le nyee noko afe donu ye etšui mli le, atšeo ake wadšemọ lo tšuiñ-

wale, ni eša ni akpe mli ni aboteọ enẹ mli dši eša (lo musubo) ni ake-šio Mumọ krkr. le ni dši eša kome ni anyeń anō-fa ye dše neń ke dšeń ni baba le mli ye ɓoni eyo le hewo. Edšake neke eša ne nō gbomo hā nano gbele le, atšeo eša ni ake mo hā gbele hū lo eša-gbele (Mat. 12, 31; 1 loh. 5, 16; Hebr. 10, 26, 27; 6, 4—6) le.

B. Kristo asafo krońkroń le.

§ 286.

Kristo asafo le dši Kristo gbomotšo le (Ef. 1, 22, 23), ešiši dši: ehenii fē (1 Kor. 12, 12—27) ekomefemọ, mei fē ni afoame chē ye baptisimọ le mli ni ateoame awo Kristo wala nanyobo le mli le. Mumọ krkr. le ke wiemọ ke sakramentoi le etoọ neke asafo ne šiši ye walaheremọ ni Kristo ke-ba le nọ; ni nakai Mumọ le noń kē nōọ wiemọ le ke sakramentoi le noń emāāle ni ewoole hewale ni ehāā edaā (Ef. 2, 19—22).

Hef. Kristo asafo le šiši dši nta: klenklen le edši niitšumọhe, no mli ni Mumọ krkr. le ke wiemọ ke sakramentoi le tšuọ egbena-niitšumọ le; ni noni dši enyo le, edši Nyońmo tšu, nō nọ ni Mumọ krkr. le ke wiemọ ke sakramentoi gbe egbena-niitšumọ le na.

§ 287.

Neke asafo ne mli le henii fē ke yitšo tšaā nọ tōń, amefē ameye hegbe, ake amebeńkeọ dromọ-sei le ni mlidšiemọ beń (Hebr. 4, 16, § 273. Kw. Mat. 27, 51); edšake atšeamẹ fē ke-ba mumọń-osofoyeli le mli (1 Petr. 2, 5, 9), ni mlidamọlo ke osofo kroko, moni kule adamọ amenādšiań ehiaame, ake dša nano osofonukpa kome, moni taā ši ye Nyońmo ninedšurō nọ, ni edamọlo mli ehāawo le (§ 226).

§ 288.

Ši kēle Mumọ krkr. le wamọ, enokwemo ke noyeli ni anaa le se le, yibamọ ke noyeli ni anaā, ye Nyońmo gbedšiańtō (1 Kor. 12, 28) ke gbomo biamọ le na, ye šikpoń le nọ le hiaā asafo le, koni ehī ši ke-ya nọ dšogbā. Ene

wiemo le he tšũdši ní ato le, mei ní tšõo Kristo gbei ke kitã le (2 Kor. 5, 19. 20) ke bofoi ahewale le mli hieo wiemo šiemo ke sakramentoi ahe sõomõ le, ke Mumõn-wala yibamo ke nõkwemo mli ye asafo le mli (Bof. 20, 28). Ene hewo hũ ekomefemo ní yo šinũ ye Kristo ní dši yitšo le ke Nyoõmo wiemo ní dši Kristofoi aniilẽ fẽ nubũ ke susumõnõ se le hewohewogbe ekomefemo ke gbedšianõtõ ke hemo-ke-yeli dšadšemõ kome, ake hemo-ke-yeli kome ke Nyoõmo wiemo šišinã kome odaseyeli, ake tšõmõ susumõnõ ní he dšraã hãã asafo tšũdši, ni etši amale tšõmõ le fẽ gbe le hĩaã asafo le hũ (*symbolical books*). Kw. § 7.

Hef. *Scriptura sacra imprimi nobis credenda, libri symbolici exprimunt a nobis credita* — ešiši dši: Nmãle krkr. le hie noni sa ake woheo woeyo; asafo-dšadšemõ-wõdši (*symbolical books*) le tšõo noni woheo woeyo le.

§ 289.

Asafo ní anaã le dši Kristo asafo hewohewo puemo ke henii fẽ ekomefemo ye neke eša dše neũ ní bil ke-wulaa ši le. Kristo asafo ní anaã le dši mei fẽ ní abaptisiamẽ awo Iesu Kristo gbei amlí ni amedšadšeo egbei le ametšõo le. Ši neke mei aten le gbei-ke nabu-Kristofoi pí ye, ni ameyo gbei, ši amebe hewale, ameyo Kristofoi asu, ši amebe anõkwaleũ (Kpodš. 3, 1; 3, 15—18; 2 Tim. 3, 5); edšake Kristofoi ní be hemo-ke-yeli ni amedšee anõkwafoi le yo Kristo asafo leũ ni amedši Kristo gbomotšo henii le lolo, edšake no mli ateoame awo ke baptisimõ le. Ši kedši amehi ši ake gbohí ye wala-nanyobo leũ, amefõbu le fa fe meikrokomei (Ioh. 15, 6). Ši gbĩabõ ní ameyo gbomotšo le be le, amenyẽo gbomotšo wala mlidša ko amená ni atšakeame ehẽ ye yitšo-wala-nanyobo leũ.

§ 290.

Asafo ní anaa le dši Kristo hewohewo asafo bii anõkwafoi ní hieĩ kãmõ le fẽ nanyobo, mei ní dšee nõo keke ni anõame awo Kristo walananyobo leũ ye baptisimõ mli, ši moũ ameke hemo-ke-yeli ní hie kãã hie ši ye emli. Ši asafo ní anaa le be ni esa edšee noko, ake dša asafo ni anaã

le fataa he le; asafu ni anaa le ye emli keke, dsee emasei lo eno eyo. Edsake dromonii le ake-haa asafu ni anaa le, si mon asafu ni ana le anoo-haa ni moni heq yeo le, anye ana Nyommo dromo le mlifa ko, edsake asafu ni ana le henoo dsile. Nohewo le mligblamo ke asafu ni ana le dse le dsi mligblamo ke Kristo oo dse hu.

§ 291.

Take boni henii mudsi le fe ke henoo kome ni he yeo naa no, ni amekweole dsogba, babao noon boni ehela le na wa le, nakai noon anokwa heyelilo fe ni yo asafu le mli le ke emli mei ni hee yee ke mei ni yee anokwa le naa no, ni amekweoame dsogba, amekpaai fai amehaaame (1 Kor. 12, 26; Gal. 6, 1, 2; Iak. 5, 19, 20). Heyelilo le, tse amelee ameha, kele amefe ekome, ni amebq nanyo ni mli wa ye amemli, edsake amefe ekome ye hemq-ke-yeli Mumu kome ke biayeli mli ye yitso kome sisi ha deseiba kronkron kome, ni amefe ekome ye suomo le mli ha nanq wala nghiekamo le (Bof. 4, 32; Ef. 4, 3—6). Neke nanyobq ne atseo ake hetseto le nanyobq le, ni dsee heyelilo ni hiei kamq lolo keke, si mon mei ni egboi ni ameke Nontso le eya-hi si momo (Fil. 1, 23), mei ni eple hemq-ke-yeli he plemq fefeo amegbe na le (Kpod. 2, 10) ni amenine ese wala akekro no le fata neke hetseto le ananyobq ne he.

§ 292.

Kristo asafu le ye ha mofemo ke hefêhe; edsake madsi fe ke lileii fe ni yo sikpon mu le fe uq le, anooame ke-ba emli; ni asan asafu kome dsile, edsake eyitso dsi ekome. Si neke asafu kome ni yo ha mofemo le, gbla emli efe asafu srotu komekome, si kele ameyo sisito kome. (Kw. § 7 Hef.) Neke mligblamo ne gbomei atomo dsi noni ekeba, ni nohewo le eye mqbq naakpa. Si kele edsa ake asafu mligblamo aha Nyommo mantseyeli le aya no ke ye sadsi pi amli; eye mli mon ake edsi gbetshino hu hale ye sadsi kro-komei pi amli. Neke asafu mligbamq ne haa gbe ake nibi srotu pi ni yo asafu le ten aya no ni eteq awunayeli kpakpa ke damq si, koni asafu fe asafu ke niile ke hemq-ke-yeli

niikēnii le awo yibii, boni enyē (Mat. 25, 14—30). Mofēmo ní ańō pī ahāle, pī hū aatao ye edeń (Luk. 12, 48), ni nakai asafo ní anaale ake ankwawo le kanetšo le atši ke-adše egbehe le (Kpodš. 2. 5; 3, 16).

§ 293.

Tše Kristo asafo le hewohewo puemo gbefan le adša emli, kēle mumo gbefan le ekome ni. Kedši asafoi srōtoi le agbla amemli ye šikpoń le no le, bēle űwei le amefe ekome ye yitšo kome mli. Neke ekomefemo ne ańō-te, ni ewo duń, ni efite ye gbomei atōmo ke gbedemo ke mlila hewo; ši wo se le aadšie kpo šikome (loh. 10, 16) fanń, ši adšeo gbe űmeneńmene momo ye ene mli, ake asafo fē asafo ada, eye ankwawo krońń, ni edšie amale ke apasa efie.

§ 294 a.

Kristo ankwawo asafo le yo hefēhe ní adšadšeo sanekpakpa le ye Nyońmo wiemo šišinā krońń le na, ni ańō sakramentoĩ ahāā ye Nyońmo wiemo le na. Luther-sanekpakpa-asafo le feo neke nii ni be dšraā ne ke-wulaā ši. Edšake asafo ní hie tšōmo krońń dšile, noni ke krońkrońfemo ke ankwale yoseo ni edšadšeo ni ešieo ni etšōo walaheremo-ankwale ní yo Nyońmo wiemo le mli le. Ene hewo hū edši asafo ní hie sakramentoĩ ašiši le ke-wula ši, ni eńōgame ehāā ye amesamo ke-tō le na ye ankwale mli, ni eke noko fataa he lo ešii noko.

§ 294 b.

Osato asafo ye, heni ana tšōmo krońń ke sakramentoĩ le ahe niitšumo ní dša dońń ye; ši neke asafo ne be űmeneńmene ye Kristo asafoi srōtoi le atēń, ni wonda Nyońmo ši ye ene hewo. Tšebēle wona srōto ko ye tšōmoĩ le ahewo ye neke asafoi srōtoi atēń; ši neke srōto ne dsee noni yo ye ankwale ke osato teń; ši moń neke srōto ne dši ene, ake ana niilē krońkrońfemo, kwole ke dale ke sakramentoĩ ahe niitšumo krońń ye asafo kome mli fe asafo kroko mli le. Babao ní asafo fē asafo hie neke sui enyo ne, babao ní anyēle atše ankwawo asafo hū dši no; asan asafo fē asafo mli,

heni wiemo le ke sakramento le yo lolo ye le, heyelilo anyē ahere eyiwala, kedši etšu ankwale ni yo mli le, he nii le.

§ 295 a.

Kristo asafo ni yo dše neñ le, dši asafo ni wuq ta, noni dane amēke dše neñ ūwanedšē ke nye ke duñ lumo le kawoi le wuq le. Ene gbe aume ahā emodeñbō, nahomo ke dšomo koni ekawo ni ehie akakpa no, ake ebi hewale ke hefatamo ke-dše ūwei (Ioh. 16, 33; Mat. 10, 22; 2 Kor. 7, 5). Ši ahum ke nye ke yiwale fē mli tete le Kristo asafo le nāā Nyoñmo anokwa hedšole, ni ele faññ ake gbohīadše agboi le tete nyēñ eno aye, edšake ato ešiši ye heremotesa le no (Ioh. 14, 27; Mat. 16, 16. 18). Take boni Kristo tšō tawū le mli ke-te kōnimyeli mli, ni etšō hešibā mli ke-te henowomo mli le; nakai noñ kē esa, ake esafo ni dši egbomotšo le hū afe, ni wose beni aye eša ke gbele ke abonsam le no kwra, dsee hewale gbefāñ keke, ši puemo gbefāñ hū le, asofo ni wuq ta le, atšō asafo ni nyāā (Kpodš. 7, 9—14) le.

§ 295 b.

Kristo asafo ni wofata he le dši womumōñ-nye (Gal. 4, 26), moni ke wiemo le ke sakramento le efowo ye mumōñ, eleowo ni ebaā woyi ni etšoseowo ehāā nano wala le. Nohewo le sa ake wotšu gbeke-gbena-niitšumo wophāle. Esa ake wokesuomō ni tšakee ke wō ke šidā ke ankwayeli kpeteo asafo ni dši ankwake suomō nye hāwo le he (2 Tim. 3, 14). Esa ake wobuo ni wotaoq Mumō-niikēnii ni eke-hāawole fitšofitšo, ni wophieo mli ye ankwale mli. Esa ake wosumole ke modeñbō ni woka ni wophāā eya no ni enāā hewale ni edaā dane, wosole wophāle ni woke afole fē afole afe klalo ahāle.

D. Walaheremo nagbē hile ke šiwalamo.

§ 296.

Mumō krkr. niitšumo yibii ke nagbē le dši Kristo asafo le hile ke šiwalamo ke nibii fē hile ke šiwalamo, beni gbomo bi le aba ekoñ (§ 251), ke no noñ mli le.

§ 297.

Neke bā ne be ke yino le Tše le to ledientše ehewale le mli (Bof. 1, 7); ši sādši komei ye ní amenagbē le ye gbomei adēn, titri le sanekpakpa le šiemo ye dšēn fē; nohewo le bōni dšēn nagbē le atše lo ehe afe oyá le, eko ká Kristofoi asafoi amōdeñbo le no hū. Ši esa ake akai ake: dšomō ke noyā ní yo Kristo bōfoi amōdeñbo niitšumo le mli le, ye Nontšo le deñ, ni eye gbei ní yo nakpe hā asafo le nagbē niikpamo lo kūmo tšulē lo sale le ye afii fio lo gbī amli, noni kule wokweo gbe ye afii ohai abo mli le. Moko lee be lo yino dša Tše le kome (asañ hū Bi le ní awo eng agbene le Mark. 13, 32. 33). Ši befēbe Kristofoi le akwe nakai gbī le gbe, ake eše etā kwrā, koni amefe klalo ni ameke gbī le ayakpe, take bōni Kristo bōfoi le fe le. 1 Petr. 4, 7; Iak. 5, 8; Fil. 4, 5; Hebr. 10, 37; 1 Kor. 10, 11; Kpodš. 1, 3; 22, 10.

Hef. Nmāle krkr. dšieo sādši ní nyie hie ke okadii akpo etšōwo ye nagbē gbī le hewo, koni wonyē be ke yino le akadii le wobu (Mat. 16, 3; 24, 32. 33). Neke nibii ne dši enemei: esa ake sanekpakpa le aadšadše aatšō dšēn fē (Mat. 24, 14), dšēnmādši ayifale le aba mli ni nakai ahere Israel fē yiwala (Rom. 11, 25. 26) dā. Nakai ebaba mli, ake Kristofoyeli aye kōnim kwrā ni aafose edšomoi babao le afie šikpoñ le no (Kpodš. 20); ši amanehulū ke yiwale babao hū aba ye be kukuō mli dā (Kpodš. 20, 3. 8 k. n.; Mat. 24, 22), no mli ni amalegbaloj ke amalekristoi aba ye hewale babao mli (Mat. 24, 5. 11) ni duñ mañtšeyeli le abua ehewalei le fē na ye yitšo kome ní aana le ní dši antikristo le šiši (2 Tess. 2, 1—10), ni fitemo ke nofoñfemo afa babao: kōdōñfemo, atuātšemo, tawui, helai ní tšēne mo, hōdši, šikpoñhosomoi k. n. aba (Mat. 24, 7) ye bōnii awala le mli. No se le okadii adše ŋwei ke šikpoñ atšō, ake gbomobi le bā le eše etā (Mat. 24, 29. 30), ni kodšomō ke kpōmogbī le aba truka. — Nakai gbī wulu le mli sādši srōtoi le amli anyēē adša ye bei amli. Fē aba šikome: Nontšo kpodsiemo, gbohī ašitē, hīekāloj atšakemo, dšēn tšakemo ke hetšumo, kodšomō, bembū ke fobū fe tšēm dši hīēñmeitfa kroñkroñ ne sane ní senyiemo dši nano hedšole lo nano pimo le.

1. Helo šitē le.

§ 298.

Gbomotšo gbele le lo gbomotšo ke susuma mligblamo dši eša he nyōmōwō (§ 201). Gbomotšo šitē le (helo šitē le) lo susuma ke gbomotšo ní awo ehie nyam le ekomefemo dši kpōmō yibii le (§ 255). — Gbomotšo gbele le ekā ši chā mofēmo, edšake mei fē le, ešafeloi dšiamē (Rom. 5, 12), ši bōni lo beni gbele le aba le mokomoko lee; nohewo le edša ake wōke tšuitšakemo ní yo nyońlo (Lal. 90, 12) adšie gbele gaĩ le (1 Kor. 15, 56), dāni eba le, koni beni eba le, ebafē wōnanyo kpakpa, moni atšewo ke-adše šikpoń ne no amanehulū fē mli ke-aba wō-Nontšo Kristo űō. Rom. 14, 8; Fil. 1, 23; 2 Kor. 5, 6—9.

§ 299.

Gbele se le neke šikpoń ne no gbomotšo le fiteo, ši susuma le hīo ši (1 Mos. 3, 19; Dšadš. 12, 7) ni eboteo kodšomō ko noni dšee nagbē nō le (Hebr. 9, 27) mli nyońlo, ni ehīo ši ye he ko ní sa ešikpońno-šihile le (Luk. 16, 19—31), heni ehīo ši ke-yašio šitē le ye nagbē gbī le no (2 Kor. 5, 1—5): heyeliloi baā hedšole he ko ye Nontšo le no (Luk. 23, 43; Bof. 7, 58; Fil. 1, 23; 2 Kor. 5, 8; Kpodš. 14, 13), ši mei ní hee yee le ke mei ní ke Nontšo be nanyobō le baā pīmōhe ko. Bof. 1, 25; Luk. 16, 23. 24.

§ 300.

Ši gbomotšo la ní afū ye šikpoń mli le dši dūmō kuli ko ní adūo ye nohiekāmō no (1 Kor. 15, 42—44). Take boni kuli ní adūo ye šikpoń, ni egboō le mli le ni tšo hē kwēo ke-dšeo ye hūlū wala-hewale na le; nakai noń šikpoń no gbomotšo ní fiteo le mli (1 Kor. 15, 36—38) ni gbomotšo hē ko ní fitee ate ši ke-adše ye Kristo ní ete ši ke-dše gbohī ateń le hewale na. Kristo ye gbele no kōnim ye ledientše emli ye wōhewo (§ 222). Edše gbe le, ni agbenē egblaāwo ní wōdši egbomotšo henii le ke-ba nyieo ese (1 Kor. 15, 23). Gbūtabo ní wōnyieo ye šikpoń le no le, Kristo űōo emumō

le ewooŋo ye baptisimo (§ 331) le mli (Rom. 8, 11), ni eñōo eniiyenii eleŋo ke ledientše enyam helo ke lá krońkroń (§ 343. 344) ye Mumo krkr. le hefatamo mli; agbene no le eetšake wohešibá gbomotšo le su, koni etamo ledientše enumnyam gbomotšo le (Fil. 3, 20. 21). Ene dši helo šitē le.

§ 301.

Helo šitē le ye hā mei fē, gbohī fē ye mli, ši dšee mei fē teo ši nakai noń; meikomei anō dši wala-šitē, noni ameke-náā hedšole, meikomei anō dši kodšomō-šitē ke-yaā fobū mli (Ioh. 5, 28, 29; Dan. 12, 2). Edša-keši meifōdši agbomotšei ní ke Kristo be nanyobo le anyēń amehie nyam awo tamō Kristo gbomotšo le, boni awo dšaloi le (Fil. 3, 20. 21; Mat. 13, 43; Dan. 12, 3), ši moń esa, ake amená gbomotšo ní sa amemligbe-šihile, ni ameke-ná nō ye fobū ke pimo mli (Mark. 9, 44; Ies. 66, 24; Mat. 8, 12), take boni heyeliloi agbomotšo ní awo hienyam le dši noni ameke-náā hedšole le.

§ 302.

Mei ní hie kā ye nagbē gbī le no lolo le agbomotšei le tsōo fitemo mli, dāni awo amehie nyam, ši moń atšakeame awo anumnyam mli trukā (1 Kor. 15, 50—52).

Hef. Ši ake ní gbele le, eša nyōmōwō dši, ni eša no etšō ebote gbomei fē mli hewo le, neke tšakemo ne hū dša ake gbeyešemō ke kpokpomō ní gbomo momo le ná ye gbele mli leń eetšō. Gbele gbeyešemō ke fitemo he gbeye ke anumnyam tšakemo he mliflimo aba hienmeitfá kōme ye neke tšakemo ne mli ni ameafutu. — Mei ní hie kā ye nagbē gbī le no lolo, ši ameke Kristo boo nanyo le agbomotšei le, atšakeame hū moń, ši amegbomotšei le woo hienyam, ši duń.

§ 303.

Ñwei ke šikpoń tšakemo ke ehēfemo le hū afata gbomotšo šitē le he. Boni ake fitemo atšu gbomotšei ahe le,

nakai non̄ ake la at̄su ŋwei ke šikpoñ he. 2 Petr. 3, 10, 13; kw. Ies. 65, 17; Kpodš. 21, 1.

Hef. Agbene bonii le agbe-kwemo ní meo Nyoñmo bii le akpodšiemō afii akpei abo le náã etšuiyeli gbekwemo ní tše ahū le nagbē le (§ 205). — Ni noni kule esa, ake gbomo ke bonii le yaã no ke-yaã hile-ke-šiwulamo (§ 180) le mli le, egblaame ke-te efitemo le mli moñ (§ 203). Noni kleñkleñ Adam le dfeññ no ni efito le, Adam ní dši enyo le, mišake ehē ni egbe na agbene (take bo non̄ ní beni eyo šikpoñ le no le, kpitiokpitio etša bonii apilamo ke hedšramo le ye enakpenii le amlī le, kw. § 244, Hef.) ye ŋwei ke šikpoñ anumnyam tšakemo le mli. Ši neke tšakemo ne anyeñ agbe na bleo ye gbe ní eyaã no diññ le no, take boni esa ake afe tšutšu le: edšake eša ake-fite neke gbe ne; ši moñ eba ye gbe hē mli ní asa agbene momo ato, ši wose eeba trukā ke la ní šāã ni efito ni esreō ke-tšuo nii fia le ehē. — Kwemo šikpoñhosomo, beni Kristo gbo le (Mat. 27, 52 k. n.).

2. Nano wala ké nano gbele le.

§ 304.

Nagbē kodšomo (§ 251) le ake heyelilo le ahā nano wala le, ši mei ní hee yee le ake-ahā nano gbele le (2 Kor. 5, 10). Ake noni bie Nyoñmo mañtšeyeli le kpodšiemō le mli le mei fē ekpe mli momo, ake amehere walaheremo le atū, lo amekwa hewo le (§ 285), ehīaa ake akpe mli dā ye nagbē kodšomo le mli, moni ana walaheremo ke moni abule fo le. Toibo ke mlitaomo le ehīaa kodšolo ní le nii fia le hū, asan̄ aumeē niitšumo fōdši ke niitšumo kpakpai, edšake niitšumo kpakpai 10,000 tete nyēē niitšumo foñ kome he nyōmo ewo (Luk. 17, 10. § 139); — ši moñ meikomei ke bembū le enā amehe ešai fā ke gbe (§ 275), ni ake kronkronfemo le ke niitšumo ni Nyoñmo ná he tšui le ewulaame (§ 279), ni meikrokomei le hū, ake tšuiwadšemo fite amenii-kpakpai fē ní fe (§ 204 b.) ye amemli ye ešamligbemo le se le (Ioh. 3, 17—19; § 285). Nohewo le nagbē kodšomo le dšee nokonoko ake dša kodšomo ní mofēmo ke-kodšo ledientše

ehe momo le kpodšiemọ ke nagbē le, ešiši dši: mei ní akpòame ke mei ní awadše ametšui le amligblamo, koni ańō kleńkleńmei le ahā nano wala ni segbemei le ańō-hā nano fobū le (Mat. 25, 31—46) kwā.

§ 305.

Nano wala dši nano Nyońmo ke nanyobo ní hī ke-wula ši ye Kristo mli ke-tšō Mumọ krkr. le mli. Gbomo wiemo ko nyēē atšō nano wala le anumnyam ke hedšọle, boni sa le, ni asań gbomo ko be ní anyē ehie aka ake (1 Kor. 2, 9). Aše nagbē hile-ke-šiwulamo le, dšee gbomo ke šikpoń le nō keke, ši dšeń mū le fē nō le nọ. Šikpoń le ní etšake ní awo hienyam ní anyēē atšō le, dši mei ní adšọ le šihile be, heni Kristo dientše, moni dši Nyońmo ke gbomo ke-ate nano le, eńō esei le emā ši ye cwebii le ateń (Kpodš. 21, 1—4. 22. 23) le ye, ni ehie gboo, ake etšeamē ake enyemimei (Hebr. 2, 11) ni amená e-Nyońmo-su-ke-anumnyam mlidša le eko (Ioh. 17, 21—24; 2 Petr. 1, 3. 4; 1 Kor. 15, 49; 1 Ioh. 3, 2) ye ehewo, ni noni amedši Nyońmo bii le, amedši Nyońmo wofasei ke Kristo nanemeiwofasei hū (Rom. 8, 17) le. Dšei le hemo-ke-yeli etšake etšō niinamo (1 Petr. 1, 7—9; 2 Kor. 5, 7), neke šihile ne fā ke fā niitšumo ye niilē ke taomo ke henumọ gbefań ne etā, ni suomo le ní ese foo gbikogbiko ná enagbē fale ke hewale (1 Kor. 13, 8—10). Mei ní adšọ le ebote Nyońmo nano hedšomo le mli (Hebr. 4, 9. 10; kw. § 57), ši neke hedšomo ne dšee hedšofemo, anihao ke wifemo dši no—take boni Nyońmo hedšomo ye dšeńbo (§ 188) le se noń hū dšee nakai eyo — ši soro ene kwā. Mei ní adšọ le ananohedšomo etšii niitšumo gbe, ši moń haomo gbe etšio. Mei ní adšọ le aniitšumo dši niitšumo fe fē, niitšumo ní adšọ fe fē, hedšọle-niitšumo srotosroto ní anyē adfēń ni; edšake eyaā Nyońmo nano su fale gbefań, ni ehenwomo kwemo ke niilē ke yidšiemọ taoo nano mū le fē (Kpodš. 5, 11—14; 7, 9—12), ni asań hū eyaā anumnyam dšeń su ní agbe na gbefań, ši kpa ko fēdā ní gbomo etšō bonii amantše ke mlidamolo ekoń leleń (Kw. § 180).

§ 306.

Nano gbele dši nano fiemo ke-dše Nyońmo nanyobo ke hedšole fê mli. Neke fobu ne masei ni gbeye pimo ni yo beniile mli le nyieg, noni nokonoko nyen adšo he alo adšie he, — ene se le edši bofoi ke gbomei ni asereame afie le ke nanyobo ke beńkemo ke yeli ni hedšole beń ni tšakee, — ni nagbē le šihilehe heni la ke wala ko be, miše ko be kwra ni. — Take boni akweg ke-tšoo muho ni wog duń le mli, nakai keke ni wotšoo gbalei le amli wokweg mei ni abuame fo le šihile ke šihilehe. Kristo wie (Mark. 9, 44. 45) ye „la ni gboo, heni amegogomi le be nagbē, ni amela le gboo“ hewo, ke Mat. 8, 12: ye „gbese duń heni yafō ke nyanyodši asišikpemo ahī dšei le“ hewo; Petro (2 Petr. 2, 17) wie ye „duń tūtuntū ke-ate nano le“ hewo; Paulo ke 2 Tess. 1, 9: „mei ni abe nyomgowo ni dši nano hiekpātāmo ke-adše Nontšo le hie ke ehewale anumnyam le he,“ ni Iohane (Kpodš. 20, 10. 14) beni eyo niinamo mli le, ena „la kpakpo ko, heni aapiame dšetšeremo ke dšenamo ke-ate nanoi ananoi“, ni 14, 11 ena „amepimo le lasu le ni teo ši ke-yaā nanoi ananoi.“

§ 307.

Agbene ake ni adšadše neke hedšole ni ateke no ke neke fobu ni anyeē asusu atšowo hewo le ehawo, ake woke mordenbo amō walaheremo le mli, ni woke gbeyešemo ke hekpokpomo atšu wodientše woyiwalaheremo le (Fil. 2, 12; Hebr. 4, 1). Nii ni Nyońmo dromo nõ-hawo ye neke niitšumo hewo le, wona ye mlidša ni nyie se (Kristofoi-adromonii) le mli.

Mlidša ní dši ete le.

Kristofoi adromonii le.

§ 308.

Dromonii alo nii ní dromo tšoo no ke-baä le dši wiemo ke sakramento (alo niikroñkroñ) le. Nii enyo ne mli ake dromo le eto ehawo ye, ni ake-hääwo ni wonoo wofeo wono, ni etšoo wodientše wono. Wiemo ní wotšio tá ne dši Nyoñmo ke gbomei anō. Nyoñmo tšoo Nyoñmo wiemo le no keo gbomo ake eedrole, ni gbomo ke solemo hereo no, ake eke miše ke hietšomō ahe noni Nyoñmo ke-badrole le, ni eke-fe, noni Nyoñmo sumoo.

Nyoñmo wiemo.

§ 309.

Nyoñmo wiemo ní yo Nmālei kroñkroñ le amli le (§ 264) dši Kristofoi atšomō he niilē fē yitšo ke šišifā hā gbomei, mādši ke yinōi fē. Nyoñmo nā ke niilē ní yo mli le bu ní mli kwō le. dšēñ niileloī ke nālōi titri le atēñ mokomoko šēñ šiši ni ameleñ ke-gbeñ na gbikogbiko, ni moni šee heko kwra ye dšēñ niilē ke nā mli le, naā wiemo le mli noni hāā etšoo Nyoñmo mañtšeyeli le mli niilelo; ni befēbe ní akaneo ni adfeño he le, edšieo hewale hē ní atšoo no ke-nāā Kristo dšamō mli feremō. Edšake Nyoñmo Mumo ní ke wiemo le wo bofoi ke gbalōi amumo mli (§ 6) le, le noñ eyeo odasē ye mofēmo ní ke tšui ni dša kaneo ni eboq toi le mumo mli, koni etšu nii hewo ní atšio tá ake ake-hāā le (Ies. 55, 10. 11; Ioh. 6, 63; Hebr. 4, 12; Ier. 23, 29; 2 Tim. 3, 15—17). Wiemo le no ni atšoo atšeo ešafelo ke-baā tšuitšakemo mli, agbleo mo ní tšake etšui le

hienmeii ni eheo eyeo, adšadšeo bembū ahāā moni heo yeo le, ake moni abule bem le tšōo kroñkroñfemo gbe le no (§ 267. 270. 272. 273. 278). Nohewo le Kristofonyo fē Kristofonyo gbena dši ake: ledientše eboō mōdeñ ni egboo deñme, ni efoō Nyoñmo wiemo le mli taomo, ni ebule ake noni dšra wa, ni eke-feo esusuma dā niyenii (Ioh. 5, 39; Ios. 1, 8), ni eke etšui fē kpaā fai ye hienmeiiigblemo lo no-tšō hewo, eke hešibā heo yeo dšogbañ, eke-too ledientše etšui ke dšēnbā hē ekweo dane (Lal: 119, 18. 36; 1 Sam. 3, 10; 2 Mos. 3, 5, Ios. 5, 6; 2 Sam. 12, 7). Esa hū ake eboō mōdeñ etaoō wiemo le mli wiemo-ke-tšōmo ke ešiši-tšōmo ye solemotšui, ke tšōloi kpakpai ní agble amehieumeii awodši ni amēnmā ye hewo le amli, ni eke-feo noni hī.

Solemo.

§ 310.

Solemo dši hemo-ke-yeli wiemo ní ake-dšeo tšui mli ake Nyoñmo wieo le. Nyoñmo wieo tšōowo ye ewiemo mli, edšadšeo esuomōnanii etšōowo ke eyintō ye woyiwalaheremo hewo le, ni akpeowo ake woba ekpāñmo le mli (§ 267). Ake ní mumo yo gbomo mli ni ehie ehe hewo le esa ake ledientše etoo eyiñ ni eyamōo walaheremo ni ake-fō ši ahāle le mli, ní eke suomō ke taomo yakpeo Nyoñmo dromō le, ni ehāā esuomō ke Nyoñmo nō le feo ekome. Gbomo wiemo ni eke-kpeo Nyoñmo, ni eke hereole no, alo gbomo ke Nyoñmo taomo ekomefemo dši solemo.

Hef. Noni ke solemo tšāā no gbāgbāli dši Nyoñmo wiemo he dfeñmo (Ios. 1, 8; Luk. 2, 19. 51), ni ake-hāā Nyoñmo wiemo náā mo mliyā gbe dšogbañ, ni ehio mli, ni añmēo tšui ši, ake-too modientše motšui ke dšēnbā he akweo.

§ 311.

Ši solemo le dšee walaheremo ni abaná le yeli ke fua-mo kekeñ, ši moñ edši enagbe nō ko ni ake-nāā wala-

heremo le hũ. Rom. 10, 13. Nyoŋmo dŋi moni ke eŋiwõ ke edŋomo efie no, edro solemo le chã gbomo ní etšõ dromonõ. Dŋa woŋole ní wonyẽ yiwalaheremo le woná, ŋi dŋee solemo le keke hewo ni wonáá, ŋi moni ŋi ní Nyoŋmo wo ake ebo woŋolemo toi le hewo ni wonáá. Nohewo le solemo le dŋee niitŋumo ní atŋuo ake-heo nyõmowõ ko kwra; — boni hemõ-ke-yeli (§ 275) ní solemo hãã anaã ake wala ye mli le hũ edŋee niitŋumo, no hewo ní woŋe-sa nyõmowõ ko hemõ, ŋi Nyoŋmo dromo hemõ kekeũ.

§ 312.

Ŋi Kristofoi asoŋemo alo solemo ní asoŋeo ye Iesu gbei amlu ke Mumõ krkr. hewale mli le keke ni sa ní anyẽo atŋeo dromonõ ni anaã mli dŋomo ni ŋeo na. Iesu gbei amlu solemo dŋi: solemo ní woŋolee ye wodientŋe wõgbei amlu, asaũ woŋe woŋe efõõ wodientŋe wõhewale ke sale no (Dan. 9, 18), ŋi moni, wodamoo kpãtãmo ke kpõmo ní Iesu gbe na ehãwo le no, ye Kristo ŋe le mli, take egbotŋõ henii le woŋleo ní abu woŋolemo le ake Kristo dientŋe dŋi, moni soŋeo. Neke solemo ne wonyie Mumõ krkr. le ní tŋõwo solemo, ni efataã woŋe ye solemo mli le hewale keke no, ni wonyẽo woŋleo (Rom. 8, 15. 26). Ŋi solemo ní edamõ Bi le sale ke Mumõ le hewale no le, befẽbe ní afe le, Tŋe le abo toi (Iob. 16, 23; kw. 14, 13. 14); edŋake neke solemo ne ninaã anõkwa solemo emũyeli le, no dŋi ake gbomei ke Nyoŋmo suomonanii le feo ekome ye mli (§ 310); nohewo le akahã efe nakpe, ake Nmãlei kroŋkroĩ le keo ake: befẽbe ní afe le, Nyoŋmo abo Kristofoi asoŋemo toi, ni ake hemõ-ke-yeli ní ake-soŋeo le solemo le afe Nyoŋmo Ofe hewale nakpenii le eko (Mark. 11, 23. 24; Mat. 17, 20; kw. 13, 32; Mat. 11, 22; Mark. 9, 23).

Hef. Eng woŋe-tŋõõ ake solemo ní mei ní etsõmõko Kristofoi ní taoõ yiwalaheremo le soŋeo le nãn toibõ. No hũ dŋi Mumõ krkr. niitŋumo noni nyieo hie (§ 267); Kristofoi asoŋemo dŋi noni eke-gbeo na.

§ 313.

Ake ní Kristofoi asoŋemo dŋi dromonõ hewo le nii-

kénii ke nii kpakpai ni amèsọlẹọ ye hewọ titri le d̄si mumọ mli nii (Mat. 6, 33; Luk. 11, 13). Kẹlẹ akẹ enẹ t̄s̄i gbo-
mot̄sonii ke d̄señnii ní h̄iāā le ahe faikpamọ gbe, ̄si moñ
gbomot̄sonii ke mumọnii, ̄sikpoñ nọ nii ke ùwei nii t̄s̄ra hewọ
le nomei h̄u ye mli (Kol. 3, 17; 1 Kor. 10, 31). Nohewọ le
woye hegbe, akẹ wosọlẹọ ke-biọ gbomot̄sonii, tamọ boni wọ-
biọ mumọnii le; ̄si noni h̄iāā ye neke sọlẹmọ ní wosọlẹọ
ke-biọ ̄sikpoñ nọ nii le aml̄i d̄si akẹ: wọd̄šẹọ wot̄šuii aml̄i
wọkọ wọdient̄še wot̄taomọ ke seyomọ woọ Nyoñmo
suomọ ke eniilẹ le ̄sīsi (Luk. 22, 42; 2 Kor. 12, 8. 9) le.

Hef. T̄s̄ut̄šu le d̄sa akẹ yiwalaheremọ ní yọ Kristo mli
le d̄see mligbe, alo mumọñ-wala ehẹfemọ keke ni et̄ši
ehe na, ̄si moñ et̄sake hewogbe wala akpa h̄u et̄a mli
ni efe eh̄e: d̄sa akẹ gbomo m̄u le f̄e he afe kroñkroñ,
walañ s̄ad̄si le f̄e, nii ní abuu t̄utu ko h̄u, mli afe kroññ.
ni at̄sake d̄señsu m̄u le f̄e ye gbefañ f̄e gbefañ (̄sikpoñ,
k̄o. n̄ā nọ, wọšihilehe ke d̄señ f̄e k. n.) awo nyam ye
dromọ na. Nohewọ le d̄sa akẹ woniit̄sumọ ke mọdeñbọ
f̄e, wonōnā ke nyámọ f̄e le, sọlẹmọ mumọ le ah̄ie mli
ni et̄šu he: sọlẹmọ le afe k̄adade ní akẹ-kaā walañ s̄ad̄si
ní ke Kristo yeọ lo ekele yee le akweọ le. Niit̄sumọi
ke niitaomọi, niinamọi ke niagbekwemọi, niyelii ke ni-
h̄iamọi le f̄e ní saa ye sọlẹmọ lañk̄a le h̄ie, lo ní wọ-
nyēñ wọkp̄ā Nyoñmoyeli ke buamọ lo d̄šomọ he fai ye
hewọ le, d̄se nōfoñ mli. — Kẹlẹ noni d̄si enyo le
h̄u d̄si akẹ hewohewogbe wala ke enōn̄ai ke nyámọi
k. n. ke hewale t̄suọ nii ye mumọñ wala le gbefañ.
Take boni „mei ní sumọ Nyoñmo le, nibii f̄e (niifale
ke oh̄ia, w̄o ke heguogb̄e, hewale ke hela, wala set̄šemọ
ke gbele ní baā mra le k. n.) yeọ buaāame h̄u, ni ah̄i
ah̄āame“ (Rom. 8, 28) le, nakai noni k̄e mei ní sumọ
akẹ amed̄še Nyoñmo se ameh̄i d̄se neñ le, nibii f̄e fataā
he t̄suọ ameb̄iekp̄at̄amọ ke mumọñ fitemọ le.

§ 314.

Nyoñmo le woniiah̄iamọi ke woniitaomọi f̄e, k̄ed̄si wosọlee
ye hewọ tete le k̄e (Mat. 6, 8). ̄Si kẹlẹ d̄see no hewọ ní
sọlẹmọ d̄si noko ní he d̄sraa kulẹ; ed̄sake wosọlee, koni
Nyoñmo anu, noni yọ wot̄šuii aml̄i, ̄si moñ sọlẹmọ d̄si wọ-
mumọñ wala mli sane ní d̄še efomọ na ni eh̄iale akẹ ed̄sad̄še
et̄s̄o. Hef̄ehe ní akẹ anọkwa f̄e ke ñogbe taọ Nyoñmo wa-

laheremọ le, solemọ kpaa ye dsei. Take boni mumọ ni amüo kpaa ye gbomotšo wala mli le, nakai nonn solemọ kpaa ye mumọ wala mli.

§ 315.

Nyońmo dromọ le hie mumọ mli nii le; ke wodientše wotao wohää hegbe, alo ke wokpaa he fai le, esumọń ni enyēń eke-hāwo; ni gbomotšo gbefan nii hū, ke wosole ye he le, efeọ nibii babao ni wosolee ye he dšikule efeń (Luk. 11, 5—8; 18, 1—7); edšake solemọ ke enoheremọ hää wotšui náä šifimọ ye esumọ ke enanyobọ leń.

Hef. Ke moko ke ake: bēle wosolemọi ni Nyońmo boọ toi ni efeọ noko ni ašii solemọ afe dšikule atšake Nyońmo ni dši lehowa ni tšakee le ayińtō ni mā ši šińń, ni Nyońmo dientše atšake kule, edši gbomo kwašia nakū ni beń. Edšake Nyońmo ni to enano yiń ke nā le leo wosolemọ hū ke-dšeo nano ke da ni eke-wo eyińtō leń, nohewọ le eboọ solemọi atoi gbīkomei, dāni asole le, Dan. 9, 23; Ies. 65, 24: „Ni aba mli, ake dāni ameatšemi le, mi le, mahereame nọ; ni beni amewieọ lolo le, ni mi le, maboame toi le.“

§ 316.

Kedši Nyońmo wo ši ake eebo solemọ fē ni dša toi (§ 312), ni kēle toibō boni wokweọ gbe le baa mli le, bēle ekole apasa solemọ dši, ešiši dši ake: solemọ dšee hemọ-ke-yeli mli (Iak. 1, 6. 7; 4, 3); alo mo hie efeọ keke, ake eboọ toi. Edšake gbīkomei le Nyońmo enu moń, ši kēle eńalē gbei le ni anyēē anyie se hewọ ni ehää adše kpo mra, ni ekole eke-kaā wohemọ-ke-yeli ekweọ, alo eke-feọ noko hū ehää wodientše alo noni dšee wodientše wonō (2 Petr. 3, 9), ni gbīkomei le eboọ wosolemọ toi oyá leleń, kēle wobe hieńmeii alo mumọ ni wọke-ana hewọ le woyoo se, edšake soro boni eboọ toi ehää le, soro wonō ni wokweọ gbe, alo wotao le kwra.

§ 317.

Solemọ dši ekole faikpamọ ni wọke-biọ Nyońmo ni edšie efeń ye wonọ ni ehāwo niikpakpai, alo edši šida ke yidšiemọ ye niikpakpai ni woná momo le hewọ. Solemọi srotai

enyo ne dšee moni soleg le gbefan keke ni esa ake esoleg ye, ši esa ake esoleg ke-taog nyemimei aheremo ke edšurō-yeli hū, edšake amedše fomg mli le amedši ehelo le eko (1 Tim. 2, 1; Ier. 29, 7), ni titri hū ake amekele fē dši Kristo gbomotšo henii, alo atšeamē ake amebatsōmog nakai hū (Ef. 6, 18—20; Kol. 4, 3. 4; Rom. 15, 29. 30; 2 Tess. 3, 1). Mli-dāmog alo faikpamog ke meikrokomei ahāmog le dši Kristofoi asolemog mli fā titri hū, ahū ní ke no beñ le, bēle mo solemog le šeko. Mei ní Nyoñmo mla mli kitā ní dši enumog le keowog ake wowoame titri (§ 80), ni esa ake wokpa fai wophāame titri hū, ni boboni amengkwemo, šidamog ke niitšumog he dšraā pi ye gbomei agbomotšo ke mumog edšuroyeli gbefan le, bobog hū ní esa ake wophāa wofai ní wokpaā le mli waā dšogbā hāāame, ni wophleg mli dši no. Ni nohewog le emli noko titri le eko dši fai ní wokpa wophā mei ní yo hewale: mañtšemei, onukpai k. n. (1 Tim. 2, 1; Ier. 29, 7) ke sanekpakpa le he tšūdši le (Ef. 6, 18—20; Kol. 4, 3. 4; Rom. 15, 29. 30; 2 Tess. 3, 1). Noni ke enē tšaa no hū dši ake: wokpa fai ake Nyoñmo mañtšeyeli le aya no ni egbe efā ye hei ní benke ke hei ní yo šoññ le, enē dši Kristofoi ke won-dšaloi amlí sanekpakpa šiemo he solemog le. Mat. 9, 37. 38; 6, 10; Luk. 10, 2; 11, 2; 6, 12. 13.

§ 318.

Solemog kpakpa ní toibō yog mli le ehiaa wiemoi kaka-dādši (Mat. 6, 7) lo wiemoi ní na dša — Nyoñmo bug tšui mli ntšoidōmog ke momohā fe wiemo ní mli tše ni enō ake noko; ši ke osole le, solemog ye hešibā mli (1 Mos. 18, 27), miāmog ohie (Iak. 5, 16), hiemog mli (1 Mos. 32, 26), ná ekā (1 Ioh. 5, 14. 15) ni hā emli awa (Lal. 27, 8). Kw. titri abebuai enyo: Luk. 11, 5—13 ke Luk. 18, 1—8.

Hef. 1. Yiñyāfemog, awyēñfemog ke hedšō dšaa ní atši solemog le gbe, ši moñ ye enē mli solemog ehiaāwo titri. Mo ní nyēē asole le, esa ake ekpe solemog nōkēnō ke solemog mumog ní wawog le he fai tete (Rom. 8, 15. 26). Ni ke hemog-ke-yeli ní waa le ha solemog ekā ke enoheremog le, sa ake woblo: „Nontšo, ye obua mihemog-ke-yeli ní mibe le!“ Mark. 9, 24.

Hef. 2. Solemo mli hewohewo dšēñ k. n. gbefāñ le wiemo le dšra kē hū ake: „Mumo le dši moni hāā wala le; helo le ehī hāā noko“ (Ioh. 6, 63); ni asañ: „Soleloj anokwafoi le asole tše le ye mumo ke anokwale mli; edšake tše le hū mītao mei ní soleole neke le“ (Ioh. 4, 23), — ši emlinō fē mlinō taoq su ko ní kele ye. Solemo ní dši Mumo niitšumo le, taoq hewohewogbe ye gbomotšo le gbefāñ hū. Nidšidromo ke šiwulamō k. n. dšee hewohewo tšosemo keke, ši moñ ehā ake hiešikāmo ke hešibā fereq ye solemo le mli.

§ 319.

Esa ake Kristofonyo wala mū le fē feq solemo wala (Kol. 4, 2; 1 Tess. 5, 17), ni ene dšee ake solemo hewo ni Kristofonyo afō ešikpoñ nq niitšumo, alo enme he efō ši lo egbe he guq (2 Tess. 3, 11. 12; 1 Tess. 4, 11); ši moñ esa ake eke solemo abote fē mli, ni ehā no hū atšō solemo. Nibii fē ní aboio lo afeq ní solemo beñ le, ake-kwaā Nyoñmo hefatamo ke edšomo, ni ake-gbeq he guq (Lal. 127, 1. 2). Noni akeq ne dši: lebi ke gbeke ke niyeni aši solemoj titri afōmo (5 Mos. 8, 10; Lal. 63, 7) hewo.

§ 320.

Dšomo sroto titri kää solemo ní aboq nanyo afeq ekome ke-soleq le nq, asoleq ye heyeliloj asafō mū leñ (Hebr. 10, 24. 25; Ef. 5, 19) dšio, alo šia kome mli foloj ke bii, nontšomei ke tšūdši, alo mei fio ní amefe ekome dšogbā ye Nontšq le mli (Mat. 18, 19. 20) leñ dšio. Kēle boboni ní ehāā ake wōke nanyobq solemo ní afeq ekome ke-soleq le awadše wōhe ke henii fē yitšo le suomō mli le, boboni ehā hū ake wōtšō solemo nq wōke-Nontšq le awie ye piā mli kpō, ni woyq hegbe (Mat. 6, 6) ni dšomo hū yo mli dši no.

Nontšq le solemo.

(Luther katekismo mlidšā ní dši ete le.)

§ 321.

Kristofoi asolemo he tšōmo bōni ehī pepēpe ye su ke mlinii agbefāñ le, Nontšq le dientše ehāwo ye solemo ní ake-

kase solemo fē solemo, alo nokwemo solemo ní eke-towo okadi leñ (Mat. 6, 9—13; Luk. 11, 2—4). Ene mli solemoi wotoi fē, boni hīāā hei ke bei fē ke bofēbo ní tšui taoq lo nuq he le šišidšē ke šišitō ye. — Adša Nontšo le solemo le mli ete: ešišidšē alo tšemo, faikpamoi kpawo, ke nagbē alo anumnyamwō lo yidšiemō le. Faikpamoi kpawo le mli edfe ní nyie hīe le biq ekpakpa ní ahā; faikpamoi ete ní nyie se le biq efoñ dšicmō. Faikpamoi ekpa biq mumoñ-nii, ekome (ní dši edfe le) keke biq noni hīāā gbomotšo le.

Tšemo le.

„Wo-Tše ní yo űwei!“

Te ene šiši yo teñ?

Nyoñmo ke ene ahāwo tšui, koni wōhe woye, ake le dši wotše leleñ ni wōhū wōdši ebii leleñ, beni afe ní wōke miše ke tšuidšūrō fē akpale fai, take gbekebii dšūdši kpaā ametše dšūrō fai le.

F a i k p a m o i k p a w o .

Faikpamō I.

„Ogbei le he atše!“

Te ene šiši yo teñ?

Nyoñmo gbei le ye kroñkroñ ye ledientše emli moñ; ši wōkpaā fai ye neke solemo ne mli ake eefe kroñkroñ ye wō hū woteñ.

Te afeq ene teñ?

Keđši adšadše Nyoñmo wiemo le atšō kroññ ni wōhū wōke-ba wōdšeñ kroññ ake Nyoñmo bii le: ene femō le mli le ye obuawō, Ata dšūrō, ní yo űwei! — Ši ke moko tšō nokroko ni ebaa edšeñ ye Nyoñmo wiemo tšōmō le na le, le le ebuleq Nyoñmo gbei le ye woteñ: ene he bua wōhe ke-dše, Ata dšūrō ní yo űwei!

Faikpamō II.

„Omañtšeyeli le aba!“

Te ene šiši yo teñ?

Nyoñmo mañtšeyeli le baā ye ledientše ehewale na, tše

wokpaale he fai moñ; ši wokpaä fai ye neke solemo ne mli, ake eeba wo hü woñö.

Te afeo ene teñ?

Kedši nwei tše le ñö e-Mumo krkr. le ehäwo, ni wöhe ewiemo krkr. le woye ye edromo le na ni woba wodšen ye ehie ye bene be le mli ye bie, ke dšemei le dá le.

Faikpamo III.

„Afe noni osumoö ye šikpoñ le no, take afeo ye nwei le.“

Te ene šiši yo teñ?

Afeo Nyoñmo nyam suomö kpakpa le na nii le kē, tše wokpaale he fai moñ, ši wokpaä fai ye neke solemo ne mli, ake aafe ye wo hü woteñ.

Te afeo ene teñ?

Kedši Nyoñmo kü yintö ke taomö foñ fē na ni etši mei fē ní ekplēē egbei kroñkroñfemö le ke emantšeyeli le bā le gbe, edšake no dši abonsam ke dše neñ ke wodientše wöhelo le suomö le. Ni asañ kedši ewadšewo ní womämo ši šiññ ye ewiemö le ke hemö-ke-yeli le mli ke-yaši wonagbē le, no dši enyam suomö kpakpa le.

Faikpamo IV.

„Häwo ñmene wodä ñmä!“

Te ene šiši yo teñ?

Nyoñmo ñöo dá ñmä ehääwo ke gbomei födši le fē, tše wokpaale he fai tete; ši wokpaäle fai ye neke solemo ne mli, ake eehä woyo se ní wöke šida ahe wodä ñmä le.

Meni dši dá ñmä šiši?

Nofēno ní hiaä gbomotšo le, take: niyenii, niinumonii, atadei ke niihanii, aspatrei ke tokotai, šia ke tšu, šikpoñ ke kolo, šika ke nii, ñä kpakpa, bii kpakpai, webii kpakpai, noyeloi kpakpai ke anokwafoi, dšen ke manyeli kpakpa, hülü tšö ke nunemo, hedšöle, hewale, tšösemo, wö, nanemei kpakpai, hegbomei anokwafoi ke nii.

Faikpamo V.

„Ni oke wonotōmōi le afawo, tamo boni wōke-faā
mei ni tōo wōno le!“

Te ene šiši yo teñ?

Wōkpaā fai ye neke solemo ne mli, ake ūwei tše le akabu
wōhe eša le ni ekwa wōfaikpamo ne ye no hewo; edšake
wōsaa nokomeflo ni wōkpaā he fai le ni asaŋ esaawo hū
moŋ; si womikpale fai, ake enō fē edrowo; edšake dāne wō-
feŋ eša pī ni wōsa fobū soŋŋ: no ni wō hū wōŋō-fa mei
ni efewo eša le ke-dše wōtšuii amlī, ni wōfeame edšūrō ye
suomo na.

Faikpamo VI.

„Ni okewo akaya kā le mli!“

Te ene šiši yo teñ?

Nyoŋmo ekaa mokomoko moŋ: šī wōkpaā fai ye neke so-
lemo ne mli, ake Nyoŋmo abu wōhe ni etowo, koni abonsam
ke dše neŋ ke wōdientše wōhelo le akašišiuwo ni amelakawo
ke-ya hīeša, ūwanedše, tšuiŋfa ke ešai ke hīegbedšianii kro-
kromei amlī; ni kedši amegba wōna tete le, ake woye kōnim
kē ni wogbe ta le na.

Faikpamo VII.

„Šī dšiemowo ke-dše efoŋ le mli!“

Te ene šiši yo teñ?

Wōkpaā fai ye neke solemo ne mli wōke-gbeo na, ake
ūweitše le akpōwo ke-dše gbomotšo ke susuma, gbei kpakpa
ke nii ahe niifōdši le fē mli; ni nagbē le, kedši wogbele be
le eše le, eke hedšole abā wōdše dšeŋ ni enōwo ke-dše neke
amanehūlū dšo ne mli ke-ba emasei ye ūwei ye ehienyam
le na.

Nontšo le solemo le nagbē.

„Šī onō dši maŋtšeyeli le, ke hewale le, ke anum-
nyam le, ke-yašio nanō! Amen.“

Te ene šiši yo teñ?

Ešiši dši ake: mamā no mi, ake neke faikpamoī ne aŋō

ńwei tšę le na, ni ebo toi. Edšake ledientše ewowo kitā, ake wosple neke, ni ewo ši ehāwo, ake eebowo toi. Amen, Amen, no dši: hę, hę, aba mli nakai.

Sakramentoĩ kronkroĩ le.

§ 322.

Nii ní Kristofoi tšęo sakramentoĩ (ní dši lateino wie-
mo: „niikroukroĩ“ ní ake gbomotšo nuo he) le dši dromo-
niihāmōnii alo Kristo asafo leń solemo mli niifemōnii kroń-
kroĩ komei ní atšōo no ake šikpońńōnii ní anuo he okadii
ke nomei noń mli le ańōo ńwei dromōniihāmōnii ní helo
nuu he le ahāwo. Nwei nii ne ye šikpoń no nii le amlí
ke šiši ni amęke enęmei nyieo ke-baā womli. Kristo dši
moni to nakai niifemōnii le ni ešiwō wiemoĩ fata he hewo
le ehāa woleo leleń, ake noni wōnaā le ke dromokēnii ní
wōnaa le nyieo. Kristo to nakai niifemōnii le, koni gbĩlabo
ní woyo neke dše neń gbomotšo ne mli lolo ne wotšō no
wobote enanyobo kpakpa ní wala yon le mli, ni wōhĩ mli ni
wōnā šifimo ye mli dā.

Hef. Soro symbola ni soro sakramento. Symbola dši
dfeńmo ní anaa le su ke okadi ní anaā le keke, ni eke
okadi ní anaā le kaiō nō ní anaa le. Ši enyo ne teń
le ekomefemo be. Sakramento le mli hũ űō ní anaā
le dši nō ní anaa le su ke okadi moń, ši nō ní anaa le
ke nō ní anaā le tšāa pe ni eke-feo ekome, bōni fe ní
mo ní náa okadi ní anaā le, eke-nāa nōkēnō ni anaa le
hũ nyońlo. Amrō pe ní symbola fataā nō ní ekadiō le
he ni eke-tsaā lo eke-feo ekome le, symbola tšōo sa-
kramento.

§ 323.

Dromokēnii ni wōnaa ní wōke nii ní helo nuo he ní wō-
naā ye dromohāmōnii le amlí le heo le, Nontšō le űā ke
dromo baā ehe ši ke-bakpeo wogbedemo ke wōhĩa hewo le

ekewo noni wõnaã ni helo nuo he le mli, koni wõnyie no ni beni wõbõ nii ní wõhelo nuo he le, wõnõ dromokëni le hũ wõhe, ni nomei hũ ayewo odase ye gbomõseyomõnii le agbefaũ hũ, ake wõná dromokëni le ni wõná hewale ye no leleũ.

Hef. Dsee ñweinõkëno hemo, ši emli dšomõ moũ ake wõhemo-ke-yeli le too šiši lo yeo fuaã. Mo keke ní ye ñweinõkëno ye hemo-ke-yeli mli le náã yiwalaheremo ye mli; ši mo ní hee yee, ni mo ní gbeo ehe guo le náã fõbũ ye mli.

§ 324.

Noni hãã hewogbe okadii tšõmoõ Sakramentoi alo dromõhãmonii dši nõdšomõ, ake adšadšeo amešišitõ ke amehe šiwõ wiemoi ní atšeko no, ní atšakeko hie le, afieo no. Dsee Nontšõ okplõ le he sõolo le hãã šikpoũ no nii le tšõmoõ dromõhãmonii, ši moũ Kristo wiemo le ní sõolo le nyie Kristo gbei ke noni eto le no edšadšeo efieo no le dši noni ke ñwei dromokëni ní yo le ke šikpoũ no nii ni yo le feo, ni dsee osõfo le hemo-ke-yeli ke esale dši nii ní hãã dromõnii le adšomõ le ke amehewale le fereõ, ni asaũ dsee chemõ ní ehee eyee ke esa ní esaa le anyẽ no agbo lo adšie noko ke-dšeo no.

Hef. Tõ ke šiwõ dšra hã yeli keke. Nõdšomõ fẽ nõdšomõ ní yeli be mli le, šiõ šišitõ ni šiwõ be mli; ši dsee no keke, ši moũ no dši yakayakafemo ní fõbũ ye mli, ke hemo-ke-yeli ní be; edšake abuo sakramento tamõ ñkõnyãyeli.

§ 325.

Nii enyo hĩaã wala fẽ, dãni efi ši: fõmõ ke niyeni (le). Mumõn wala hẽ tšõ dromõhãmonii le no ke-ba wõmli le hũ nakai noũ. Nohewo le dromõhãmonii enyo keke yo: ekome dši baptisimo (mlitšõ) ni wõtšõõ no wõboteõ wala hẽ leũ, ni noni fata he le hũ dši Nontšõ niyeni le ní ake-leõ wala hẽ le, ní eda ye wõmli le. Ene hewo edša ake baptisimo le, abaptisio šikome keke, ši ake Nontšõ niyeni le hãã dã.

I. Baptisimō kronkron̄ le.

(Luther katekismo mli mlidša ní dši edfe le.)

K l e ñ k l e ñ n ò.

Meni dši baptisimō le.

Baptisimō le dšee nu flo keke, ši moñ edši nu ní ahie ye Nyoñmo kitā le mli, ni ake Nyoñmo wiemō le efe ekome.

Meni dši neke Nyoñmo wiemō ne?

No dši noni wo-Nontšo Iesu Kristo ke ye Mat. 28, 19: „Nyeyaä ni nyeyafea dšeenmādši fē mikaseloi nyebaptisiaame nyewoa Tše le ke Bi le ke Mumō kronkron̄ le gbei le amlí.“

§ 326.

Baptisimō ní abaptisiō awoo Tše le ke Bi le ke Mumō krkr. le gbei (§ 42) amlí le šiši dši ake: anyie baptisimō no ake-teoo mo awoo Nyoñmo mei ete ní dši ekome le nanyobō le mli, ni enää walaheremō ní Tše le eto eyiñ, ni Bi le etšu he nii ke-gbe na, ni Mumō krkr. le dšää mli ni ehää etšō enò le.

Hef. Blema bēbe leñ ake baptisimō le tšää abonsam kwamō (*abrenuntiatio diaboli*) ke dšiemō (*exorcismus*) ke-dše abonsam ke ehewale ke eniitšumoi fē mli. Kleñkleñnò le dši woñdšamō fē woñdšamō kwamō hū, ke abere moko ke-ba Kristofoyeli mli, ni ke abu ene ake abonsam kwamō ní akwale le, eye mli, edšake abonsam ke ebofoi ye nontšo ye woñdšamō mli (1 Kor. 10, 20; Ef. 2, 2). Noni ake-tšää dši mo ní abaptisile le dšiemō ke-dše abonsam hewale fē hewale mli. Evangelimei asafo le ke eksorzismo alo abonsam fiemō le ba amedšēñ ameke-yeo odase, ake helo gbomo le ní afole ye fomōneša mli le ye abonsam hewale šiši (§ 202), no mli ní Kristo mañtšeyeli leñ heremō le hereole ye baptisimō le mli.

§ 327.

Kristofoi abaptisimō le dši dromohāmōnò, edšake Kristo šišitò ke ešiwò le hää nõkēnò ní anaa le ke nu ní

anaã, ni edši nõkẽnõ okadi le nyieo wiemo ni adšadšeo afeoo no le no fe ekome leleñ (kw. § 328. 331). Ene hewo ni edšee okadi keke tamo dšẽnmãdšianyõmo-dšamo ke woñ-dšamo srotõi amlĩ ahedšui ke asubõi ke hetšumõi le, ši esorole kwra. Iohane baptisimo le hũ dši okadi-baptisimo keke, ši etšõõ dromhãmonõ, edšake enyẽẽ ehã yiwalaheremo le leleñ, ni asañ atšii tã, ake ehãã, ši moñ noni enyẽo efeo ni atši tã, ake efeo dši ake: etšõõ yiwalaheremo ni baba le, koni gbomei atao segbe ni amesa amehẽ ke-bahe keke. Ši soro no, soro hekobii ahetšumõi fẽ kẽ, edšake Nyoñmo dši moni eto, koni eye odase, ni ñwanedšẽ ko be mli, ake walaheremo le aba leleñ, ni etšẽñ ni eba.

Hef. 1. Iohane baptisimo ke Kristofoi abaptisimo teñ srotõi le Iohane dientšẽ tšõõ Mat. 3, 11: „Mi le, mibaptisio nye ye nu mli hã tšuitšakemo moñ; ši moni baã ye mise le, ehe wa femi, . . . le eebaptisio nye ye Mumõ krkr. ke la mli (kw. Bof. 19, 4). Egbena dšee ake enõ walaheremo ehã, ši eke tšuitšakemo šiemõ le ke okadi nasõomõ le atšõ nu baptisimo leñ asa tšuii le. Edšake yiwalaheremo anãko agbe na, ni Mumõ krkr. le nãko aba. Nohewo le sa ake Iohane kaseloĩ hũ ni yo Efeso le, abaptisiamẽ ekoñ, tšẽ amenã Iohane baptisimo le momo (Bof. 19, 3. 5).

Hef. 2. Nu ni yo baptisimo le mli le dši okadi ni he midšra, edšake dšee noko ni dšuo wohe keke, ši moñ ake noko ni foõ ni hãã wala ni foõ hẽ titri ni hewo le (kw. 2 Petr. 3, 5; 1 Mos. 1, 2; 1, 20; 2, 5; Hiob 14, 9).

Noni dši enyo le.

Meni dši baptisimo mli senãmo?

Ehãã ešãifa, ehereo gbomo ke-dšeo gbele ke abon-sam deñ, ni eke nano hedšole hãã mei fẽ ni heo yeo le, take boni Nyoñmo wiemo ke ešiwõ le keo le.

Hef. Kwemo Luther hemõ-ke-yeli kuku ni dsi enyo le šiši-tšõmõ: „Kristo kpõmi ke-dšẽ ešã fẽ, ke gbele ke abon-sam hewale le mli, koni matšõ k, n.“

Meni dši neke Nyoñmo wiemo ke ešiwō le?

No dši noni wo-Nontšo Kristo keo Mark. 16, 16: „Moni heo yeo ni abaptisile le, aahere eyiwala; ši moni hee yee le, aabule fo.“

§ 328.

Baptisimo mli ni wotšōo Mumo krkr. le hefatamo no wonāā niikpakpai ni Kristo nyie edšēnhile, emanehūlū, egbele ke ešitē ke e-Nyoñmo ninedšūrō-notamo le no enā ni esa ehāwo le Nyoñmo ni ke nā tšu woyiwalaheremo he nii le to gbedšiano ake baptisimo no atšō anā neke niikpakpai ne, ši noko hē ke gbe hē ko ni atšō no ke-nā le be neke šikpoñ ngbile ne mli, ake dša baptisimo keke no atšō. Moni buu baptisimo, ni ekpo le, le noñ dši moni hāā heremo ke nanō wala ni kā ši hā gbomei fē le nmeole.

Hef. 1. Dša ake wōhā abaptisiwo, edšake afāwo neke. Ši kēle dšee ake mei fē ni gboi ni abaptisikoame ni dšee kwa amekwa le, ameladše kwrā. (*Contentus, non defectus sacramenti damnat.*) Baptisimo tō le, wo moñ efiwo, ši Nyoñmo le, efiile. Nohewo le esaa ake wōbuo wōndšalo akpei akpei abo ke Kristofoi agbekebii (1 Kor. 7, 14) ni anāko abaptisiame le ake mei ni eladše; — ši sa ake woye fo, ke wōmōdenbo ni be hewo le ni nomei náko baptisimo dromo ye neke be ne mli le. Ši ke moko ná gbe ke dekā ke-ya baptisimo he, ši esumo le, abule fo.

Hef. 2. Ake baptisimo le dši anokwa sakramento hewo le, sa ake wōñmeo noni Nontšo le to le gbe, ni akplē ni Kristo asafo osofo abaptisi gbeke le. Ši ke gbeke le mihe agbo, dāni osofo anyē abaptisile le, fofoi lo gbeke le lelōi le agbena dši ake: gbeke le tše lo Kristofonyo fē Kristofonyo abaptisio gbeke le. No dši fimō baptisimo le. Moni baptisio le, afose nu šii ete afie eyiteñ ake: „Mibaptisio (N. N.) miwo Tše le, ke Bi le, ke Mumo krkr. le gbei amli! Amen;“ ni nagbē le edšo gbeke le ye Nyoñmo mei ete le gbei amli (2 Kor. 13, 13 alo 4 Mos. 6, 24—26). Neke baptisimo ne fa, ni ehāa notō, ši kēle ene keke ehāa ake Kristo asafo osofo ko amā no mi ye faññ.

§ 329.

Ši ke hemø-ke-yeli leñ le, baptisimo mli hũ be senámo, ši moni ehää fobu ní sa wofomonsu le faä. Moni abaptisile awo Nyoñmo kome ní dši mei ete le gbei amlí, take boni Kristo eto le, ená yivalaheremñii le, ehe eye dšio, ehee eyee dšio. Ši moni hee yee ake ená, ni eke hemø-ke-yeli tšuu he noko le, eeladše kē ye hewo, etamo ohiafo ní dšetrii babao dši enō, ni elee alo ehee eyee, ni hōmo gbeole kē ye edšetri babao fale le mli.

§ 330.

„Moni heo yeo ni abaptisile le, aahere eyiwala; ši moni hee yee le,“ abaptisile dšio, abaptisikole dšio, „aabule fo“ (Mark. 16, 16). Hemø-ke-yeli ní sa ake efataä baptisimo le he le nta ni: no dši hemø-ke-yeli ní nyie baptisimo le hie ní hää baptisimo mli dšomo ní dši biayeli le, ke hemø-ke-yeli ní nyie se ní dše baptisimo ní aná dšogbän leñ lo ní etšuo le. Moni abaptisile le, ehiaale, ake ená yivalaheremo he sane le mli ke-wula ši, alo ehemø-ke-yeli gbeo dšeñbā kpakpa mli emüyeli le na dā; ši noni hiaäle dši ake enuo yivalaheremo he sane, enää šiši, ni esumo alo ekplēo ebaptisimo le ni eke hietšere taoq ake abaptisile. Neke taomo ke hietšere ne dši noni nyēo ebaä ni esa, ake ebaä gbomo, boni eyo ke-dše efomo le mli leñ, ni dša hũ ake eba, dāni enyē ená baptisimo mli dšomo kpakpa ní hī ke-wula ši le (gbeke bii abaptisimo le he sane le wōna § 336 Hef.). Noni efe (no dši ake: ena walaheremo he sane le mli ke-wula ši, alo ehemø-ke-yeli gbeo dšeñbā kpakpa mli emüyeli le na dā) le aba mli ye baptisimo ke yivalaheremñii ní aná le ase ke hewale niitšumo na ye nōtšō, bembū ke kroñkroñfemo le mli. Hemø-ke-yeli ní nyie hie le tamō šikpoñ kpakpa ní nyēo woq yibii ní adū baptisimo mli wui le ye nō; hemø-ke-yeli ní nyie se le (lo hemø-ke-yeli ní ke yivalaheremo baä le) dši yibii ní dše noni adū le mli le (kw. Bof. 8, 29 k. n.).

Hef. 1. Fōloj ke baptisimo he odasefoi agbena dši ake: amelego, ni amesraä wala hē ní ateoq ye moni abaptisile

len. Baptisimo he odasefoi dši moni abaptisile le ke Kristo asafu le mlidamoloji. Ši amesa amedši moni abaptisile le nãđšianđamoloji hũ.

Hef. 2. Kristo asafu nõfemonõ le na le aňõ gbei wõ afataã baptisimo le he. Baptisimo gbei le ni ake-kadi wala he mlibotemo le dši da-odase, ake moni abaptisile le dši Kristo asafu mli bi, ni ekaio eniitšumo ni sa le.

Noni dši ete le.

Te afe teň ni nu anyẽ nibii wudši ne afe?

Eye mli ake dšee nu le feo nibii ne mon, ši Nyoňmo wiemo ni fata nu le he le ke hemo-ke-yeli ni aheo neke Nyoňmo wiemo ni yo nu le mli ne ayeo le feo. Edšake ke Nyoňmo wiemo beň le, bẽle nu le dši nu flo keke, ni edšee baptisimo; ši ke Nyoňmo wiemo yeň le, bẽle edši baptisimo, no dši ake edši wala nu ke dromo ke Mumõ krkr. mli fomõ hẽ, take boni Paulo keo Tit. 3, 5—7 le: „ake noni ekewo tšõ ehẽfomõ hedšũ ke Mumõ kronkron ehẽfemõ mli le, mo hũ ni efõse efie wõno babao ye Iesu Kristo, wõwalaherelo le, hewõ, koni, boni abuwõ bem ye le noň edromo hewõ le, wõtšõmo wõfasei hũ ye nanõwala nõhiekãmo le na;“ ene ye mlileleň!

§ 331.

Baptisimo dši „ehẽfomõ he dšũ ke Mumõ krkr. ehẽfemõ.“ Take boni gbomotšo fomõ le hãã wõboteo fomõsu-ke eša-wala momo le mli le, nakai noň nu ke Mumõ mli ehẽfomõ le hãã wõboteo Nyoňmobii awala hẽ ni dši Mumõ ke kronkronfemõ wala (Gal. 3, 26. 27) ni hãã wõtšõmo Nyoňmo niayelõ ke Kristo nanemei niayelõ le (Rom. 8, 17) mli. Gbomotšo fomõ mli le ake-fowõ ke-dšee Adam mli, fomõ hẽ mli le afowõ ke-dšee Kristo mli, ni aberewõ ke-ba egbele ke ewala nanyobõ le mli (Rom. 6, 3. 4; Ioh. 15, 1—5) ke dšale ke kronkronfemõ nagbẽ le ke hile-ke-šiwulamõ le (Ef. 5, 25—27; 1 Petr. 3, 21) mli. Gbomo momo ni adšee enye musuň afõle, helo ni dšee helo mli noň le, mli le ni

afõ ghomo hē ke-dše baptisimo nu mli ke-tšõ Nyoõmo wiemo ke šiwo ke mumõ niitšumo nõ ní edšie mumõ ní dše Mumõ mli le awo (Ioh. 3, 5. 6).

Hef. Soro fomõ hē ni soro hietšē (§ 335). Afõ moko ehē ye baptisimo leñ, boni Nyoõmo wiemo tšõqwo faññ (Ioh. 3, 5; Tit. 3, 5; Rom. 6, 3. 4; Gal. 3, 26. 27; Ef. 5, 25—27; 1 Petr. 3, 21). Kornelio (Bof. 10, 47) ná Mumõ krkr. le dāni abaptisile le, ni Samariabii (Bof. 8, 15—17) ná Mumõ krkr. le ye baptisimo le se, beni ake nidši fie amenõ le moñ, ši Petro baptisi nomei kē, tše amená Mumõ krkr. momo. Neke sādši enyo ne mli le, dšee Mumõ krkr. kēni hāmõ ní foõ ehē, ši moñ Mumõ krkr. kēni (lalilei 10, 46; 8, 18), ní dsraa tamõ fomõ hē kēnõ (kw. 1 Sam. 10, 10; 19, 20. 21. 23; 4 Mos. 11, 25. 26) le wõnā. — Lelen, ake ye Nyoõmo wiemo le mli ake wiemo le mli hū ní afõõ mo ehē kedšeo (Iak. 1, 18; 1 Petr. 1, 23). Ši baptisimo le hū tšuo dromo nakpenõ le dšee nu, ši moñ wiemo ni fata nu le he le ke Mumõ ní yo wiemo le mli le na. Ke wiemo foõ ehē ye nu mli le, wiemo le dientše foõ ehē ye baptisimo se, ke nu be tete le (no dši šiemo ke tšõmo wiemo), beni afe ní wala hē ní ateo ye baptisimo leñ le nāā dā ehēfemõ, le ke hewalewõ.

§ 332.

Nohewõ le moni abaptisile le, afõle ehē ni ehie sui nta ye emli: Adam su lo gbomo momo le (Ef. 4, 22), ye tše ke nye ní fole le hewõ, ke Kristo su lo gbomo hē le ye nu ke mumõ mli ní afõle ke-dše le hewõ. Sui enyo ne, emomo ke ehē le, efe ekome ye gbomo kome mli, sui enyo le teñnõ kpē lo ekomefemõ dši gbomo le dientše, ehenilē, lo „mi“ ní le ehe le.

Hef. Neke sui enyo ne ekomefemõ tamõ sui enyo nanyobo ye Kristo (§ 228) mli ye sādši komei amlí. Ši neke sroto babao yeñ, ake Kristo mli sui enyo suomõnanii le akomefemõ ní hī ke-wula ši le ye dāne. Ši moni abaptisile le nāā neke ekomefemõ ye plemõ ní wa se keke (kw. § 333). Adam su le nõõ hieñmei, toii, dfeñmõ ke seyomõnii mää gbomo hē mumõñ su le, ni asañ mumõñ le su tšakeõ gbomo momo henii ke hewalei fē ye Nyoõmo hewale ní yo mumõñ su leñ le na ni efeqame ehē.

Noni dši edfe le.

Meni dši baptisimo ne šiši?

Ešiši dši ake: wọke da hefamọ ke tšuitšakemo agbe womli gbomo momo le ke ehe ešai ke esedii fōdši fē, koni wọhā gbomo hē ní hīe ká ke dšale ke krońkrońfemo ye Nyońmo hīe da le adše mli ate ši dāne.

Nēgbe ańmā neke wiemo ne ye?

Bofo Paulo keo Rom. 6, 4 ake: „Nohewo le efūwo kele fē ye baptisimo ke gbele le mli wo le mli, koni take boni ate Kristo ši ke-dše gbohī aten ye tše le anumnyam hewo le, nakai noń kē wo hū wonyie ye wala ehēfemo le mli.“

§ 333.

Gbomo nyieo baptisimo no boteo wala hē ní dše Kristo mli le mli; ši esa ake ehī ši ye mli ni efere ye mli. Wodfehīle ne mli esa ake gbomo hē ní Nyońmo nyie baptisimo no efole le aše enukpa-tšōmo afii ke dale ní yo Kristo mli le no, ni efe gbomo ní eda ke-gbe na ye Kristo mli (Ef. 4, 13), ni eye gbomo momo le no, ni efe emli krońkroń, koni etšō krońkroń ke-yaši beyino ní etšō gbomo hē kwra. Eye mli ake edši mumoń ke gbomotšo teń tawu ní mli wa ni ese tšeo moń (Gal. 5, 16. 17; Rom. 7, 14—24), ši kēle ke wọke sramo ke solemo ke mumo tawunii le wu boni sa le, ńwanedše ko be, kōnim ní ke fe se ní wọye le he. Ef. 6, 10—17; Kpodš. 3, 11; Hebr. 3, 14; 2 Tim. 2, 5; Rom. 8, 37—39; Fil. 1, 6.

§ 334.

Tawu ne mli ní wa ke tōmo ke gbodšomo ke gbedemo ni badšegwo awyerefiań (§ 283) hewo le, ehia ye wogbefań, ake wọke hefamọ ke solemo feo wobaptisimo kpāńmo le ehē dāne (Ef. 4, 22—24; Kol. 3, 9) ni Mumo krkr. le hū ke Nyońmo wiemo ke Nontšo niyenii krońkroń amlī le ní ake leo wogbomo hē ní afole ye baptisimo mli le atšie baptisimo dromo ní woná le ehē dā.

§ 335.

Ke wala hē ní nyie baptisimo nọ ke-ba gbomo mli le náa emiyenii ke eda-ehéfemo neke le, gbomo hē le atamo gbomo ní ewọ alo ehie be ehe nọ, ni esa etamo moni egbo, ni ke-dši atšiee ehie mra le, egboọ mumoñ nanọ gbele leleñ. Gbele-wọ ne mlitšiemọ hū le, Mumọ krkr. dromọ nyieo tšemo ke notšọ nọ tšieo gbomo ní ewadšeko etšui ni etšiko he gbe le. Ši soro gbele-wọ mlitšiemọ, ni soro fomọ hē (§ 331).

Hef. Tšiemọ fē tšiemọ dši kpalemọ ko (§ 271), ši dšee kpalemọ fē kpalemọ dši tšiemọ hū. Moni hie etšē le, bēle etšọ ake afọle peñ, ni ke-dši wondšalo tšake che alo etšake etšui le, fomọ hē nyie baptisimo nọ ke-baā nakai tšuitšakemo le mli.

§ 336.

Kristo asafo le nyie mumọ ní keame boteo anọkwale fē mli le hewale nọ ameke gbē kome eto gbekebii-abaptisimo le; Kristofoi ní ame keke ametše amehē, ke-yanyie tšomọ hē se le dšeo he nwanē moñ, ši asafo le mli ekālo le hie mli kē ni amēnēn he gbikogbiko. Ni ke Nmāle krkr. le gbaa mli ekee faññ ake abaptisi gbekebii hū tete le, Kristo asafo tšomọ ní keo ake ańmē gbe, ake abaptisi gbekebii tete le, damọ Nmāle krkr. le mli tšomọ le nọ ni hāā efeo tamọ Nyońmo dši moni edšo nọ ni emā nọ mī.

Hef. Gbekebii abaptisimo he nwanedšē mää dfeńmọ ní naa na le nọ. Mat. 28, 19 mli dši kitā: „nyebaptisia mādši fē;“ nohewọ le gbekebii hū ye ameteñ. Bimo kroko teo ši ye baptisimo su hewọ. Akeo ake: hegbe be ní ake-baptisio gbeke ko, edšake niilē ke hemọ-ke-yeli, ni asań esuomọ ní eke-suomọo baptisimo le be emli. — Asanọkwa ake anyēē moko nọ ni enō yiwalaheremo ke baptisimo le. Take bọni gbeke ko kaseo gbomei ańā, ke niilē ni moko enyēē enọ le, nakai noń ená baptisimo le. Fọlo asuomọnani le dši gbeke le nō hū, ni fọlo ahemo-ke-yeli dši gbeke le nō hū, tšē gbeke lee ledientšē ehe (1 Kor. 7, 14). Take bọni gbeke le gbomotšo wala ke enye gbomotšo wala tša pe, dāni efọle,

ni fomō se, dāni ehīe ledientše ewala le; nakai noñ gbeke mumōñ wala le ke efołoi amumōñ wala le feo ekome pe ke-yaši beyino ni gbeke le dientše mumōñ wala le afere ke-ya heyeli mli. Esa ake yiwalaheremo niile (§ 330) le atao ye moni abaptisile deñ hū, koni abana ehīetšere ke efē le yeñ. Ši gbekebii abaptisimo leñ le fołoi le damoō gbekebii anādšiañ, nohewo le noni ataoo ke-dše gbekebii adeñ le, ataoo ke-dšeo fołoi lo baptsisimo he odasefoi adeñ ke asafo mü le deñ.

§ 337.

Nyoñmo wiemo mli wiemoi ni ake yeo odase ni atšōo šiši ake hegbe ye, ni ehīa ake abaptisi gbekebii le dši enemei: 1) yiwalaherelo he ehīa gbekebii hū (Ioh. 3, 6); 2) Kristo kitā ake akeame aba enō le (Mark. 10, 14); 3) šiwo le ame hū amenōñ (Bof. 2, 39); 4) ekleñkleñ nokwemenō ni dši Israelbii ni ameyeo otši ni afooame ketia le (Kol. 2, 11. 12); 5) bofoi le baptsisio wekumei mūdši (Bof. 16, 15. 33; 1 Kor. 1, 16); 6) Mumo krkr. le tšuo nii ye gbekebii amli ke-dšeo musuñ bēbe (Lal. 8, 3; 22, 10; Mat. 18, 6; Luk. 1, 15); 7) Iesu kitā ake ake-fe dšēnmādši fē ekaseloi (Mat. 28, 18) le.

§ 338.

Kristofoi agbekebii awadšemo ni awadšegame ye asafo solemo mli le, Nyoñmo woo he kitā ko, ni atšee no dromo-hāmōnii moñ, ši kēle edši asafo gbenaniifemōnii ni amesa ameto ni eyo feo ni ehī naakpa, ni asafo le nyie no toto nibii, koni asafobii le fē aná Nyoñmo wiemo le mli nā ni hí ke hemo-ke-yeli ni dša le. Asafo le nyie wadšemo le no keo ake Kristofonyo gbeke le ená nabu ye mumōñ nii agbefañ, ni titri le ake agbene eye hegbe ake eyaā Nontšo niyenii le ahe.

Hef. Gbekebii awadšemo le dšee baptsisimo hefatamo ni efi ni. Ake baptsisimo le Nyoñmo niitšumo ni hewo le, ehīaa gbomei ahifatamo ko. Wadšemo dši samo-ke-tō keke hā Nontšo niyenii, nohewo le wadšemo le dšee sakramento ni, ni edšaa ake abu no tūtu.

Osofo hīe ešaidšadšemo ke nwei mañ- tseyeli na samfei le.

I. Meni dši osofo hīe ešaidšadšemo?

Osofo hīe ešaidšadšemo le mli hīe sādši enyo: kleñkleñnō le dši ake: ogba mli odšadše ohe ešai le; noni dši enyo le dši ake: oheo heñmemo alo ohe ešai fā ye moni odšadše otšōle le dañ, take noni dše Nyoñmo dientše dañ, ni okadše nwane ko ye he, ši moñ ohe oye dšogbañ dientše, ake ši ake ohe ešai le efao ye Nyoñmo hīe ye nwei.

Mē ešai esa ake wōdšadše?

Nyoñmo hīe le esa ake wogba mli wōke ake: woyeo fo ye eša fē eša ke nii ni wolee tete le ahewo, take boni wofeo ye Nontšo solemo le mli le; osofo lo nokwelo moni wōdšadšeo wōhe ešai wotšōole hīe le, esa ake wōdšadšeo eša ni wole ni wonuo he ye wotšuiiañ le keke.

Meni dši neke ešai ne?

Kwemo odšeñhile ye kitañ nyoñma le na, ake tše dšiō, nye dšiō, nontšo dšiō, tšūlo dšiō; ake otoi gbo, opasa, ofe hedšō, ake ofe moko efoñ ye nītšumoi lo wiemoi amli, ake odšu nii, ofe onii basabasa, ofite moko noko k. n. le, lo? Ni kedši moko enaa neke ešai ne eko, alo noni fe no le mikā eno le, ekabao ehe etao eša hē ni ebatšō haomo tātu, ši moñ dšadšemo ekome alo enyo ni ole le. Ni kedši aleenō ole eko le, no le katši eko tā. Ši hemo ešai fā le ye ešai ni afeo fē ekome adšadšeo ye Nyoñmo hīe atšō moni boo ešaidšadšemo toi le na keke.

§ 339.

Osofo hie ešaidšadšemø le dši ake: odšeo otšuiñ oke anøkwa hefamo (§ 272) dšadšeo osu ke obañ ní ehli le ke fo ní oye le ye Nyoñmo ke asafo tšulo ní atole hie, ni oke hemo-ke-yeli (§ 273), taoø mišedšemø ke ešaiñ ní etšoo etšulo nine no ebã le ye Nyoñmo nõ ni oheo. — Wokatekismo ne tšoo ešaidšadšemøi srøtoi enyo: eša komekome dšadšemø ke eša ní mei ke-feø ekome dšadšeo le nõ le; ekome dši ake: otšio odfeñmo ke osadši ke oniitšumøi fõdši (Iak. 5, 16) ní odsie oyitšon ole le tã ekomekome otšoo osofo le; ekome hũ dši ake: oke ešai ní ole ke noni oleko le feø ekome ni odšadšeo ye asafo le he-ešadšemø leñ, ni otšii noni ole le tã ekomekome.

II. Nwei mañtšeyeli le na samfei le dši meni?

Nwei mañtšeyeli le na samfei ní Kristo tšudši hie le dši hewale ní Kristo ke-hã esafo ye šikpoñ le no, ake amekø ešafeløi ní amefa amehø le ahe ešai le afaame, ni amekø mei ní amefaa amehø le ahe ešai ato.

Nøgbe añmã ene ye?

Sanekpakpa ñmãlo lohane ñmã ye sanekpakpa leñ 20, 22, 23 mli ake: „Nontšø Iesu mũ efie ekasełøi le anø, ni ekeame ake: Nyehea Mumø kroñkroñ; mei ahe ešai ní nyeañõ-faame le, añõ-faame; ni mei ahe ešai ní nyeke-ato le, añõ-to.“ Ni Mateo hũ ñmã neke: 16, 19; 18, 18.

Mẽ wiemo no hemo-ke-yeli le no onyie?

Miheø miyeø ake: mei ní atšeame ake amefe Kristo tšudši le ke ye ní amekewø yeø le damo Nyoñmo kitã le no, ni ke afie ešafeløi ní amedšegbe amefe eša ní amefaa amehø le ke-dšø Kristofoi asafo leñ le, ni asañ ke amehere mei ni amefaã amehø ni ametaoø ake amekũ amese ameba amedšeñ dšogbañ le ekoñ le, ahie mli ye ñwei hũ take bõni wø-Nontšø Kristo dientšø dši moni kewø yeø le.

§ 340.

Noni nyie ešaidšadšemo le se dši ešahenmemo alo ešaidšadšemo. Dsee osofo le dientše, ke efe nakai le, ke ešai faä, — no dsi musubo kule (Mark. 2, 7), — ši bofo dšile ye Kristo nādšiañ (2 Kor. 5, 20; § 267), edamo Kristo gbei ke noni eto le no, ni ekeo ake: „Añõ obe ešai le afao,“ alo etoo moni faa ehe ní dsee dā hū osofo le naä le, ši Nyoñmo moñ naä dā le, he ešai le, ni asoo na ahā fobū. Neke hegbe ní anyie no ake ešai too, alo ake eša faä le, atšeo ñwei mañtšeyeli na samfei ahīemo (Mat. 16, 19; kw. yi 18, 18). Kristo dientše ke-wo ebfoi le ke mei ní nyie amese ní dši asafo mli tšūdši ní atoame le fē deñ.

§ 341.

Ši mei ní amehē ešai ke fā ní amefaa amehē le (1 Tim. 5, 24) edše kpo, ni efeo natšõ ehāä asafo le fē le, ke awo-woame ñā ni abofoame koko ni ehoo le, esa ake asafo le tšõo emli osofo ke onukpai le anõ tšioame Nontšo ni-nyeni krkr. le ahe gbe, ni no se le afieoame ke-dšeo asafo le mli, take boñi Nyoñmo to le, ni Kristo bofoi le hū fe le, koni meikrokomei ale nii ni amēše gbeye ye he, ni amedientše ametao dšēñbā hē ameba (Mat. 18, 15—17; Tit. 3, 10; 1 Kor. 5, 11—13; 2 Tess. 3, 14; 1 Kor. 5, 3—5); — ši kēle no se le esa ake ake tšiuñsuomo ke mofoñale awie atšõame ni akpa fai ahāame (2 Tess. 3, 15), ni kēdši amē-tšake ameba amēdšēñ ehē le, añõame awo asafo le mli, ni ahāame Nontšo niyeni le ahe gbe ekoñ (2 Kor. 2, 5—11).

II. Nontšo niyeni le.

(Luther katekismo mlidšā V.)

1. Meni dši Nontšo niyeni le?

No dši wo-Nontšo Iesu Kristo anokwa gbomotšo ke lá ní Kristo dientše to ake atšõ abolo ke wein no añõ hā wo Kristofoi, ní woye ni wonu le.

Nēgbe aīmā ene ye?

Nakai sanekpakpa ūmáloī le ūmā, Mat. 26, 26—28; Mark. 14, 22—24; Luk. 22, 19. 20 ke bofo Paulo 1 Kor. 11, 23—25: Nontšo Iesu le, no nyō leñ noñ ní atšō esegbe le, ekō abolo, ni eda ši, ni ekūmq mli eñō-hā ekaselōī le ni eke: Nyehea, nyeyea: ene dši mi-gbomotšo ní akūmq ye nyehewo: ene nyefea ní nyeñō-kaimi.

Nakai noñ ewo kpulu le hū ye niyenii ase, eda ši eñō-hāame, ni eke: „Neke kpulu ne, kpāūmq hē le dši ye milá le mli: ene nyefea, šiīabō nínyeanu le, ni nyeñō-kaimi.“

§ 342.

Nontšo niyenii le dši dromohāmōnō (Sakramento), edšake ehie okadii ní anaā ní dši abolo ke wein le ni atšōo nō ahāā moni yeo ni enuo le dromnii kpakpai ní anaā ní dši Kristo gbomotšo ke elá ní ke okadii le nyie le. Yeli ke numo le keke mli ni Kristo gbomotšo ke elá le yo abolo ke wein le mli; ši abolo ke wein ní adšo nō moñ ni, ši ke ayee ni anuu le, dsee noko ake abolo ke wein flo ni.

Hef. Neke sakramento ne atšeo ake Komunio, no dši nanyobo ye sādši 3 hewo: Kristo gbomotšo ke lá le ke abolo ke wein nanyobo, kpōlo le ke mei ní yeo nanyo ní amebō ye amedientše ameleñ hā gbomotšo kome, ke wala kome ye suomō mli le (1 Kor. 10, 16. 17; kw. § 247). Sakramento ne atšeo „Nontšo okplō le“ ye niyenii ní Nontšo le sa hāwo ni noni aūō-hāwo ye sakramento mli (kw. Mat. 22, 1—14); ni atšeo afolešālate le sakramento hū, edšake ekadiō Kristo afole-gbele, no yibii ní woyeo ye sakramento ne mli.

§ 343.

Kristo gbomotšo ke elá ní atšōo Mumō krkr. niifemo ní fata hē le nō ke hāāwo ye niyenii kroñkroī le amlī le, dši dromokēnō ní feo gbomo dfeūmq ke noni anaā ní edšeo ūwei baā le; edšake dsee gbomotšo ke lá le ní Kristo hie ye be ní eyo šikpoñ le nō ni ewo eša helo su le ni, ši edši gbomotšo ke lá ní ewo ke-ta Nyōūmo ninedšūro nō agbene

ke da, noni akūmo ye gbele le mli ahāwo, ni awo ehienyam ye šite le mli, ni awo eno ye ūweiyā le mli, ní eyaná ena-
no-Nyoŋmo-su anumnyam le fē.

§ 344.

Moni abaptisile momo le keke yaā Nontšo okplō le he. Womlighbomo hē ní afole ye baptisimo mli le, ūwei niyenii hīāle, take boni šikpoñ no niyenii hīāā hewo-gbomo le. Nontšo niyenii le dši nakai ūmā le. Take boni gbomo nye le ke ledientše ehelo ke lá le leq ebi ye fufu mli le, nakai noñ ni kpōlo nano suomō ní fe nye suomō le ke ledientše egbomotšo ke elá le leq mei ní heq eno yeq le ake ebii ní afoame chē ke-dšē nu ke mumō mli, ní amēdra amētšōmō onukpai ni amefe hī ye Kristo mli (Ies. 49, 15; Ioh. 3, 5; 1 Petr. 2, 2; Ef. 4, 13). Take boni Kristo bañō wōhelo ke lá ní eša ke gbele efiite le, koni etšō tamōwo ye nibii fē mli le, nakai noñ hū ni esa ake wōheq ehelo ke elá ní eke-ye eša helo su le no kōnim ni etšake ená nano anumnyam le woyeq ní etšō wōnō, ni wō hū wōkele aye egbo ye no-
fēno mli.

§ 345.

Ši boni afe ni wōnyē wōhe ūmā ní fe noni anuo he le ke-ba womroamrō-šikpoñno su ní wōke nuq he ke-feq nii fē le mli, ni wōkelē gbomo hē ní akele ewo neke šikpoñ no su mli le hewo le, Kristo nyie enā ke edromō le no eke neke ūwei niyenii ne ewo abolo ke wein ní dši nii ní yo šikpoñ no ūmā fē nādšian ní efeq emli nii titrii le mli. Ūwei ke šikpoñ no nii ekomefemō ní yo nakpe ne tšakee abolo ke wein le ni amētšōmō helo ke lá dientše (ni afee abolo ke wein le he nokonoko ake na keke analē nakai kule), ši abolo le dši abolo noñ, ni wein le hū dši wein noñ (1 Kor. 10, 16).

Hef. Kristo gbomotšo ke lá le ke abolo ke wein le ten-
sahe leñ le anaā dfeñmōi srōtoi 4:

Katolikomei le tšōq: abolo ke wein atšake leleñ atšō Kristo gbomotšo ke lá ye nođšomō (*consecratio*) mli, nakai nođšomō le se noko be dša Nontšo le gbo-
motšo ke lá soññ. —

Zwingli tšōq: abolo ke wein le dšee nokroko dša

wein ke abolo keke ni, ni woke-kaio Kristo gbomotšo ke lá le. Neke sakramento dšomq ke oti ne dši abolo ke wein niyeli ke Kristo gbomotšo ke lá kaimq ni woq wohemo-ke-yeli hewale le. — Katolikomei atšomq ke Zwingli nō le dšee Nyoñmo wiemo 1 Kor. 10, 16 le na. Edšake hefēhe ni abolo ke gbomotšo, wein ke lá nanyobq le yo le, dšei noñ dša ake ameye ni ametša. 1 Kor. 11, 27. 29. šiq Zwingli tšomq le: „Edšake moni yeo ni enuq, boni esaa le, kodšomq moñ eyeo ni enuq ehāā ehe, edšake ebuu Nontšo le gbomotšo le;“ nohewq le Nontšo le gbomotšo le dientše ye. Asañ ke wosumog kaimo ke hemq-ke-yeli hewale keke le, bēle ene anyēo sādši krokomei amlī anāā, ni Nontšo niyenii le ehāawq.

Luther tšomq dši: Nii enyo fē ye ni ayeo ye anqkwale mli, űweinō le ye šikpoñnō le mli, ni ake šikpoñnō le woye űweinō le hū, edšake Nontšo le eke nakai.

Kalwin tao teñkq ye Luther ke Zwingli tšomq le teñ, ni etšōq: Nontšo gbomotšo ni wo anumnyam le ye sakramento mli, ni etšuo nii leleñ ye emli moñ, ši dšee ye abolo ke wein mli, alo eke abolo ke wein ye, ši moñ abolo ke wein dši okadi ke awobai, nohewq le dšee nii ni woqe-yeo űweiniiyenii. Ke gbomotšo nabu yeo abolo ni enuq wein le, mumoñ nabu, no dši hemq-ke-yeli le yeo űweinii le; nohewq le moni hee yee le, eyeo noko dša šikpoñ nq nii. — Nyoñmo wiemo šiq Kalwin tšomq le hū: 1) 1 Kor. 10, 16 Paulo tšii hemq-ke-yeli tā (boni sa ni efe ye Kalwin tšomq le na kule), ši eke: abolo le dši Kristo gbomotšo le nanyobq le; 2) 1 Kor. 11, 27. 29 (§ 348) mli wona ake: moni yeo ni enuq boni saa le, kodšomq moñ eyeo ni enuq ehāā ehe, edšake ebuu Nontšo le gbomotšo le, nohewq le moni hee yee le yeo Kristo gbomotšo le ni enuq elá le hū.

2. Meni dši neke niyenii ne senámq?

Ene wonaā ye wiemoi le amlī ní ke ake: „Añō hānye ye nyebe ešai fā hewq;“ no dši ake: neke sakramento ne mli le añō ešai fā, wala ke hedšole ahāwq ye neke wiemoi ne ana. Edšake moni añō ehe ešai afale le, ená wala ke hedšole hū.

§ 346.

Ake ní Nontšo niyenii amlí le ańōo Kristo gbomotšo ní akúmo ye egbele le mli, ni ewo nyam ye ešitē le mli, ni awo nō ke-te úwei ye eńweiyā le mli (ní dši kpōmo mū le fē yibii ke nasgomo ye emli le), ahāawo leleń ake niyenii ní wōkele wōmligbomo le hewo le, neke niyenii le ke Kristo šihile ke emanehúlū, ekpātāmo-gbele ke ešitē, eńweiyā ke ta ní eyata Ofe le ninedšūrō nō sale le ke hewale fē to wōhīe šikome (Luk. 22, 19; 1 Kor. 11, 26), koni dšee okadi mli keke, ši moń nibii dientše le wōńō-fe wōńō le (Mat. 26, 26—28), ni kedši wōfoo egbomotšo yeli ke elá mumo le, wōńāu ní chiń ši ye wōmli (Ioh. 6, 53—55).

Hef. Šiiabo ní Kristofonyo ko aya Nontšo okplō le he le, mla ko be, ni ake-tšō boboni ehīa mofēmo ake eya. Ši moni efoo yā le, ekahā ehīe mīfa nō ake kedši gbomo taoo ūmā alo esmoō boni ehe ehīa le, bēle etšō ake hela ko hiele, ni esaa ake ekūg ehīe efoō nō. Kleń-kleń Kristofoi kpakpai le yeo Nontšo niyenii le da, ni fe se le ameyeo hogba fē hogba.

§ 347.

Asań noni niyenii kronkroi le kewo yaā kpōlo le nanyobo dientše mli hewo le, no noń dši noni ake-taā mei ní heo yeo le ananyobo ní yo ameteń le mli ni emli wa (1 Kor. 10, 17), ni nohewo le dšee mei ní heo yeo ní ameyā Nontšo okplō le he ye hekome šikome le nō keke, ši Kristo gbomotšo henii ní beńke ke mei ní yo šōńń le fē nō. Nohewo le ke efi ní mokome ní ekole edši helatše le ye Nontšo niyenii le, edši dromohāmonō mū ke anōkwa nanyobo yeli hū.

3. Te afe teń ní gbomotšo niyeli ke numo le atšu nakai nibii wudši le?

Dšee niyeli ke numo ni efe moń, ši wiemoi le ní ańmā ne: „Ańō-hānye ye nyehe ešai fá hewo“ le; ni neke wiemoi ne fata niyeli ke numo le he ni amedši sane titri ye sakramento le mli; ni moni

heo nakai wiemoi le yeo le, le le eye noni ametši tā ke boni ameke, ni dši ehe ešai fa le.

§ 348.

Gbomo hemō-ke-yeli le dši šinme ni ake-heo Kristo gbomotšo ke elá le mli dšomo le; asaň moni hee yee ni egbeo niyenii kroňkroi le ahe guo le, le hũ eheo gbomotšo ke lá le eko eyeo, ši kodšomo ke fobũ ená ye mli (1 Kor. 11, 27. 29). Edšake dšee gbomo hemō-ke-yeli dši noni feo sakramento le, ši moň Nyoňmo hewale ní ke wiemo ni ake-to ke noni awo ši le tšuo nii le ni (lo: Nyoňmo hewale ní ke tō ke šiwō wiemo le tšuo mi le).

4. Namō heo neke sakramento ne boni sa le?

Buadayeli ke gbomotšo le samō dši hewohewo tšosemo ni sa moň. Ši kēle no dsi moni sa krede ni esa ehe leleň le, moni heo neke wiemoi ne eyeo ake: „Aňō-hānye ye nyehe ešai fa hewo“ le. Ši moni hee neke wiemoi ne eyeo, lo edšeo ňwane le, esaa ni asaň esako ehe; edšake neke wiemoi ne: „Aňō-hānye“ le, tšuii ní heo yeo le soňň ni ehiale.

§ 349.

Hewohewo tšosemo, feonii ke maňbō kpakpa dši nii ní ye mli eko ní nyēo tšio helo no feremo ke yinško-šikošifemo gbe, ní buaā tšui mli susumo ana, koni ehie aba noni afeo le no dšogbā, asaň ke moko esa etšui ni ewula mli dšogbā le, eedše kpo ni ana; — ši moni sa ehewogbe keke ni esaa emligbe le, enán ešišiumo le mli nokonoko dša dšale fobũ.

§ 350.

Boni asa mligbe ke-yahēo sakramento le dši ake: adšeo tšui mli akaā dfeňmo ke dšēnbā fē ye Nyoňmo wiemo krkr. le na ye ankwale mli (1 Kor. 11, 28); akweo sādši ete no titri, no dši: 1) ake tšuitšakemo le dši ankwā ni mli wa (§ 272), lo? — 2) hemō-ke-yeli mli ye miše ke hienkwāmo,

lo? (§ 273) — 3) ake toibō hē yintō dše tšui ke dšemo fē mli ni emāā bodjentše ohewale le nō, ši neke hewale ní yo sakramento le mli ne nō, lo? — Ši enemei fē hīe le, dša ake ke wofe moko noko ní ehī le, wosa dšogbā ekoñ, boni wonyē, noni hī hū ni wofeko le, wōkū wose, woyatu se boni wonyē. Asań ake noni sakramento, boni emlisu le yo krede le, dši Nontšo ke egbomotšo henii le ekomefemo ke nanyobo niyeli (§ 286) bewo le, noni sa ake wōke modēnbo hāā wōhīe baā nō titri hū dši ake wōke-faā mei ní tō wōnō le fē ke-dšeo wōtšuiāń, ni asań wōbaā wōhe ši leleń, ni wōkpa mei ní wōtō ameno le fai, koni ameke-fawo hū (Mat. 5, 23. 24). Ene hewo hū ní atšeo asafo hii le ake ameča Nontšo niyenii le he wiemo ke ešaidšadšemo ye asafo nōkwelo le nō ke asafo solemo le mli, ni mei ni ate le fē ana moni fata ameche ni ameaka ameche ameakwe ni amesa ameche. Kw. § 339. 340.

H e f a t a m o

(kw. § 66—75.)

Kristofoi afi mli

Hogbai ke gbildšüdši anɔ Sanekpakpai ke Bofoi
le awodsi le amli sädši ní ahala.

Afi I.

Afi II.

I Advento (Kristo bā).

Mat. 21, 1—9.

Luk. 17, 20—25.

Rom. 13, 11—14.

Rom. 14, 17—19.

Advento Hogba II.

Mat. 25, 31—46.

Luk. 12, 35—48.

Rom. 15, 1—13.

Rom. 14, 7—12.

Advento Hogba III.

Mat. 11, 2—10.

Luk. 3, 2—18.

1 Kor. 4, 1—5.

Bof. 3, 19—26.

Advento Hogba IV.

Ioh. 1, 19—34.

Ioh. 3, 22—36.

Fil. 4, 4—9.

1 Ioh. 1, 1—4.

Iesu fomogbidsürö (Dez. 25.).

Luk. 2, 1—14.

Luk. 2, 1-14; Ioh. 1, 14-18.

Tit. 2, 11—14.

Ef. 1, 3—8.

Stefano gbelegbī (Dez. 26).

Mat. 23, 34—39.

Hebr. 12, 1—4.

Bof. 6, 8—15; 7, 55—59.

Bofoi Iohane gbī (Dez. 27).

Ioh. 21, 15—24.

Ioh. 21, 1—14.

Hebr. 1.

Iesu fomogbī se Hogba.

Luk. 2, 15—20.

Luk. 1, 46—55.

Gal. 4, 1—7.

1 Tim. 3, 16.

Afi I.

Kristo ketiafo alo Afi hē boimogbī (Ian. 1.).

Luk. 2, 28.

Ies. 9, 6.

Afi II.

Hebr. 13, 8. Hebr. 13, 14.

Hebr. 10, 35. Kpodš. 2, 10.

2 Kor. 13, 13. Kpodš. 1, 4.

Lal. 90, 2-6. Lal. 102, 26-28.

Lal. 119, 19. Lal. 39, 5. 6.

Afi hē gbī se Hogba.

Ioh. 1, 1—13.

1 Petr. 4, 12—19.

Ioh. 12, 44—50.

1 Tess. 5, 5—10.

Epifania (Iesu kpodšiemọ: Ian. 6.).

Mat. 2, 1—23.

Ies. 60, 1—6.

Mat. 2, 1—12.

Ies. 42, 1—8.

* Epifania se I Hogba.

Luk. 2, 41—52.

Rom. 12, 1—5.

Mark. 10, 13—16.

Ef. 6, 1—4.

Epifania se Hogba II.

Mat. 3, 13—4, 11.

Rom. 12, 6—16.

Luk. 4, 14—24.

Rom. 1, 16—25.

Epifania se Hogba III.

Ioh. 2, 1—11.

Rom. 12, 17—21.

Ioh. 4, 5—14.

Rom. 5, 1—5.

Epifania se Hogba IV.

Mat. 8, 23—27.

Rom. 13, 8—10.

Ioh. 4, 15—26.

Rom. 2, 4—11.

Epifania se Hogba V.

Mat. 13, 24—30; 36—43.

Kol. 3, 12—17.

Mat. 9, 35—38.

Bof. 16, 9—15.

Epifania se Hogba VI.

Mat. 17, 1—9.

2 Petr. 1, 16—21.

Luk. 6, 1—10.

Bof. 13, 42—52.

Septuagesime.

Mat. 19, 27—20, 16.

1 Kor. 9, 24—27.

Mat. 11, 16—24.

Bof. 9, 36—42.

Seksagesime.

Luk. 8, 4—15.

2 Kor. 12, 1—10.

Ioh. 8, 21—29.

Hebr. 10, 19—29.

Afi I.

Luk. 18, 31—43.
1 Kor. 13, 1—13.

Ioh. 17.
2 Kor. 6, 1—10.

Mat. 15, 21—28.
1 Tess. 4, 1—12.

Luk. 11, 14—28.
Ef. 5, 1—9.

Ioh. 6, 1—27.
Kol. 3, 18—4, 1.

Ioh. 8, 46—59.
Hebr. 9, 11—15.

Palmarum ke Iesu amanehûlû otši.
Iesu amanehûlû ke egbele he sâdši.

Iesu šitëgbîdšurô.

Mark. 16, 1—8.
1 Kor. 15, 1—20.

Luk. 24, 13—35.
Bof. 10, 34—41.

Kwasimodogeniti (Tamô fufobii).
Ioh. 20, 19—23.
1 Ioh. 5, 4—13.

Miserikordias Domini (Nontšo le mobonalei).
Ioh. 10, 11—18.
1 Petr. 2, 21—25.

Iubilate (Nyâmo).
Ioh. 16, 5—15.
1 Petr. 2, 11—17.

Afi II.

Esto mihi.

Mat. 16, 21—23.
2 Kor. 11, 23—30.

Invokavit.

Ioh. 2, 13—22.
1 Petr. 1, 17—25.

Reminiszere.

Mat. 12, 38—42.
Iak. 1, 2—12.

Okuli.

Ioh. 6, 47—56.
2 Kor. 1, 3—7.

Letare.

Ioh. 6, 57—69.
Hebr. 10, 5—18.

Iudika.

Ioh. 12, 20—32.
2 Kor. 5, 14—21.

Mat. 28, 1—10.
1 Kor. 15, 51—58.

Šitëgbî se Dšû.

Ioh. 20, 11—18.

Luk. 24, 36—47.
2 Tim. 2, 1—13.

Ioh. 10, 22—30.
Kpodš. 7, 13—17.

Mat. 10, 16—20.
Bof. 4, 8—20.

Afi I.

Ioh. 16, 16—23.
Iak. 1, 13—20.

Kantate (Lamo).

Mat. 10, 24—33.
1 Tess. 2, 9—13.

Rogate (Bimo.)

Ioh. 16, 23—33.
Iak. 1, 21—27.

Luk. 11, 9—13.
1 Tim. 6, 11—16.

Iesu n̄weiyāgbīdšurō.

Mark. 16, 14—20.
Bof. 1, 1—11.

Luk. 24, 49—53.
Hebr. 4, 14—16.

Eksaudi (Toibō).

Ioh. 15, 26—16, 4.
1 Petri 4, 8—11.

Ioh. 7, 33—39.
Kol. 3, 1—10.

Pentekoste (Mumō krkr. šifiemō).

Ioh. 14, 23—31.
Bof. 2, 1—18.

Ioh. 14, 15—21.
Bof. 2, 32—41.

Pentekoste se Dšu.

Ioh. 3, 16—21.
Bof. 10, 42—48.

Hesek. 36, 26—27.
1 Kor. 2, 7—16.

Trinitati (Meiete ekomefemō).

Ioh. 3, 1—15.
Rom. 11, 33—36.

Mat. 28, 18—20.
Tit. 3, 4—8.

1. Trinitati.

Luk. 16, 19—31.
1 Ioh. 4, 16—21.

Mark. 4, 26—32.
Bof. 2, 42—47.

2. Trinitati.

Luk. 15, 1—10.
1 Ioh. 3, 13—24.

Luk. 15, 11—32.
1 Ioh. 1, 5—2, 2.

3. Trinitati.

Mat. 5, 1—16.
1 Petri. 5, 5—11.

Mat. 15, 1—11.
Bof. 5, 34—42.

4. Trinitati.

Mat. 5, 17—48.
Rom. 8, 18—27.

Mat. 8, 5—13.
Bof. 9, 1—20.

5. Trinitati.

Mat. 6, 1—18.
1 Petri. 3, 8—15.

Luk. 10, 38—42.
Fil. 3, 8—14.

Afi I.

Mat. 6, 19—34.

Rom. 6, 1—11.

Mat. 7, 1—12.

Rom. 6, 19—23.

Mat. 7, 13—29.

Rom. 8, 12—17.

Luk. 16, 1—12.

1 Kor. 10, 1—14.

Luk. 19, 41—48.

1 Kor. 12, 1—11.

Luk. 18, 9—14.

2 Kor. 5, 1—10.

Mark. 7, 31—37.

2 Kor. 3, 4—11.

Luk. 10, 23—37.

Iak. 3, 1—12.

Luk. 17, 11—19.

Gal. 5, 16—24.

Mat. 18, 1—11.

Gal. 5, 25—6, 10.

Luk. 7, 11—17.

Ef. 3, 14—21.

Luk. 14, 1—11.

Ef. 4, 1—6.

Afi II.

6. Trinitati.

Ioh. 5, 19—29.

Ef. 2, 4—10.

7. Trinitati.

Luk. 13, 10—17.

Hebr. 12, 5—11.

8. Trinitati.

Mat. 19, 16—26.

1 Tim. 6, 6—10.

9. Trinitati.

Mat. 16, 24—28.

Bof. 17, 24—31.

10. Trinitati.

Luk. 19, 1—10.

1 Tim. 1, 11—17.

11. Trinitati.

Mark. 12, 41—44.

Iak. 2, 13—17.

12. Trinitati.

Ioh. 8, 31—45.

Rom. 7, 18—8, 4.

13. Trinitati.

Luk. 6, 20—31.

Filip. 2, 1—11.

14. Trinitati.

Mat. 13, 44—50.

2 Petr. 1, 2—11.

15. Trinitati.

Luk. 12, 13—21.

1 Ioh. 2, 12—17.

16. Trinitati.

Ioh. 15, 1—11.

1 Ioh. 2, 28—3, 8.

17. Trinitati.

Ioh. 9, 1—7.

Hebr. 4, 9—13.

A fi I.

Mat. 22, 34—46.
1 Kor. 1, 4—9.

Mat. 9, 1—8.
Ef. 4, 22—30.

Mat. 22, 2—14.
Ef. 5, 15—21.

Ioh. 4, 47—54.
Ef. 6, 10—20.

Mat. 18, 21—35.
Filip. 1, 3—11.

Mat. 22, 15—22.
Fil. 3, 17—21.

Mat. 9, 18—26.
Kol. 1, 9—14.

Luk. 13, 1—9.
1 Tess. 4, 13—18.

Luk. 21, 25—36.
2 Tess. 1, 3—10.

Mat. 25, 1—13.
2 Petr. 3, 3—14.

A fi II.

18. Trinitati.

Ioh. 9, 24—39.
1 Ioh. 4, 7—12.

19. Trinitati.

Luk. 7, 36—50.
Iak. 3, 13—18.

20. Trinitati.

Luk. 18, 1—8.
1 Tim. 2, 1—6.

21. Trinitati.

Ioh. 11, 32—45.
1 Kor. 15, 35—50.

22. Trinitati.

Mat. 22, 23—33.
2 Kor. 4, 11—18.

23. Trinitati.

Luk. 14, 16—24.
Kpodš. 21, 1—8.

24. Trinitati.

Mat. 16, 5—12.
Hebr. 11, 1—10.

25. Trinitati.

Mat. 21, 33—43.
Iak. 4, 4—10.

26. Trinitati.

Mat. 25, 14—30.
Hebr. 12, 18—24.

27. Trinitati.

Mark. 13, 33—37.
1 Tess. 5, 14—24.